

ՄԻՈՆ

1970

ՄԱՅԻՍ-ՅՈՒՆԻՍ

ԹԻԻ 5 - 6

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐԱՌԵՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

SION

OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM
A BIMONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY

VOL. 44

NO. 5 - 6

1970

Մայիս - Յունիս

Թիի 5 - 6

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՆՈՐԻՆ Ս. ՕԺՈՒԹԻՆ ՎԱԶԳԷՆ Ա. ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆԸ

ՊՕՂՈՍ Զ. ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՊԻՆ

Տարիներէ ի վեր երկուստեք փափաքուած հանգիպումը տեղի ունեցաւ այս տարուան Մայիս ութին, նոր էջ մը բանալով գոյգ եկեղեցիներու փոխ-յարաքերութեան մէջ, ընդհողելու անցեալի տխուր իրադարձութիւնները եւ արձանագրելու նոր հաւաստիք եւ վկայութիւն քրիստոնէական սիրոյն եւ եղբայրական գործակցութեան:

Երկու կրօնապետներու պատմական այս հանգիպումը իր շքեղ, եղբայրական եւ սրտագեղ արտայայտութիւններով, դադարեցաւ պահ մը պաշտօնական այցելութեան մը կոնկուած նկարագրէն եւ վերածուեցաւ քրիստոնէական սիրոյն եւ խոր մարդկայնութեամբ տոգորուած հաղորդակցութեան մը, կողմերն ու մարդկային նկատումները մոռցնելու աստիճան: Յուզիչ ըլլալէ

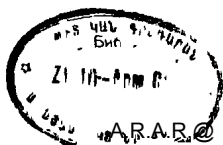
աւելի բան մըն էր իրապէս, երբ Ս. Պետրոսի Մայր Տաճարին մէջ, Պատարագի եւ սրբազործումի արարողութենէն վերջ, Սըրբազան Պապը, ոտքի վրայ եւ ի լուր եկեղեցին լեցնող բազմութեան կը յայտարարէր, «Պատիւն ու հանդիմանումներ մեր մէջ ունենալու բացառիկ հիւր մը, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Առաջինը՝ եկած Ս. Էջմիածնէն, բերելու Հռոմի եկեղեցիին՝ ողջունը Հայոց փառաւոր եկեղեցիին, այնքան հարուստ իր սուրբերով եւ նահատակներով»:

Իսկ սրբազման արարողութենէն յետոյ, երբ կարտինալներու առաջնորդութեամբ Նորին Ս. Օծուքին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը Ս. Պետրոս եկեղեցւոյ խորանը առաջնորդութեամբ եւ ողջագուրութեամբ Սրբազան Պապին հետ, բոլոր ներկաներու աչքերուն մէջ արայտութեան արցունքներ կը շողային: Այդ բերկրանքը իր գագաթնակէտին հասաւ, երբ Սրբազան Քահանայապետը հանգիստ իր մատանին եւ անցուց գայն վեհափառ Կաթողիկոսին մատը: Սիրոյ յայտարարին տակ խորհրդանշական այս աւարքը յուզումի անսովոր սարսուտ մը վազցուց բոլոր սիրտերէն եւ տաճարը անդիմադրելի մզումով պայթեցաւ յանկարծ ծափող-ջոյններու տարափով:

Նոյնքան վեհ եւ սրտագրաւ էր Նորին Սուրբ Օծուքին Վեհափառ Կաթողիկոսին արտայայտութիւնը Պապական Մատենադարանին մէջ. «Ձեր Սրբութիւն, պահերը գորս միասին ապրեցանք, հոգեկան ուրախութեան, լուսառատ ներշնչումներու եւ փրկատունական եղբայրութեան պահեր եղան: Այս առիթով նոր էջ մը բացինք Հայ եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ: Երանի թէ Ս. Հոգւոյ ներշնչմամբ Մենք եւ Մեր յաջորդները կարենայինք այս մահուր էջին վրայ արձանագրել վկայութիւնները մեր սիրոյն, մեր եղբայրութեան եւ մեր փրկատուութեան գործերուն»:

Եղբայրական այս հաղորդակցութիւնը իր սրբազան դրոշմը ստացաւ, երբ Նորին Սրբութիւն Պօղոս Զ Պապը անձամբ ողջերթ մաղթելու եկաւ Վեհափառ Կաթողիկոսին, Յովհաննէս ԻԳ. հանգուցեալ Պապին երբեմնի բնակարանը, ուր կը մնային Վեհափառ Կաթողիկոսն ու երկու Պատրիարքները: Հոն, այդ պատմական աշտարակին մէջ, եկեղեցւոյ գոյգ ներկայացուցիչները ստորագրեցին պատրաստուած յայտարարութիւնը, իբրեւ գրաւական այս հանդիպումին եւ իրենց ապագայ անկեղծ գործակցութեան:

Քսաներորդ դարը գիտութեան մեծ նուաճումներու եւ բնկերային շարժումներու դարը հանդիսանալէ յետոյ, ժամանակաշրջանը բոլոր սահմանուած է նոյն առնի ժողովուրդներու բարեկամութեան, միջ-հաղորդութիւններու եւ իրարահասակացողութեան: Ան գեղեցիկ սկիզբ մըն է նաեւ **Ecumenism**-ի շարժումին, որ իր մէջ չի պարունակեր միայն ուսումնասիրութիւնը եկեղեցիներու դասանմաններուն եւ ծեսերուն, այլ նաեւ սերտումը այն պատգամին գործնական կրօնական իրենց եկեղեցական գործունէութեան, աստուածաբանական նորարարութեանց, առաքելութեան, ինչպէս նաեւ կեցուածքին իրենց շուրջ եղող աշխարհին հանդէպ:

Էջիւմէնիզմի գլխաւոր պահանջն է, որ դարեւորով իրարմէ սորոշ չափով անջատ ապրող եկեղեցիները քրիստոնավայել հանդուրժողութեամբ հազորդակից դառնան իրարու, մօտէն ծանօթանան իրարու համոզումներուն եւ մասամբստիպեմ կարելի հանդուրժողութեամբ տարբերութիւնները որոնք կը բաժնեն զանոնք իրարմէ: Նպատակը միաձուլել եւ կեդրոնացնել միութիւն մը ըստեղծելը չէ, այլ իրարու ինքնին բերել եկեղեցիները, նոր օրերու լոյսին տակ սերտելու դաւանական, ծիսական եւ կազմակերպչական բնոյթ ունեցող հարցերը, հասկացողութեան մը գալու նպատակով, իրագործելու համար ամբողջական միութիւնը ի Քրիստոս:

Քրիստոնէական դաւանանքին այլազան ըմբռնումները պատճառ եղան եկեղեցիներու բաժանելու զանազանութիւններու: «Տիեզերական» կոչուած ժողովները հազիւ կը գտնուէին ուղղափառ եւ մէկ դաւանանքի սկզբունքը պահել մինչեւ եւ Դար: Քաղկեդոնի ժողովը առաջին հարուածը տուաւ դաւանանքի եւ հաւատքի միութեան. իսկ Փոստ Պատրիարքի ատեն (867) Յոյն եւ Լատին եկեղեցիներու միջեւ եղած խզումը, ջախջախեց «միութեան» գաղափարը: ԺԶ Դարուն բողոքական կազմակերպութիւններու ծաւալումը բոլորովին պիտի ջնջէր փափաքուած բայց բարձիք ունեցող աշխարհայեցողութիւնը եւ ամէն եկեղեցի ամբացած իր այլամերձ պատկերներն ունէր, ինքնապաշտպանութեան մէջ պիտի գրտնէր իր գոյութեան իրաւունքը:

Այսօր սակայն եկեղեցիներու իրարու նկատմամբ ունեցած խորք ըմբռնումները մեծ չափերով փոխուած են: Ամէնէն պահպանողական եկեղեցիներն անգամ, «Միութեան» հնարաւորութիւնը կը ջատագովեն եւ այդ ուղղութեամբ ձեռնարկներ կ'ընեն համոզելու այլազան եկեղեցիները որ չանդադրադառնան անցեալի տխուր դէպքերուն, այլ ձեռք ձեռքի խառնած, հասկնան զիրար, եւ մէկ նախատով կուրծն Աւետարանի ներքին եւ արտաքին թշնամիներուն դէմ:

Եկեղեցիներու միութեան այս գաղափարը կը մեկնի պատմական եւ տրամաբանական այն իրողութենէն, թէ իւրաքանչիւր եկեղեցի առանձինն տկար է, որչափ ալ բազմաժողովուրդ եղած ըլլայ. թէ հակաքրիստոնէական, նոյնիսկ անբարոյական սկըզբունքներէն զիրար հարուածել, եւ իրարու ժողովուրդ որսալ, նախապաշարումներու, մոլեռանդութեան եւ անելի ճշմարիտ ըլլալու տենդէն բռնուած:

Սակայն կարելի՞ է միացնել իրարմէ անելի կամ նուազ տարբերութիւններով այլազան եկեղեցիները, ամէնէն հիմնէն եւ պատմականէն մինչեւ ամէնէն նորը եւ ազատականը: Ոմանք, միամիտ եւ գաղափարական, կը կարծեն թէ կարելի է իրագործել *օրկանիք* միութիւն մը, գեղջիկով եկեղեցիներու առանձնայատկութիւններն ու յատկութիւնները, ժամանակի ընթացքին անած: Անբնական կը թուի ասիկա սակայն, որքան ատեն որ ազգերը իւրարմէ կը զանազանուին իրենց ցեղային, լեզուական, միջավայրի, դաստիարակութեան, քաղաքակրթութեան, չափորոշեան եւ ունեւորութեան տարբերութիւններով: Երկրորդ կարծիքը,

յարգել եկեղեցիներու այլազանութիւնները, այսինքն լեզուի, պաշտամունքի, ծէսերու եւ արարողութիւններու, նուիրապետութեանց, հոգեւոր վարչութիւններու դրութիւնը, բայց հասկացողութիւն մը գոյացնել անոնց միջեւ, եւ քանի որ քրիստոնէական հաւատքի ընդհանուր միութիւն մը կայ, լաւ է եւ օգտակար գորացնել այդ միութիւնը ի նպաստ Աւետարանի դատին եւ այս կերպով առաջ բերել ուժեղ քրիստոնէութիւն մը, որ ներքնապէս եւ իրապէս կենսական է, հօր է, հաստատուն է, եւ այլացեղ քրիստոնէաները այդ մէկ հաւատքի վրայ հիմնուած, պիտի գտան թէ իրենց եղբայրներ են իրարու:

Միութիւն չի նշանակեր որ մէկ կողմը ամբողջապէս փոխուի, միւս կողմին հետ յար եւ նման ըլլալու համար, այլ կը նշանակէ որ կողմերը շարունակեմ ըլլալ ինչ որ են եւ միայն իրարու հետ փոխադարձ յարաբերութիւններ ունենալու աշխատին:

Միութեան դժուարութիւններէն մին ալ դաւանական տարբերութիւններն են: Եկեղեցիներու մէջ ճշմարիտ միութիւն մը եւ անկեղծ բարեկամութիւն մը չըլլար, եթէ աստուածաբանական խնդիրներու վրայ համաձայնութիւն չգոյանայ: Որովհետեւ եկեղեցիներու իրական միութիւնը հաւատոյ միութիւնն է:

Միութեան շարժումը սակայն այն ատեն միայն կրնայ արդիւնքի հասնիլ իր տիեզերականութեան, աշխարհապարփակ կոչումին եւ իր եզակեանքեանը մէջ ըմբռնուած, երբ քրիստոնէական տեսիլքը աւելի խորապէս թափանցած է բոլոր հաւատացեալներու հոգիէն ներս: Աստուածաբանական հասկացողութեամբ եկեղեցին իրրեւ մէկ, անբաժան ժողովուրդ Աստուծոյ եւ չըրեւանուած մարմինը Քրիստոսի, մեզի կը տանի Աւետարանի քաղութեան սկզբնաւորութեան: Սակայն Նոր Կտակարանի եկեղեցին ակնբախ գեղազանութիւն ունէր եւ ռեւէ իմաստով գեր եկեղեցի մը չէր: Տեսանելի միութիւնը կատարելապէս հաշտ է այլազանութեան, անկախութեան եւ ապակեդրոնացման հետ:

Կրօնը հին ազգերու համար գլխաւոր տարրն էր ազգային միութեան, եւ երբ քրիստոնէութիւնը կը քարոզուէր ամէն ազգերու եւ ժողովուրդներու, տիեզերական միութեան մը սկզբունքը կը հաստատուէր ինքնին եւ եղբայրութեան գաղափարը կը տարածուէր հոգիներուն մէջ: Երբ խտիր չկար այլեւս Հրէի եւ հեթանոսի, քրիստոնէական եկեղեցին մի ըլլալու յատկանիշ պիտի կրէր իր վրայ, թէպէտ այժմ այդ քառը լոկ պատմական նշանակութիւն մը ունի, բայց երկար ատեն ունեցաւ իր իրական նշանակութիւնը: Մի էր եկեղեցին, ոչ անոր համար որ այնինչ կամ այսինչ եպիսկոպոսը կը նանչնար իրեն գլուխ, այլ որովհետեւ ամէն տեղ առաքելական քարոզութեամբ հաստատուած եկեղեցիները միեւնոյն հաւատք կը դաւանէին ի Տէր:

Քրիստոնէական ներկայ իրականութեան մէջ, բոլոր եկեղեցիները այլեւս հաստատման են միայն տիեզերական այն մեծ եկեղեցիին, որ գոյ էր երբեմն քրիստոնէական թուականին առաջին դարերուն, եւ որ գաղափարապէս գոյ է սակաւին կենդանի խորհուրդի մը մէջ: Բեւեռի աստղն է այսօր միութեան սկզբունքը, որուն կ'ուղղուին ամէնուն նայուածքները: Հայ եկեղեցին

սկիզբէն ի վեր ունեցած է այդ բազմամբ միութեան այդ սկզբունքին նկատմամբ:

Մեր պաշտամունքի ամէնէն սիրուած ազօրքներէն մին է «Հաստատեա ի մի հաւատ զկաթողիկէ եկեղեցի, զքեզ խոստովանիմք Տէր և Աստուած, կեցոյ զմեզ»: Պէտք չկայ ըսելու թէ միութիւնը պտուղն է սիրոյ, այն վեհագոյն առաքինութեան, որ կ'եղբայրացնէ անհատներն ու ժողովուրդները:

Եկեղեցիները հաւատքի մանրամասնութեանց տեսակետով իրարու հետ կարենալ միանալու համար, պէտք է կարենան նախ սիրել զիրար: Եկեղեցիներու միութիւնը, այսինքն Աւետարանի իմաստով ըմբռնուած մարդկային եղբայրութիւնը աւելի բարոյական քան դատական հաղորդութիւն մըն է, «Յայսմ գիտասցին ամենեքեան եթէ իմ աշակերտ էք, եթէ սիրիցէք զմիմեանս» (Յովհ. ԺԳ 35):

Դաւանական հարցերը քիչ անգամ եկեղեցիները մօտեցուցած են իրարու. ընդհակառակն աւելի հեռացուցած են զանոնք իրարմէ: Ասիկա ըսել չէ անշուշտ թէ կրօնական գաղափարաբանութիւնը աւելորդ պերնամի մըն է հաւատքի համար: Ոչ ոք կըրնայ ժխտել դերը գոր. նշմարտութիւնը, իրքիւ ուղիղ գորութիւնը, կոչուած է կատարել աստուածային յայտնութիւններով սահմանագծուած հաւատքի կեանքին մէջ: Այլ միայն կ'ուզենք ըսել թէ «հաւատքի միութիւնը» կատարելապէս չէ իրագործուած անցեալի մէջ, գլխաւոր այն պատճառով որ սիրոյ միջոցաւ չեն մօտեցած անք:

Այդ բանին ձգտիլ կարենալու համար անհրաժեշտ է որ իւրաքանչիւր եկեղեցի կարող ըլլայ ինքզինքն ձեռքադառնել այն կապանքներէն, պատմական պատճառներու, միջավայրի հանգամանքներու, ցեղային նկատումներու եւ ուրիշ աւելի կամ նըւազ նիւթական հաշիւներու կազմած արգելքներէն, որոնք զինքն սահմանափոխած են իր կղզիացումին մէջ, տխուր այն օրէն ի վեր, որ դաւանաբանական հակամարտութիւնները խորտակեցին Քրիստոսի եկեղեցիին տիեզերական միութիւնը: Եկեղեցիները աւելի գործնականապէս պիտի սիրէին զիրար, եթէ կարենային ճանչնալ զիրար շատ աւելի քան ինչ որ է այժմ: Աւելի կատարեալ եւ խոր իրերանձնաշոգութիւնը, փոխադարձ սիրոյ նոր եւ աւելի լուրջ շարժառիթներ պիտի երեւան բերէր անոնց միջև:

Ամէն եկեղեցի ունեցած է իր ինքնուրոյն դերը քրիստոնէութեան ծաւալման եւ քրիստոնէական բարոյականի մարդկային սրտին հետ շաղկապումի գործին մէջ: Ամէն եկեղեցի ունի եւ ունեցած է իր պաշտօնը, իր մեծութիւնները, իր նուիրումի եղանակը, իր առաքելութիւնները: Ամէն եկեղեցի ունեցած է, առաքեալի ըմբռնումին համեմատ «իր շնորհը»: Ամէն եկեղեցիի մէջ կայ բարոյացուցիչ նոյն գորութիւնը, ամէն եկեղեցի արժանի է սիրոյ, մէկէն առ միւսը եղբայրական սիրոյ: Այդ փոխադարձ սէրէն պիտի ծնի բարոյական միաւորութիւնը, եւ բարոյական միաւորութենէն հաւատքի միութիւնը, որ սուրբերու հաղորդութիւնն է, որ անտեսանելի եկեղեցին է ամէն անոնց՝ որոնք ճշմարտապէս կը սիրեն ընկերը, որ սուրբ հասարակութիւնն է որ

միեւնոյն գաղափարական հաւաքումին մէջ կը խմբէ ամէն անոնք որոնց միտքը կը ձգտի դէպի հոգեւոր կեանքի աստուածային աղբիւրները:

Արտաքին ծաւալումէն աւելի ներքին ամրացումի գործն է որ սկսած է գրաւել ուշադրութիւնը եկեղեցական իշխանութիւններուն: Այսինքն Աւետարանը օտարներու մէջ քարոզելէ աւելի, քրիստոնեաներու մէջ ամրապնդելու եւ պայծառացնելու մտածումն է որ կը տիրէ միտքերուն: Ինչ որ ներսէն կ'սկսի միշտ աւելի հարազատ է եւ ուժեղ: Ի՞նչ պիտի արժէր Աւետարանի արտաքին ծաւալումը, եթէ իրեն պիտի յաջորդէր ներքին քայքայում եւ փտախտ:

Նորին Ս. Օծութիւն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի այցելութիւնը Հռոմի Փահանայապետին, քրիստոնէական սիրոյ եւ եղբայրութեան համբով ընթանալու քաղցր յառաջադրանք մըն էր, հասնելու այն բազմալի միութեան, որ քրիստոնէական եկեղեցւոյ գերագոյն նպատակն է եղած միշտ: Հայաստանեայց եկեղեցին քրիստոնավայել անկեղծութեամբ եւ քաջութեամբ ուզած է միշտ պահել իր բնական եկեղեցիներու հետ գաղափարական միութիւն: Եկեղեցին մի է, ան որ դուրս է միութեան այս հաղորդութենէն, դուրս է եկեղեցիէն:

Նորին Ս. Օծութիւն Վազգէն Առաջինը Հայաստանեայց եկեղեցւոյ միակ Պետը եղաւ զուցէ, որ գիտցաւ փոխադարձ յարգանքի, իրաւունքներու նանայման եւ եղբայրական վերաբերմունքի հիման վրայ խորոշել իր այցելութեան նպատակը, բաժնել տալով մեր եկեղեցւոյ լայնախոհութիւնը Վատիկանի հետ, ամհաւատալի անկեղծութեամբ եւ սիրով, եւ իրեն մօտեցնելով Հռոմի եկեղեցին քրիստոնէական խոնարհութեամբ: Ասիկա ոչ միայն պատիւ մըն է իր անձին այլ նաեւ փառք մը մեր եկեղեցիին եւ Ազգին:

Ե.

ՆՈՐԻՆ Ս. ՕՅՈՒԹԻՒՆ ՎԱԶԳԵՆ Ա. ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՎԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆԸ ՅՈՒՄ

ԺԱՄԱՆՈՒՄ ՀԻՈՒՄ

Ամենայն Հայոց Հայրապետի պատմական և աննախընթաց այցելու-թիւնը Հռոմէական Եկեղեցիի Սրբազան Քահանայապետին սկսաւ Մայիս 8-ին, երբ Վեհափառ Հայրապետը եւ իր չքախումբին մաս կազմող Երուսաղէմի եւ Կ. Պոլսոյ Սրբազան Պատրիարքները, արքեպիսկոպոսները եւ եպիսկոպոսները ժամանեցին Հռոմի Վէճոնարոս Տա՛ Վինչի՞օ օդակայանը: Վեհափառ Հայրապետը եւ իր չքախումբի անդամները դիմաւորեալու համար ժամանակէն առաջ օդակայան եկած էին Վատիկանի պալատական ներկա-յացուցիչները եւ աշխարհի զանազան կողմերէն Հռոմ հասած Հայ հաւատացեալներու հոծ բազմութիւն մը:

Հռոմէական Եկեղեցիի պալատական ներկայացուցիչներն էին Վեր-րիստոնէական Միութիւն Գառաջացնող Քարտուղարութեան Նախագահ Կար-տինալ Ուիլլիպարանտը, Վատիկանի Քարտուղարութեան Նիւզ-ի տեղակալ Պենելի Արքեպիսկոպոսը, Վատիկանի հանրային գործերու վարիչ Քատա-րոլի Արքեպիսկոպոսը, Կարտինալ Ալաճանեանը փոխարինող Հայ Կաթողիկ համայնքի Պատրիարք Իգնատիոս Պետրոս Պաթանեանը, Փարիզի Հայ Կաթողիկ համայնքի հոգեւոր առաջնորդ Գեորգի Կարապետ Եպոս. Ամատունին, Հռոմի Լեւոնեան Վարժարանի Տեսուչ Հայր Ներսէս Սեթեանը, Վենետիկի Միսիթարեան Միաբանութեան հայրեր, Լեւոնեան Վարժարանի տաներ եւ բազմաթիւ աջ հոգեւորականներ: Այս առթիւ հիւրաբար Հռոմ կը գտնուէին նաեւ Գերշ. Տ. Բարզէն Եպոս. Վարժապետեանը՝ Ուաշինկթընէն, Գերշ. Տ. Յակոբ Եպոս. Վարդանեանը՝ Մարսէյլէն, Գերշ. Տ. Վաչէ Եպիսկոպոսը՝ Գա-նատայէն եւ Տ. Գառնիկ Քհնյ. Հալաճեանը՝ Ամերիկայէն:

Վեհափառ Հայրապետի չքախումբին մաս կը կազմէին Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Արքեպոս. Տէրտէրեանը, Կ. Պոլ-սոյ Հայոց Պատրիարք Ամենապատիւ Տ. Շնորհք Արքեպոս. Գալուստեանը, Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռի Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայկազուն Արքեպոս. Ար-րահամեանը, Արեւմտեան Եւրոպայի Հայրապետական Պատուիրակ Գերշ. Տ. Սերուբէ Արքեպոս. Մանուկեանը, Անգլիոյ Հայոց Հոգեւոր Առաջնորդ Գերշ. Տ. Պաակ Արքեպոս. Թումայեանը, Միացեալ Նահանգներու և Գանատայի Հա-յոց Հոգեւոր Առաջնորդ Տ. Թորգոմ Արքեպոս. Մանուկեանը, Հարաւային Ա-մերիկայի Հայրապետական Պատուիրակ Գերշ. Տ. Բարզէն Արքեպոս. Ապատ-եանը, Իտալիոյ Հայոց Առաջնորդ Գերշ. Տ. Զօն Եպոս. Տէր-Յակոբեանը, Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանի Դիւանապետ Գերշ. Տ. Շահէ Եպոս. Աճէմեանը, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու Քրիստոնէական Եկեղեցիներու Ազգային Խորհուրդի մօտ Ամերիկահայ Թեմի ներկայացուցիչ Արթ. Տ. Մամբրէ Քհնյ. Գոզուեանը, Ս. Գեղարդ Վանքի Վանահայր եւ Վեհափառ Հայրապետի Գաւազանակիր Հոգւ. Տ. Նարեկ Վրդ. Շաքարեանը եւ Ս. Էջմի-

ածնի Մայր Աթոռին առնչվող Միջ-Եկեղեցական Յարաբերութիւններու Բաժնի Ընդհանուր Քարտուղար Պրն. Պարգեւ Շահպաղեանը :

Օղակայանին մէջ Վեհափառ Հայրապետին դիմաւորեցին նաեւ Հայ Բերթերու եւ օտար մամուլի բազմաթիւ թղթակիցներ, ձայնասփիւռի եւ հեռատեսիլի ընկերութեանց ներկայացուցիչներ, ֆոթոթղթակիցներ եւ լուսանկարիչներ :

Օղակայանի պաշտօնական հիւրերու յատկացուած յարկաբաժինին մէջ Վեհափառ Հայրապետը հակիրճ յայտարարութիւն մը ըրաւ ներկայիցում եւ թղթակիցներուն՝ Հռոմ իր այցելութեան առնչութեամբ, ապա օղակայան փութացած հաւատացեալ ժողովուրդի խոռոչներում ըրածութիւնը օրհնելէ ետք, խանդավառ ծափերու տարափի մը տակ ուղղուեցաւ դէպի ինքնաշարժ : Ն. Սուրբ Օծութեան եւ իր շքախումբի անդամներուն յատկացուած ինքնաշարժներու երկար շարանը ոստիկանական ջոկատի մը առաջնորդութեամբ ուղղուեցաւ դէպի քաղաք եւ հանդիսաւորապէս մուտք գործեց Վատիկանի հնամեայ պատերէն ներս, ուր Վեհափառ Հայրապետը դիմաւորուեցաւ մուտքի մեծ դարպասին եւ ոլորապտոյտ ծառուղիներու երկու կողմերուն բարեւէ կեցած «Զուխցերիական» պահակ զինուորներուն կողմէ :

ԴէՊի ՎԱՏԻԿԱՆ

Իր պատմական այս այցելութեան առիթով Հայոց Վեհափառ Հայրապետին որպէս բնակավայր տրամադրուած էր Սուրբ Յովհաննէսի հնադարեան աշտարակը, որ կը դնուի Վատիկանի գեղատեսիլ պարտէզներուն մէջ : Ան վերակառուցուած է Յովհաննէս ԻԳ Պապին կողմէ որպէս իր անձնական բնակավայր : Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու Տիեզերական Պատրիարք Նորին Սրբութիւն Աթենակորասը Հռոմի Սրբազան Պապին տուած իր այցելութեան ընթացքին բնակեցաւ այս շէնքին մէջ, իսկ այս առիթով տրամադրուեցաւ Ամենայն Հայոց Հայրապետին :

Ա ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ Ս. ՊԵՏՐՈՍ

Ինքնաշարժներու շարանը հասնելով Ս. Յովհաննէս աշտարակի ընդամուտին, Վեհափառ Հայրապետը՝ յանուն Սրբազան Պապին դիմաւորեցին Գեր. Ժազ Մարթէն Արքեպիսկոպոսը եւ Նորին Գերազանցութիւն Մարգիտ Տոն Ժուլիօ Սակերտիս : Կարճ զադարէ մը ետք Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը իր շքախումբի անդամներով եւ ոստիկաններու առաջնորդութեամբ ուղղուեցաւ դէպի Ս. Պետրոսի գեղակառոյց տաճարը, որու մուտքի մեծ դռան առջեւ Նորին Սրբութիւնը պաշտօնապէս եւ հանդիսաւոր կերպով դիմաւորուեցաւ տաճարի Աւագերէց Կարտինալ Մարելլայի կողմէ, որ Վեհափառ Հայրապետի մուտքը Մայր Տաճար կ'ողջունէ բարի գալուստի հակիրճ ճառով մը : Ապա Տաճարի եպիսկոպոսներն ու քահանայական դասը, լրիւ ըզ-դեսաւարութեամբ, Հայ հոգեւորականներու կողմէ երգուող հայկական հոգեպարար շարականներու քաղցրալուր հնչիւններուն տակ կ'առաջնորդեն Ազգիս Հայրապետը նախ դէպի Սուրբ Հաղորդութեան մատուռը, ապա՝ Սուրբ Կոյսի մատուռը եւ այնտեղէն՝ դէպի Խոստովանանքի խորանը, Սուրբ Պետրոսի

դամբարանը եւ հուսկ ուրեմն Տաճարի պեմնալարիւր, ուր, դարերու ընթացքին կատարուած պեղումներու մտաին գիտական մանրամասն քաջատրուած թիւններ կու տան հնագէտ պատմաբաններ, իւրաքանչիւր մատուան առջեւ Վեհափառ Հայրապետը կ'աղօթէր։

ՃԱՇԿԵՐՈՑԹ ԿԱՐՏԻՆԱԼ ԹԻՍՍԸՐԱՆԻ ԿՈՂՄԷ

Ապա Ամենայն Հայոց Հայրապետը նոյն շքախումբով վերադարձաւ իր բնակավայրը եւ քանի մը ժամերու հանգիստէ ետք ծառիկաններու առաջնադուրժեամբ եւ հետեւող ինքնաշարժներու երկար շարասիւնով ուղղուեցաւ Վատիկանի «Գրիումպոս» հիւրանոցը, ուր Ս. Սինոդի Նախագահ Կարապետ Թիսսըրանի կողմէ ճաշկերոյթ մը կը տրուէր ի պատիւ Վեհափառ Կաթողիկոսին։ Ծաշկերոյթի ընթացքին, Կարտինալ Թիսսըրանին կը փոխարինէր Վատիկանի Պետական Քարտուղար Կարտինալ Ժան Վիլլոն, առաջինին՝ չըռոմէն քաջակայ գտնուելուն պատճառաւ։ Ներկայ էին Կարտինալ Ուիլլիսլըրանտը, Ս. Պետրոս Տաճարի Աւագերէց Կարտինալ Մարելլան, Վատիկանի նի հանրային գործերու վարիչ Քասարոյի Արքեպիսկոպոսը, Արեւելեան կաթողիկէ Եկեղեցիներու Բաժանմունքի Ընդհանուր Վարիչ Պրինի Արքեպիսկոպոսը, Առաքելական Պալատի Վերատեսուչ Ժազ Մարթին Արքեպիսկոպոսը, Հայ Կաթողիկէ համայնքի Պատրիարք Նորին Սրբութիւն Իգնատիոս Պաթանեանը եւ Քրիստոնէական Միութիւն Յառաջացող Քաջտուղարութեան բազմաթիւ վարիչներ ու պշխատակիցներ։ Ծաշկերոյթին կը մասնակցին նաեւ Վեհափառ Հայրապետի շքախումբի բոլոր անդամները։ Ծաշկերոյթի ընթացքին Հռոմէական Կաթողիկէ Եկեղեցիի անունով Վեհափառ Հայրապետին ուղղուած բարի գալուստի ճառ մը կ'արտասանէ Կարտինալ Ուիլլիսլըրանտը՝ ողջունելով Հայաստանեայց Եկեղեցիի գերագոյն պետին այցելութիւնը ի Հռոմ։ Հիուք Հռոմ ժամանած էք, կ'ընէ Կարտինալ Ուիլլիսլըրանտս, Պօղոս Զ Սրբազան Պապին եւ Հռոմէական Կաթողիկէ Եկեղեցիին բերելու Հայաստանեայց Եկեղեցիի ողջոյնը։ Հետագայ օրերու ընթացքին, Դուք բարի վկաները պիտի ըլլաք մեր անկեղծ սիրոյն եւ ուրախութեան, եւ պիտի զգաք թէ ինչպիսի՜ ջերմ զգացումներով եւ երախտագիտութեամբ Հռոմի Եկեղեցին կ'ընդունի Ձեզ։ Քրիստոսի անբաժանելի Եկեղեցիի ոգեկան ժառանգութիւնը մեզ կը մղէ փորձելու բոլոր ճամբաները եւ փնտռելու բոլոր արդիւնաւէտ միջոցները՝ մեր միջեւ վերահաստատելու համար ամբողջական ժիւղութիւնը, որպէսզի բոլոր միասին կարենանք բազում տաղանթներով եւ մտահոգութիւններով լեցուած մեր օրերու մարդերուն աւետիկ Բրիտանոսի խաղաղութիւնն ու լուրբախութիւնը։

Ի պատասխան բարի գալուստի ճառին, Վեհափառ Հայրապետը կ'արտասանէ հետեւեալ ճառը.

Արքայազն եղբայրներ,

«Սքէ զիգուս մարդկան խօսիցիմ եւ գերեշտակաց, եւ սէր ոչ ունիցիմ, եզէ եւ իրքեւ գալիմձ որ հնչէ, կամ իրքեւ զծնդդայս՝ որ զօգանքն... Սէր ամենայնի տեւէ, ամենայնի հաւատայ, ամենայնի յուսայ, ամենայնի համբերէ։ Սէր ոչ երբէք անկամի» (Ա. Կորնթ. ԺԳ 1-7)։

Մեր ազօրքն է որ Տէրը մեր սիրտը լեցնէ այսպիսի սիրով, այս օրե-

բուն մանաւանդ, երբ Սուրբ Գրական հեռու երկրէ մը Հոռոմ կու գանձ Մեր քրիստոնէական ռազմայն բերելու եւ ռազագարուելու Ձեր մեծ Գահաճայապետ տին՝ Ն. Ս. Պօղոս Զ Պապին եւ ձեզի բաւրիւ հետ :

Մեր ջերմագին իզմն է որ այսպիսի սիրով միատեղ ազօրեմք այս օրերուն, որպէսզի Աստուած քաղցրութեամբ լսէ զնեզ եւ առաջնորդէ մեզ որ իր կամբը կատարենք երկրի վրայ, որ է ամբապնդումը քրիստոնէական տիեզերական եղբայրութեան, եւ աւելին՝ ամբապնդումը համամարդկային եղբայրութեան, յազբանակովը բարի կամեցողութեան՝ մարդոց եւ ժողովուրդներու միջեւ, բարոյական երամայեականներու լոյսին տակ : Այսպէս է որ, կը խորհիմք Մեմք, կրնայ ծագիլ մարդկային աշխարհի վրայ արեգակը արդարութեան եւ խաղաղութեան, որուն համար իմքը Աստուած իր Միածին Որդին առաջնց աշխարհ :

Հաւատքը առ Աստուած ամենամարմուր վէմն է մարդկային կեանքի բարայական հաւաքարակշռութեան եւ իրաւ մարդասիրութեան :

Քրիստոս մեր ճանապարհն է դէպի ճշմարիտ խաղաղութիւն :

Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցին, որուն առաջին սպասաւորը ըլլալու կոչուած ենք Մեմք, իր ամբողջ մուկիւրակութեամբ և հաւատացեալ ժողովուրդով ի հորերդային Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի, երջանիկ է այսօր որ այստեղ կը գտնուի, նոր էջ մը բանալու իր պատմութեան մէջ : Էջ մը՝ որուն վրայ պիտի կարգանանք արձանագրել բարի վկայութիւնները մեր քրիստոնէական սիրոյն եւ ձեր մեծ եկեղեցիին հետ մեր գործակցութեան, արդի աշխարհը յուզող հարցերու լուծման ճանապարհին վրայ :

Եկած է ժամանակը, որպէսզի բոլոր եկեղեցիները մօտեման իրարու եւ միասին ազօրեմ, միասին մերշնչուին, մէկը միւսով զօրանայ եւ միատեղ գործեն Աստուծոյ փառքին եւ մարդու փառքին համար :

Մարդուն գիտութեան համնարը մեր օրերուն հրաշալի իրագործումներու կատարին հասաւ : Կը մնայ որ մարդուն բարոյական համնարը եւս կառողմայ կատարել Արմատրանկի քայլը : Մեզի կը քուի քէ առաւելապէս Քրիստոսի եկեղեցին է որ պիտի հասնի այդ քայլը կատարելու, իր Աւետարանի լոյսով բոլոր մշուշները ճեղքելով :

Մեր հոգւոյն մէջ առաւել կ'անի ու կը պայծառանայ Մեր այս յոյսը, այստեղ, այս հողին վրայ որ այնքան հարուստ է պատմական սուրբ յիշատակներով, քրիստոնէական վաւերական վկայութիւններով եւ ռզեկան անկորնչելի արժէքներով :

Յոմուն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ եւ Մեզ ըմկերացող սուրբ հայրերուն, Ձեզի կը յայտնենք Մեր եղբայրական շնորհակալութիւնը Ձեր շատ սիրելի ընդունելութեան եւ Ձեր շատ բարի խօսքերուն համար :

Թող Աստուած օրենէ այս լուսաւոր օրը եւ արժանի ընէ զնեզ իր որդիները կոչուելու : Ամէն :

Ուշ երեկոյան Վեհափառ Հայրապետը իր չքախումբով եւ ոստիկաններու ուղեկցութեամբ վերադարձաւ իր բնակավայրը :

Ա. ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ Ս. ՊԱՊԻ ԵՒ ՎԵՀ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ՄԻՋԵՒ

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի եւ Հոռոմէական Կաթոլիկ եկեղեցիի Սրբազան Քահանայապետին պատմական հանգիստումն ու ողջա-

դուրսը տեղի ունեցաւ Շարաթ, Մայիս 9, առաւօտեան ժամը 10-30-ին, Վատիկանի «Գորթիլ Սան Տամասոյ պարտական չքի դահլիճին մէջ՝ Հայ արքեպիսկոպոսներէ և եկեղեցականներէ, կաթոլիկ կարտինալներէ և բարձրաստիճան հոգեւորականներէ կազմուած պատկառելի Թափօրին դանդաղ յառաջխաղացումով և կրօնական հոգեզմայլ մեղեդիներու հնչիւններուն տակ երկու հայրապետները առաջնորդուեցան Միքէլ Անճելոյի հռչակաւոր Սիկսթինեան մատուռը, եւ խորանին առջեւ բազմեցան իրենց գահերուն վըրայ: Աջակողմեան դասին մէջ իրենց տեղերը գրաւեցին սրբազան ծիրանաւորներն ու արքեպիսկոպոսները, իսկ ժախսկողմեան դասին մէջ՝ Վեհափառ Հայրապետի շքախումբի անդամները: Մատուռը լեցուն էր Հայ եւ օտար հաւածաւցեալներու խումբ բազմութեամբ: Այս առթիւ Վատիկանի կողմէ յատկապէս պատրաստուած էր արարողութիւններու բազմակզուեան զըրօյկ մը, զարարուած հայկական հին մանրանկարչութեան զեղարտիպ գունաւոր նմուշներով, որուն համաձայն կատարուեցաւ օրումն պաշտօնը: Վեհափառ Հայրապետը, յանուն հայրենիքի եւ սփիւռքի համայն հաւատացեալ Հայութեան, ողջունեց Հոռոխ Սրբազան Քահանայապետը եւ կարգաւ հետեւեալ ճառը.

Զեքոյ Սրբութիւն,

Զեզի կու գամք հեռու աշխարհէ մը, Սուրբ Գրական Արարատի երկրէն, Հայաստանէն, եւ սուրբ քաղաք Երւիածնէն, ծննդավայրը եւ բազմադարեան կնիքոնը Հայոց քրիստոնէական հաւատքին:

Մենք Զեզի կու գամք ման ժամանակի հետմաներէն, քրիստոնէական վկայութեանց այնքան դարերու, ինչքան եղան դարերը Քրիստոսի քաւագըրութեան շրջանի: Հայ ժողովուրդն ու իր եկեղեցին կնիքումն կը պահեն այդ վկայութիւնները, սկսեալ Ս. Թադէոս եւ Ս. Բարքուդիմէոս առաքեալներու եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի ժամանակներէն, որոնց հոգեւոր ժառանգութեանց վրայ խորոխուած է Հայաստանայց Առաքելական եկեղեցին:

Պատմական դէպքերու եւ պայմաններու զարգացման յառուկ սրամաքանութեամբ մը, Հայ եկեղեցին և դարու կէտն սկսեալ, հաւատարիմ ու անշարժ մնալով հանդերձ արեւելեան ուղղափառ վարդապետութեան հիմնական ճշմարտութիւններուն, ապրեցաւ ու զարգացաւ ինքնուրոյն մանասյարիւղով, ազգային կեանքի սահմաններու մէջ, դարեր շարունակ Արեւելի մէջ պաշտպանելով քրիստոնէութեան ու քաղաքացիութեան սահմանները՝ յաճախ իր մարմնի մահատակութեան գնով:

Կու գամք Զեզի, Սուրբ Քահանայապետ եւ եղբայր մեր ի Քրիստոս, բերելու մեր եկեղեցւոյ եւ Հայաստանի ու սփիւռքի մեր բովանդակ ժողովուրդի յարգալիք ողջունը Զեք Սուրբ մեծ եկեղեցիին, եւ շնորհներով լի Զեք անձին:

Այս պահուն, Մենք երջանիկ ենք որ մեր եկեղեցւոյ սիրալ սղոյնը Զեզի բերելու համար, Մեզի հետ են աշտեղ քարճաւորութեան հոգեւորականներ Հայ եկեղեցւոյ Նախարարութեան՝ երեսաղէմի Հայոց Պատրիարքը՝ Տ. Նիքիշէ Արքեպիսկոպոս եւ Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքը՝ Տ. Շմբիք Արքեպիսկոպոս եւ արքեպիսկոպոսներ, իսկականաբան Հայաստանէն, նորապայէն եւ Հիւսիսային ու Հարաւային Ամերիկայէն: Երեսաղէմի եւ Թուրքիոյ Հայոց երկու պատմական Աթոռները, առաջինը հիմնուած Ս. Յակոբ Զեքեթեայ առաքելի եւ Ս. Յակոբ Տեառնեղբայրի վկայութեանց

վրայ, երկրորդը կազմակերպուած ժ-Ն Դարում, ինչպէս եւ Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական Աթոռը՝ հիմնուած մոյնպէս ժ-Ն Դարում, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի գլխաւորութեամբ կը կազմեն մէկ ու ամբողջ մօտաւորապէս 15 միլիոն, միեւնոյն հոգեւոր առաքելութեամբ Հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ։

Եւ այսօր, Աստուծոյ օգնականութեամբ, Հայաստանեայց Եկեղեցին իր մօտաւորապէս 15 միլիոնով եւ քսմերով, ԲՆ՝ հորինդային Հայաստանի եւ ԲՆ՝ ապրտասանմանի մէջ, կ'ապրի վերաշինութեան շրջան մը հոգեւոր եւ միութեան իմաստով։

Ձեզի կու գամք, իզմերով ջերմագին, որ մեր օրերու աշխարհին մէջ, յաղթականօրէն մեր ճանապարհ բացուի Աւետարանի լոյսի ճառագայթումի, որուն ի խնդիր Ձերդ Սրբութիւնը կը տօնի այնքան առատաւեղ սիրով եւ այնքան իմաստուն վնասակարութեամբ, շարունակելով երջանկայիշատակ Յովհաննէս Ի-ի Պապի լոյս տեսիլքով սկզբնաւորուած գործը։

Եւ գուցէ չենք սխալիր, եթէ այդ գործին մէջ կարեւորագոյնը նրկատենք Եկեղեցիներու միութեան կենսագործման եւ աշխարհի խաղաղութեան ամբողջման հրամայականները։

Հայաստանեայց Եկեղեցին երջանիկ է մասնակցելու *Հիւսնէիկ* շարժման եւ հոյր Եկեղեցիներու հետ միատեղ յառաջ ընթանալու դէպի միութիւն Քրիստոսի սիրոյն մէջ, յենած իր ոգեկան բազմադարեան ժառանգութեան եւ իր մօտաւորապէս կազմակերպութեան վրայ։

Մեր օրերու մարդկութիւնը, քերես տեսիլի քան երբէք, կարիք ունի ոգեկան հաւատարակչութեան եւ բարոյական կարգապահութեան, որուն կը խորհինք թէ կարող են մեծ չափով նպաստել Եկեղեցիները, միացեալ ու ժերով, արդի աշխարհին լայն բաշխելով Աւետարանի լոյսը, ոչ ընդդէմ գիտութեան, ոչ ընդդէմ ընկերային-հազաբական այս կամ այն վարդապետութեան, այլ ամենաւեցի սիրով մը բոլոր մարդոց համդէպ եւ խոր հաւատով եւ լատտեսութեամբ դէպի մարդը, եւ դէպի ամբողջ արիւնքի համեարը։

Թէեւ մեր օրերու կեանքին մէջ վշտով կը դիտենք դրսեւորումները անկարգ ու վատառողջ ձգտումներու, ընկերային անարդարութիւններու, ազգամիջեան ատելութիւններու, նոյնիսկ արիւնքի պատերազմներ կը ցնցեն մեր խիղճը, այնուամենայնիւ կը հաւատամք թէ այդ բոլորը գուցէ անման քերութիւններն են մարդկային կեանքի մեր գարգացումներու՝ դէպի ծնունդն ու կազմաւորումը ոգեկան եւ բարոյական մեր հաւատարակչութեան մը, ժողովուրդներու համամարդկային եղբայրութեան մեր գիտակցութեան մը։

Մենք եկած ենք Ձեր Սուրբ Աթոռը ի Հռոմ, Ձերդ Սրբութեան հետ ազօրելու որ աշխարհի վրայ զոգորմութիւն եւ նշարտութիւն պատահեցին, արդարութիւն եւ խաղաղութիւն համբարեցնին (Սաղմ. Ձի 11), որ առաւել զօրանայ պատերազմի կրակը մարելու մեր պարտականութեան ըզգացումը, որ մենք՝ Եկեղեցիներու զեկապարմերս,՝ առաւել նպատակաւոր կերպով աշխատինք ցոյց տալու բոլոր ազգութիւններուն եւ պետութիւններուն՝ միասնութեան, եղբայրութեան եւ խաղաղ գոյակցութեան ուղիները։ Այլեւս անհնար է որ մարդիկ եւ մենք հոգեւորականներս հաշտուինք պատերազմի գաղափարին հետ։

Հայ Եկեղեցին ու Հայ ժողովուրդը ողորդական փորձառութիւնը ունին անցեալ պատերազմներու, մասնաւոր համաշխարհային առաջին պատերազմին, երբ 1915-ին ամբողջ Արեւմտահայաստանը բնաջինջ եղաւ, մօտ երկու միլիոն Հայ քրիստոնեաներու մահատակութեամբ, որ համդիսացաւ մեր դարու առաջին ցեղասպանութիւնը։

Մենք միշտ պիտի ազօրենք որ նման ողբերգություններ երբեք չպատահին աշխարհի վրայ, որն է տեղ, որն է ժողովուրդի:

Քրիստոսի եկեղեցին միշտ արթուն և հաստատ պետք է մնայ իր հոգեւոր առաքելութեան մէջ, միշտ խաղաղաբար ոգիով, այնպէս, ինչպէս մեր Տէրը, փոքորիկի ժամանակ, նաւը ընկղմելու վտանգի տակ, իր յուսահատած աշակերտներուն գոչեց՝ «Ընդէ՛ր այդպէս վատասիրտ էք, չե՛ւ ես ունիմ հաւատս» (Մարկոս, Դ 40):

Մենք պէտք է հաստատեմք թէ նաեւ մեր օրերու «հոգմերը եւ ծովերը» պիտի հնազանդին խաղաղութեան հրամայականին:

Մենք կը խորհինք թէ բոլոր, բոլոր եկեղեցիներս, ամերթեւոյն է որ հաւաքուինք խոնարհութեամբ ու հաւատարմութեամբ աստուածային Վարդապետին շուրջ եւ հնազանդինք Անոր, կարենալու համար միացեալ ազօրեով ու աշխատանքով «հոգմերը եւ ծովերը» հնազանդեցնել, որպէսզի դադարին փոքորիկները բոլոր եւ շիւնի խաղաղութիւն մեծ»:

Պատմութեան մեծագոյն երաշխ պիտի հանդիսանայ երբ օր մը երկրի վրայ ապրող բոլոր մարդիկ հասնին այն գիտակցութեան բարձունքին՝ թէ բոլոր մարդիկ, բոլոր ազգութիւնները անխտիր, եղբայրներ են իր-րեւ Աստուծոյ ժողովուրդը:

Այս մտածումները եւ խոհերը արտայայտելով այստեղ, գլխից կը զգամք խորապէս միեկնարարած եւ զօրացած, որովհետեւ քաջ գիտենք թէ Ձերք Սրբաբաժնը իր ազօրեմբով, իր ներշնչող խօսքերով՝ իր անդու աշխատանքով մեր ժամանակներուն համար կը հանդիսանայ պայծառասեւ հոգեւոր առաջնորդ մը բարոյական մեծ հեղինակութեամբ:

Թող Տէրը զօրացնէ Ձեզ Սուրբ Հոգիով եւ յաջողութեամբ պսակազարդէ Ձեր գործը:

Թող Տէրը օրհնէ մեր ողջագոյրումը այս օրը եւ առաջնորդէ մեզ որ իր կամքը կատարենք:

«Այսօր է գոյ արար Տէր, եկայք ցնծացուք եւ ուրախ եղիցուք ի մաս» (Սաղմոս, ձժԸ 24): Ամէն:

Ամենայն Հայոց Հայրապետը իր ճառը արտասանեց Հայերէնով, որուն Ֆրանսերէն թարգմանութիւնը կարգաւ Գերշ. Տ. Շահէ Եպս. Աճէմեանը:

Ի պատասխան Ամենայն Հայոց Հայրապետի ճառին, Սրբազան Պապը ողջոյնի արտառուչ խօսք ուղղեց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Հայրապետին՝ Հայ ժողովուրդի պատմութենէն քաղուած առանձին դրուագներու վերակոչւումով վեր հանելով քրիստոնէական հաւատքի պաշտպանութեան համար բազմիցս նահատակուած Հայ ժողովուրդի անկորնչելի ոգին եւ բարոյական բարձր յատկութիւնները որպէս քաղաքակիրթ աշխարհի մէջ իր ինքնաշատուկ տեղն ու նշանակութիւնը ունեցող քաղաքացիներ եւ շինարար ազգ:

Երկու Հայրապետներու ճառերու փոխանակութենէն ետք, տեղի տնեցաւ ողջադուրումի Հանդիսաւոր եւ յուզիչ արարողութիւնը՝ ներկաներու խանդավառ ծափերուն տակ, ապա, Լեւոնեան Միաբանութեան սաներու կողմէ «Ուրախ էք» հոգեզոյլ շարականի երգեցողութեամբ՝ եւ Հայրապետներու օրհնութեան ներքեւ թափօրը՝ Սրբազան Պապի ծերանագլեւտ ղեկնապահներու ու զուգեքրիական ձառուոյ պահակներու առաջնորդութեամբ ուղղուեցաւ դէպի Վատիկանի պալատի որաներէն մին, ուր Հայոց

Հայրապետը Սրբազան Պապին ներկայացուց իր շքախումբի անդամները, եւ, փոխադարձաբար, Սրբազան Քահանայապետը՝ իր կարտինաներն ու արքայիսկոպոսները։ Հայ եւ Կաթողիկ բարձրատիման հոգեւորականները ողջագութեան եւ սիրալիր կրօնք ունեցան իրարու հետ։ Վատիկանի կողմէ ներկայ էին Կարտինալ Ուիլլիպրանտսը, Կարտինալ Ուիլյոն, Կարտինալ Աղաճանեանը, Արքեպիսկոպոսներ Քասարովին, Պենեկին, Թրապիա Ալմոնեբեր, Պրինին, Պաթանեան Պատրիարքը, Եպիսկոպոսներ Վան Լիբրտին եւ Մարթէնը, Մոնս. Տէլ Կալօն եւ բազմաթիւ այլ բարձրատիման հոգեւորականներ։

Հանդիսութեան աւարտին, Վեհափառ Հայրապետը իր շքախումբով վերադարձաւ իր բնակավայրը։

ԱՅՑԵԼՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲԱՏԵՂԻՆԵՐՈՒ

Վեհափառ Հայրապետը, յոգնած ըլլալով, չկրցաւ անձամբ այցելել Ս. Պողոսի եւ Ս. Յովհաննէսի Տաճարները, ուր յատուկ ընդունելութիւններ չախտեալուած էին Միաբանութիւններուն կողմէ, յարգելու համար Ամենայն Հայոց Հայրապետը։ Նախապատրաստուած ծրագիրին համաձայն, Ս. Պողոսի եւ Ս. Յովհաննէսի հռչակաւոր Տաճարներու այցելութիւնը կատարեց Թուրքիոյ Հայոց Ս. Պատրիարքը, յանուն Վեհափառ Կաթողիկոսին։

ՃԱՇԿԵՐՈՅԹ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՔԱՐՏՈՒՂԱՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԷ

Երեկոյան ժամը 7-ին, Վատիկանի Քրիստոնէական Միութիւն Յառաջացող Քարտուղարութեան Նախագահ Կարտինալ Ուիլլիպրանտսի հրաւերով, տեղի ունեցաւ պաշտօնական ընդունելութիւն «Դոկումէնտ» հիւրանոցի արհեստներ մէկուն մէջ, ի պատիւ Վեհափառ Հայրապետին։ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, հակառակ իր ծայրայեղ յոգնածութեան, իր չքախումբի լման կազմով ներկայ եղաւ արչ ընդունելութեան, որուն կը մասնակցէին աւելի քան 150 հրաւիրեալներ, որոնց մէջ Քիւրիայի անդամ Պրատն, Ձէնթօ, Կաթ, Աղաճանեան, Տանիելլու, Մարէլլա, Սթաֆֆա, Կարբոնի, Սամօրի, Զիքոնյանի, Վալինցի, Պերթոլլի եւ Օտի Կարտինալները, Պատրիարք Պաթանեանը, բազմաթիւ արքեպիսկոպոսներ, եպիսկոպոսներ եւ բարձրատիման հիւրեր։

Ընդունելութեան ընթացքին, որ անցաւ եղբայրական ջերմ եւ խանդավառ մթնոլորտի մը մէջ, բարի գալուստի արանջելի ճառ մը արտասանեց Կարտինալ Ուիլլիպրանտսը։ «Մեծ երջանկութիւն է ինձի համար, սկսաւ արի իր ճառը, որովհետեւ Ձերդ Սրբութիւնը այս երեկոյ բազմաթիւ կարտինալ կղերականներու եւ այստեղ հաւաքուած այլ անձնաւորութիւններու առջեւ։ Անոնք նորին Սրբութիւն Պօղոս Ձ Պապի ամենաօգու եւ անմիջական դրօշմով կիցներն են, որոնք այս իրիկուն հաւաքուած են այստեղ իրենց ամենն խոր յարգանքը ներկայացնելու Ձերդ Սրբութեան եւ Ձեր յարգարժան ուղեկիցներուն՝ Հռոմի Եկեղեցին առած Ձեր այցելութեան առիթով։ Անոնք ներկայութիւնը այստեղ արտայայտութիւնն է արչ ցանկութեան որ ունի մեր Եկեղեցին՝ դարգացնելու եւ խորացնելու իր բարաբերութիւնները Ձեր Ծա-

կեղեցիկն հետ Զեք այցելութիւնը Հոռոմ կարեւոր նպատակ մըն է բոլոր քրիստոնեաներու աչք ազնիւ շահերուն, որոնց նպատակն է յաղթահարել իւրենց բաժանումները եւ վերահաստատել ամբողջական միութիւնը: Զեք աշակերտութիւնը նոր էջ մը կը բանալ Հոռոմէական եկեղեցիի եւ Հայ եկեղեցիի յարաբերութիւններու պատմութեան մէջ:

Ի պատասխան Կարտինալ Ուելլիպրանտոսի ճառին, ներկաները ուշադրութեամբ լսեցին Վեհափառ Հայրապետի կուռ եւ իմաստասլից խօսքը, որով բոլոր քրիստոնեայ եկեղեցիներուն կողք կ'ըլլար միասնութեան, եղբայրական սիրոյ եւ խաղաղ գոյակցութեան:

Սիրով եկանք այստեղ Զեք աշխատանքի վայրը եւ հոգեկան մխիթալութեամբ լսեցինք Զեք ջերմ խօսքերը ուղղեալ մեր եկեղեցիին եւ Մեր Անձին:

Ուրախ ենք ողջունելու Զեք եւ Զեք գործակիցները, ողջունելու Զեք քարտուղարութիւնը, նուիրած եկեղեցիներու միութեան գաղափարի կեանսագործման, գաղափար՝ որ մասնաւոր փայլով սկսաւ նախագայթիլ այստեղ, քրիստոնէական հաւատքի այս բարձունքին վրայ, երջանկայիշատակ Յովհաննէս ԻԳ Պապի օրերուն մանաւանդ, գաղափար՝ որ Զեք մեծ եկեղեցիին համար դարձաւ առաջնորդող ոգի, վատիկանի Բ ժողովին յետոյ, գաղափար՝ որով համակուած է Զեք սփանչելի Քահանայապետը՝ Ն. Ս. Պօղոս Զ Պապը եւ դուք բոլորդ, նշմարիտ աւտորանական սիրով եւ ազնիւ քաջութեամբ:

Մասնաւոր ուրախութեամբ կը փափաքեմք ողջունել այն բարի յարաբերութիւնները, որոնք սկիզբ առին Հոռոմէական Կաթոլիկ Սուրբ եկեղեցւոյ եւ Հայաստանայց Առաքելական եկեղեցւոյ միջեւ, մասնակցութեամբ մեր ներկայացուցիչներուն՝ վատիկանի Բ ժողովին իբրեւ գիտորդներ, այցելութիւններով Հայ եկեղեցւոյ բարձրաստիճան ներկայացուցիչներու՝ Ջորժ Սրբազան Պապին եւ այցելութեամբ Ս. Էջմիածին Զեք Գերագնացութեան 1967ին եւ Զեք ներկայացուցիչներուն՝ անցեալ տարի Հոկտեմբերին:

Այս բոլոր բարի վկայութիւնները, ինչպէս եւ այն սիրով կապերը որ ստեղծուած են եկեղեցիներու միջեւ՝ եկեղ. Համ. հորհուրդի հովանիին ներքեւ, որուն անդամ է նաեւ մեր եկեղեցին, իրօք Մեզ կ'ոգեւորեն, Մեզի նոր յոյս եւ նոր կորով կը ներշնչեն: Եկեղեցիներու բազմազանութեան մէջ, հետզհետէ կը սկսինք գգալ միութիւնը եկեղեցւոյ մամլոյն՝ Քրիստոսով, Քրիստոսի մէջ եւ Քրիստոսի փառքին համար:

Սկզբնաւորութիւն մըն է որ անհրաժեշտօրէն դէպի յառաջ պիտի ընթանայ, աստիճանական զարգացումներով, որովհետեւ այդ է իրապէս Աստուծոյ կամքը եւ մեր ժամանակներու մարդոց գագաւորը:

Հակառակ մեր օրերու կարգ մը ժխտական քառացող իրադրութեանց եւ երեւոյթներու, Մենք կը հաւատանք թէ այնուամենայնիւ, մարդկութիւնը կ'ընդամայ դէպի միասնութիւն, դէպի խաղաղ գոյակցութիւն, դէպի ժողովուրդներու եղբայրացում:

Կը հաւատանք նաեւ թէ եկեղեցիները, բոլոր եկեղեցիները, եւ բոլոր կրօնները, հետզհետէ առաւել սերտ համագործակցութեամբ եւ հետզհետէ առաւել յստակ ու համարձակ աշխատանքով, մեծապէս պիտի կարողանան նպաստել աշխարհի խաղաղութեան եւ մարդոց եւ ազգութիւններու եղբայրացման:

Եկեղեցիներու միասնեղ ազօրքը եւ համատեղ աշխատանքը խաղաղութեան սրբազան գաւառն ի նպաստ, զօրաւոր ու կենդանի գործօն մը պիտի

հանդիսանայ, գանձով, այսինքն՝ Եկեղեցիները հառաել իրարու մօտեցնող, կար ժամանակ, շատ դարեր առաջ, երբ բոլոր Եկեղեցիները մէկ էին իրաւաւ։ Մանաւանդ Հինգերորդ դարէն սկսեալ, պատմական գէղեցիք, մարդկային պայմանին յատուկ երեւոյթներ պատճառ դարձան ծանօթ յաժմանումներուն։ Անհնար է անշուշտ խորհիլ թէ տեսնեալինգ դարերու զարգացումները եւ կազապարտութիւնները կրնան մէկ շարժումով ջնջուիլ, Մեր կարծիքով շատ աւանպարելի եւ մակերեսային արդիւններով յուսադրուիլը կըրնան ճշդիսկ շուն գործին վնասել։

Պատմական հին Եկեղեցիները, որոնք իրենց հոգեւոր ծնունդով կապուած են քրիստոնէական հաւատքի սկզբնաղբիւրներուն, առաքելական դարէն իսկ սկսեալ, պատմականօրէն անցաւ զարգացած ըլլալով հանդերձ, չունին բաժանեալներ ըլլալու զգացումը։ Իրաւունքին մըն է այս, ի մասնաւորի Արեւելեան ազգային հին Եկեղեցիներու պարագային, ինչպէս է մասնաւոր Եկեղեցին։

Մենք այս հաստատումը կ'ընենք ի նկատի առնելով մասնաւոր մեր ժողովուրդի հոգեբանական իրական վիճակը։

Եկեղեցիներու միութիւնը կարելի չէ իրականացնել լո՛ք Եկեղեցիներու ղեկավարներու ցանկութեամբ։ Մենք կը խորհինք թէ ղեկավարները պետք է ուշադրիլ իրենց խորիմ մային ու այնպէս գործեն՝ որ ամբողջ հօտը իրենց հետեւի իրապէս։ Այս տեսակետէն պետք է մեծ խառնութեամբ շարժիլ, մանաւանդ մեր օրերուն, երբ առհասարակ կրօնական կեանքը տագնապալի ժամանակաշրջան մը կ'անցնէ։

Մենք այստեղ ոչ թէ տեսակէտներ կը պաշտպանենք, այլ մտահոգութիւններ կը յայտնենք եւ կը խորհալանք։ Եւ կը յայտնենք մասնաւոր Մեր հաւագումը թէ այս բոլորով հանդերձ քրիստոնէայ ըլլալու գիտակցութիւնը, Քրիստոսի սիրով միանալու հոգեկան ներքին մղումը եւ աշխարհը Քրիստոսով փրկելու տեսիլքը, ամուր պատուանդան մը կը ստեղծեն Եկեղեցիներու միութեան կենսագործման ի խնդիր։ Եւ կարելի չէ չտեսնել այն բարի նշանները, կարելի չէ չգնահատել այն շինարար ջանքերը, որոնք հետզհետէ կը դրսևորուին *էկումենիկ* շարժումով եւ ամբողջ զարգացումով։ Կը հաւատամք մասնաւոր թէ Աստուծոյ Մուրք Հոգին պիտի ներշնչէ մեզ բոլորս, որպէսզի Եկեղեցիները բոլոր իրարու մերձեցնելով, միաստեղ ազօթելով, միաստեղ գործելով, կարողանան գտնել բոլորի կողմէ ընդունելի լուսաւոյն թանձաններ՝ Եկեղեցիներու միութեան աւետարանական պատգամը ըմբռնելու եւ կենսագործելու։

Մենք ազգային նկատմամբ լուստեսն ենք։ Այդ է հիմնական պատճառը որ կը գտնուինք այստեղ Ձեր մէջ։ Մենք սիրով եկանք Հոռոմ, Սքրագան Քաղաքայապետին մեր Եկեղեցւոյ եւ ժողովուրդի յարգալիլ որդայնը բերելու։ Մենք անկեղծ սիրով համակուած ենք դէպի Ձեզ բոլորը, եւ իբրեւ պատմական Եկեղեցի մը հովուապետ հոգեպէս միութեամբ ենք տեսնելով Ձեր մեծ Եկեղեցին հզօր ոգեկանութիւնը, Ձեր ներքին միութիւնը Ձեր բաժանալապետական Ս. Աթոռին շուրջ, Ձեր Եկեղեցիի համարակալ ու բարեբար կամեցողութիւնը արդի աշխարհին հետ դիպագի մէջ գտնուելու, մարդկային կեանքը պահելու եւ պահպանելու համար աստուածային սիրոյ, արդարութեան եւ խաղաղութեան մէջ։

Գերաշնորհ եղբայրներ, Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնէն ընդունեցէ՛ք Մեր եղբայրական սէրն ու որդոյնը, եւ մաղթամք՝ լիակատար յաջողութեան Ձեր սուրբ գործին։

«Եւ ինքն Աստուած խաղաղութեան սուրբ արագէ՛ գոնք հասօրէնս,

և բովանդակ ձևեր ոգի եւ շունչ եւ ժառանգ՝ ամառաւ ի գալուստ Տեսնոմ մե-
րոյ Յիսուսի Գրիստուսի արանցից: Հաւատարիմ է՝ որ կաշեացմ գնեգ, Զր եւ
արասցէ գնոյն: Նդարեմ ալօրս արարէք և ի մեր վերայ» (Ա. Թեո. Ե 23-24):
Ամէն:

Ընդունելութեան աւարտին, հիւրերը ներկայացուեցան Հայոց Հայ-
րուպետին եւ սղլադուրուեցան անոր հետ:

ՈՂԱԿՈՒՐՈՒՄ Ս. ՊԵՏՐՈՍԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻՆ ՄԷՋ

Ս. Պետրոսի փառահեղ Տաճարը, շրջակայքը եւ Վատիկանի հրա-
պարակը կը յորդէր ժողովուրդով երբ, Կիրակի, 10 Մայիս, առաւօտեան
Ժամը 10-ին, Վեհափառ Կաթողիկոսը մուտք դործեց Տաճարէն ներս: Վեհհի-
գիմաց, Թափօր կազմած կը յառաջանաի Հայ եկեղեցականներու դասը, ա-
ռաջտորդութեամբ ընդունելութեան շքախումբին: Հայրապետը, խոհարհելէ
հաջ Ս. Պետրոսի Գերեզմանին առջեւ, անցաւ աջակողմեան դասը, որ յառ-
կապէս պատարաստուած էր ընդունելու համար զայն: Կեդրոնը՝ ամպիոնի մը
վրայ, զահ բարձրացաւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, իր երկու կողմերը
Թիկնաթոռներու վրայ բազմեցան Երուսաղէմի եւ Պոլսոյ Պատրիարքները,
իսկ անոնց ետին շարուեցաւ արքեպիսկոպոսներու եւ եպիսկոպոսներու
դասը:

Սորանին դիմաց, Կրկու դասերը դրաւուած էին Հռոմի եկեղեցւոյ
ժիրանաւոր կարտիսաններու եւ շքեղատեսիլ եկեղեցականութեան կողմէ,
որոնց ետին, երկու թեւերուն մէջ հաւաքուած էին դեսպաններ, պետական
անձնաւորութիւններ եւ օրուան մեծ հիւրեր:

Ժամը 10-ին, Ասադ Դուռէն մուտք դործեց Սրբազան Քահանայա-
պետին Թափօրը եւ շարահաններու երդեցողութեամբ յառաջացաւ դէպի Ս.
Սեղանը, ուր Ս. Պապը, իրեն առնթրեալայ կարտիսաններու եւ վարդա-
պետներու հետ: յատուց Ս. Պատարագը:

«Հայր Մերձէն առաջ, Ն. Վ. Կարտինալ Ուիլլիսլաւոստ, որ կը
մասնակցէր Ս. Պատարագին, իջաւ Ս. Սեղանէն, ուղղուեցաւ դէպի Հայոց
Հայրապետը եւ բերաւ Ս. Քահանայապետին «Սիրոյ Ողջոյն»ը:

Ս. Պատարագին յաջորդեց սրբազործումի արարողութիւնը, օրուան
հանդիսութեան պաշտօնական մասը: Սուրբ պիտի յայտարարուէր Քոյր
Թերեզս Գուստրի, հիմնադիր Վեհիկին Ընթրիքի Մայր» Միաբանութեան,
նուիրուած աղքատներու եւ հիւանդներու խնամքին: Սրտառուշ արարողութե-
ման սկիզբը, Սրբազան Պապը, յԱթոռոյ կարգաց սրբացման յայտարա-
րութիւնը: Խօսքին սկիզբը, Քրտաներէն լեզուով, ողջունեց Ճրանայի Ներ-
քին Գործոց Նախարար Ն. Վ. Մարտիլլներ եւ Ամենայն Հայոց Հայրապետը,
հետեւեալ խօսքերով:

«Վերջապէս, ունիմք պատիւը եւ համոյքը մեր մէջ ունենալու բա-
ցառիկ այցելու մը, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Վազգէն Առաջինը, եկած
Սուրբ Էջմիածնէն, բերելու Հռոմի եկեղեցիին՝ ողջոյնը Հայ փառաւոր եկե-
ղեցիին, այնքան հարաւատ սուրբերով եւ մանասականերով: Օրինաւորիս Նա-
խախմատութեամբ՝ որ արտօնեց որ սրբացման արարողութիւն մը տեղի ա-
նենայ պատմական այս այցելութեան միջոցին, որով Հայ մեր հիւրերը եւ
իրենց շատ արժամատար Հոգեւոր Պետը կը մասնակցին եկեղեցւոյ ուրախու-
թեամբ»:

Սրբազան արարողութենէն ետք, խորան բարձրացան Սրբունհի Գուտերիկի Միաբանութեան անդամ կոյսերը եւ իրենց խորհրդանշական նուէրները ներկայացուցին Ս. Պապին։ Հաց, աղաւնի, դեղձանիկ մը, փունջ մը ծաղիկ եւ պտուղներ։ Ապա, դէպի խորան առաջնորդուեցաւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը։ Ս. Սեդանին առջեւ, Սրբազան Քահանայապետը ողջագուրուեցան Հայոց Հայրապետին հետ, իր մատէն հանեց իր մատանին եւ դաշն անցուց Վեհափառ Կաթողիկոսին մատը։ Իր պարգուութեան մէջ այնքան սրտառու էր Ս. Պապին խորհրդանշական արարքը, որ յուզումի սալաւուն մը անցաւ տասնեակ հազարաւոր ներկաներու սիրտերէն եւ Տաճարը պայթեցաւ յանկարծ ծափող յոյներու մէջ, որոնք իրարու արձագանդեցին չորս անգամ, երբ Ս. Պապը, իր ձեռքին մէջ առաւ Հայոց Հայրապետին ձեռքը եւ դաշն կարգով առաջնորդեց Ս. Սեդանին չորս կողմերը՝ միասին օրհնելու համար չաւատացեալներու բազմութիւնը։ Նրկու առաքելաբալղ դէմքերուն թ ահե, ներկաները զգացին անցնիլը քրիստոնէական սիրոյ եւ եղբայրութեան ջերմ շունչի մը, որ համակեց բոլորը։ Անտարակոյս որ Կաթողիկոսական այցելութեան գերազոյն պահը եղաւ այս՝ պահ մը՝ որ իր բարերար գրոյմը պիտի թողու Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ։

Սրտագեղ բացազանութիւններու մէջ, «Վիժա իլ Բաբա», վերակազմուած Թափօրը առաջնորդեց Ս. Պատարագիչը, իր կողքին Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը եւ զոյգ Պատրիարքները, Ս. Սեդանէն մինչեւ Եկեղեցւոյ աւագ դուռը։ Այս պարագան նրբագագ ուշադրութիւն մը նկատուեցաւ Սրբազան Քահանայապետին կողմէ իր հիւրին նկատմամբ, որ հրաժարեցաւ Հոռմէական առանդութենէն՝ ուսամբարձ Գահին վրայէն օրհնելու ժողովուրդը եւ ուղեց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Պետին հետ քալել մինչեւ Եկեղեցւոյ դուռը։

Նոյն ծափող յոյներուն մէջէն, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը եւ Երկու Պատրիարքները վերադարձան դէպի Մայր Խորանը, որուն առջեւ Թափօր կազմած Հայ եկեղեցականութեան առաջնորդութեամբ ուղղուեցան դէպի հարաւային դուռը։

Կիրակի օրուան կէսօրուան ճաշին, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, իրեն ընկերակցող եկեղեցական դասը եւ Հայ ազգայիններու շքախումբը հիւրը եղան Ն. Վ. Կարտինալ Պետրոս Աղաճանեանին՝ Լեւոնեան Վարժարանի մէջ։ Հրաւերուած էին նաեւ Հոռմաբնակ Արեւելեան Եկեղեցական ներկայացուցիչներ՝ Ասորի-կաթոլիկ, Մարոնիթ, Յոյն-կաթոլիկ եկեղեցականներ։

Ճաշի ընթացքին խօսք առաւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը եւ յայտնեց իր անխառն ուրախութիւնը որ Սրբազան Պապին հետ իր ողջագուրումը նոր էջ մը կը բանայ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ եւ Հոռմի մեծ Եկեղեցւոյ միջեւ, հիմնուած փոխադարձ սիրոյ, յարգանքի եւ դրոժակցութեան վրայ։ «Լուսաւորչի կանթեղին մէջ նոր ձէթ լեցուեցաւ այսօր եւ Արագածի գագաթին կախուած հաւատքի կանթեղը նոր լոյսով մը լուսաւորուեցաւ եւ լուսաւորեց։» ԳԻ

Իր պատասխանին մէջ, Կարտինալ Աղաճանեան դրուատեց Վեհափառ Հայրապետը եւ վեր առաւ Պապ-Կաթողիկոս հանդիպումին պատմական բացառիկ նշանակութիւնը քրիստոնէական առաքելութեան զօրացման տեսանկէտէն, ներկայ օրերու խռովեալ եւ տարակուսեալ աշխարհին մէջ։

Լեւոնեան Վարժարանի սաներուն հարկնախիրական քրքրը խառն դավաւութեան ջերմ մթնոլորտ մը ստեղծեցին ճաշասեղանին շուրջ, որմէ

ետք վեհափառ Կաթողիկոսը մտերմական հանդիպում՝ մը ունեցաւ Վարժա-
րանի նոյն ուսանողութեան հետ, ազատ եւ սքանչելի խօսակցութիւն մը, զե-
ղուն՝ հայրենասիրութեամբ եւ հայկականութեամբ:

Լեւոնեան Վարժարանէն Վեհափառ Հայրապետը եւ իր չքախումբը
առաջնորդուեցան Վատիկանի դիւանատան «Հարիւր օրեր» կոչուած սրահի,
ուր յատուկ կարգադրութեամբ հաւաքուած էին Հոռոմի եւ չրջակայքի
Հայերը: Այստեղ եւս Վեհափառը հայրաբար ընդունեց բոլորը եւ
խօսեցաւ անոնց հայրենիքէն ու մեր եկեղեցիէն, ընդդէմելով բացառիկ նշա-
նակութիւնը իր այցելութեան՝ Հոռոմի Ս. Քահանայապետին:

ԱՌԱՆՁԻՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Երկուշաբթի առաւօտեան ժամը 11-ին, Վեհափառ Հայրապետը ա-
ռանձին հանդիպում մը ունեցաւ նորին Սրբութեան հետ, պապական Մատե-
նոսդարանին մէջ:

Մինչ այդ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ հայրերը առաջնորդուեցան
իրենց ընկալարանէն Ս. Դամասի փակը ու ապա՝ ընդունելութեան սրահը:
Հոն կը սպասէին Կարտինալներ Վիլյօն, Ռիլլիպանտուր, Արքեպիսկոպոս-
ներ Քասարովին, Պինէլլին, Մարթենը եւ այլ բարձրաստիճան եկեղեցական-
ներ: Յաւարտ հայրապետներու տեսակցութեան, ներս ընդունուեցան Գոյգ
Պետրիարք Սրբազանները եւ ապա մը ետք, Հայ Եկեղեցականութեան չքա-
խումբը:

Պապական Մատենադարանին մէջ Ամենայն Հայոց Հայրապետը Փր-
րանտիքէն լիզուով խօսեցաւ եւ ըսաւ.

Ձերդ Սրբութիւն,

Դոհուքիւն Աստուծոյ Ամենակալին որ այս երեք օրերուն իր հովա-
նին լայն տարածեց մեր բոլորի վրայ եւ մենք իր օրհնութեան ներքոյ, միա-
սին ապրեցանք պահեր՝ ոգեկան ուրախութեանց, յուսատառ ներշնչումնե-
րու. պահեր քրիստոնէական եղբայրութեան:

Յիշեցինք մանաւանդ, զարթուի մը պէս. քե մենք եղբայրներ ենք
երկու հազար տարիներէ ի վեր:

Տէր Աստուած, քող յախտեմ տեսէ այս պահը, զի սքանչելի է ան:

Պիտի վերադառնամք Մեր Տունը, Սուրբ էջմիածին, Մեզի հետ տա-
նելով այս գգացումը: Կը վերադառնամք Մեր երկիրը Հայաստան, Մեր ժո-
ղովուրդին պատմիւր այս հրաշալի օրերու մասին:

Մենք եւ Մեզի ընկերացող հագեւոր եղբայրները, գլխաւորութեամբ
Երուսաղէմի եւ Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարքներուն, կը բաժնուինք Ձեզմէ,
առաւել միխթարուած, առաւել զօրացած հոգիներով:

Ձերդ Սրբութիւն, այս բոլորի համար երախտապարտ ենք Ձեզի:

Այս օրերուն նոր էջ մը բացինք Հայոց Եկեղեցւոյ պատմութեան մէջ:
Երանի քե Սուրբ Հոգւոյ ներշնչմամբ Մենք եւ Մեր յաջորդները կարողա-
նամք այս մաքուր էջին վրայ արձանագրել վկայութիւնները մեր սիրոյն,
մեր եղբայրութեան եւ մեր քրիստոնսանուէր գործերուն:

Յանուն Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցիին. յանուն Հայ հա-
ւատացեալ ժողովուրդին ի հորերդային Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի,

ընդունեցէ՛ք մեր խորագգաց շնորհակալութիւնը, ճանւ Մեր արտէ՛մ բխած մագաքանքը՝ որ շատ ապրի՛ք, որ անասան մնա՛ք Ձեր հզօրեան բարձրութեան կատարներուն վրայ եւ շարունակէ՛ք Ձեր սուրբ առաքելութիւնը վասն մեծի Աստուծոյ, վասն բարօրութեան մարդկանց, վասն խաղաղութեան աշխարհի։ Ամէն։

Պատասխանելով, Սրբազան Քահանայապետը կարդաց բարբի գալուստի հետեւեալ խօսքը.

Սրբութիւն,

Այցելութիւնը, գոր ըրի՛ք մեզի եւ Հռոմի Եկեղեցիին, մեր հագին լեցուց խորունկ ուրախութեամբ։ Աստուծմէ օրհնուած այս օրերուն, էմ-մաուսի աշակերտներուն նման, գգացինք այրող ջերմութիւն մը մեր սիրտերուն մէջ եւ ճանչցանք Տիրոջ մերկայութիւնը մեր մէջ։ Արդարեւ իր Անուով եւ իր Եկեղեցիին ծառայելու համար է որ հանդիպեցանք։

Այս պատճառով երախտադարտ ենք Ձերդ. Սրբութեան եւ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ նշանուոր մերկայացուցիչներուն, որոնք Անոր հետ կատարեցին հաղորդութեան եւ քրիստոնէական սիրոյ այս արարքը։

Միասին շնորհակալ ըլլանք Տիրոջ, որ օրէ օր յայտնաբերել կուտայ մեզի խոր եւ խորհրդական իրականութիւնը հաղորդութեան՝ որ կայ մերեկեղեցիներուն միջեւ այսօրուան տարակարծութիւններէն եւ անցեալի հակամարտութիւններէն անդին։

Կազօրենք Աստուծոյ ջերմեանդութեամբ որ այս հաղորդութիւնը անի հետզհետէ մինչեւ լւամ միութիւն, որ պիտի ըլլայ, աշխարհի համար, խաղաղութեան նշան մը, Անտարանի հռչակումին նման՝ մեր օրերու մարդերուն առջեւ։ Այն ատեն պիտի կրնանք ըսել միասին. «Այո», կեանքը յայտնուեցաւ. տեսանք գայն, կը վկայենք ամօր մասին եւ կ'անտեսենք յաւիտեանեան այդ կեանքը, որ Աստուծոյ մօտ էր եւ յայտնուեցաւ մեզի. ինչ որ տեսանք եւ լսեցինք, կ'անտեսենք գայն ձեզի, որպէսզի հաղորդութեան մէջ ըլլա՛ք մեզի հետ։ Իսկ մեր հաղորդութիւնը հօր հետ է ան եւ ամօր Որդիին թիւում Բրիտանիոյ հետ» (Ա. Յովն. Ա. 2-3)։

Վերջապէս, կը խնդրենք Ձեզմէ, Սրբութիւն, որ հանի՛ք փոխանցել մեր ողջոյնը եւ Հռոմի Եկեղեցւոյ ողջոյնը Հայաստանեայց ամբողջ Եկեղեցիին, ամօր Երկրպագաներուն, եկեղեցականութեան եւ միւս բոլոր հաւատացեալներուն։

Հանցե՛ք ըսկլ անոնց որ մերկայ ունինք գանոնք Աստուծոյ առջեւ, մեր ազօրքին եւ համակրութեան մէջ։

Թող Աստուած օրհնէ մեր ճիգերը եւ չիր շնորհքը, Հայր Աստուծոյ սէրը եւ Ս. Հովգոյ հաղորդութիւնը մեզի հետ ըլլայ միշտ» (Բ Կորնթ. ԺԳ, 13)։

| . . . |

Նորին Սրբութիւնը ընդունեց Կաթողիկոսական չքախումբին իւրաքանչիւր անդամը, իւզդուելէ առաջ ղէպի կեդրոնական սեղանը, ուր տեղի ունեցաւ նուէրներու փոխանակութիւնը։ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը Նորին Սրբութեան խնձնեց Հայկական սոցիալի իսկի իսկ ճը, յատկապէս պատարասուած Երեւանի ռակերիչներուն կողմէ, կարօտիւններուն եւ արեւելահայոցներուն՝ արծաթեայ փորագրեալ իսկի, իսկ վարդապետներուն՝ մարմարի վրայ զարուեստ արծաթեայ խաչեր։ | | |

Նորին Սրբութիւնը Վեհափառ Կաթողիկոսին ներկայացուց յատկապէս պատրաստուած օրթապատկերներու խորանման կազմած մը, Ս. Գիրքի զեղատառ Կրատարակութիւնը և ոսկեայ մետաղ մը, իր կիսանդրիով: Իրկու Պատրիարքներուն Սրբազան Պապը նուիրեց Ս. Պետրոս և Ս. Պօղոսի բոլորածին ջանդակը պրոնզի վրայ, Վատիկանի Ժողովի ատենադրութեան առաջին Հրատարակութիւնը և իր ոսկի մետաղը: Իսկ չքախումբի միւս անդամներուն՝ Ժողովական օրոշումներու նոյն Հրատարակութիւնը և արծաթեայ իր մետաղը:

Այս առթիւ, Երուսաղէմի Ս. Պատրիարքը Նորին Սրբութեան ներկայացուց Բեթղէհէմի մէջ պատրաստուած սատափեայ շքեղ տուփ մը, որուն վրայ փորագրուած էր Ս. Պապի կիսանդրին և յատուկ արձանագրութիւն մը: Տուփը կը պարունակէր մեծադիր Հրատարակութիւն մը Կաթողիկեան Աստուածաշունչին, կազմը նոյնպէս աշխատուած սատափով, մէկ կողքին վրայ՝ Ս. Մնունդը և միւսին՝ Վերջին Ընթրիքը փորագրուած:

Նուէրներու փոխանակումէն ետք, Հայ և Կաթողիկ բարձրաստիճան եկեղեցականները Թափօր կազմեցին և առաջնորդեցին Սրբազան Պապը, Վեհափառ Կաթողիկոսը և Պատրիարք Հայրերը դէպի ընդունելութեան սրահ: Հոն կը սպասէին Կաթողիկոսի չքախումբին մաս չկազմող եկեղեցականները և Վեհափառին կողմէ յատկապէս հրաւիրուած ազգայինները, որոնց մէջ կը նշմարուէին ծերունագրող Պրն. Հայկ Պապուճեան, Շ. Բ. Ը. Միութեան Նախագահ Պրն. Ալեք Մանուկեան, Ժանթ Բարբարեան՝ Տատուր Տատուրեան, Յակոբ Թօփալեան, Սարգիս Տիարպէճեքեան և ուրիշներ: Սրբազան Քահանայապետը ծանօթացաւ իւրաքանչիւրին և օրհնեց բոլորն ալ: Այնուհետեւ Վեհափառ Կաթողիկոսը, իր չքախումբը և իր հետեւորդ ազգայինները Հրաժեշտ առին Սրբազան Պապին և մեկնեցան, զոհ և ուրախ՝ ընծայուած սքանչելի այս առիթին համար, ուր Եկեղեցւոյ երկու Պետերը, պաշտօնական երկու հանդիպումներէ ետք Սիկսթինի և Ս. Պետրոսի Եկեղեցիներուն մէջ, մտերիմ խօսակցութեամբ և անմնական այս առնակցութեամբ այլապէս մտերիմ կապ մը հաստատեցին Կաթողիկ մեծ Եկեղեցիին և Հայաստանեայց Նահատակ Եկեղեցիին միջեւ:

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ ԳՈԼՈՆԱ ՊԱԼԱՏԻՆ ՄԷՋ

Նոյն երեկոյեան ժամը 7-ին, Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը և իր չքախումբը հիւրը եղան Հռոմ քաղաքին, Գրոննայի շքեղ պալատին մէջ: Իշխան Ասքերնո Գրոննա իր պալատը բացաւ Հռոմի Շրջանակի կոչուած կազմակերպութեան օւղջեւ, որ կը խմբէ Հռոմի ազնուականութիւնը և Վատիկանի ղեկավարները: Հռոմի Շրջանակը ուղեց յատուկ պատիւ մը ընել Հայոց Հայրապետին Հռոմէական ամբողջ շքեղութեամբ: Կարելի չէ երեւակայել աւելի շքեղ պալատ քան Գրոննայի պալատը, իրարու յաջորդող մարմարեայ սրահներով, սրնաշարքերով և Միջնաշարքեան ու Վերածնունդի աբուեստի անգնահատելի նկարներով, որոնք կը զարդարեն անոր պատերը: Ծոխութեան և ճաշակի այս տունին մէջ, Վեհափառ Կաթողիկոսին բարի գալուստ մաղթեց Հռոմի Շրջանակի նախագահը, զեղուն պերճախօսութեամբ վեր հանելով Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ փառաւոր անցեալը, Հայ Ժողովուրդի նպաստը քրիստոնէական քաղաքակրթութեան, անոր վերածաղկումը այսօր և մանաւանդ մեծ կարեւորութիւնը որ կը ըս-

տանայ Հայրապետին այցելութիւնը Սբբազան Պապին՝ իր ներշնչած յոյսերով եւ արթնցուցած եղբայրութեան զգացումներով:

Վեհափառ Հայրապետը պատասխանեց իրեն ուղղուած ճառին, շեշտելով անհրաժեշտութիւնը եկեղեցիներու մերձեցման եւ զօրացման, ներս կախալարհի հրամայականներուն առջև, խախտած արժէքներու և փլիված հաւատքներու աւերակներուն վրայ վերականգնելու քրիստոնէական սիրտյ սկզբունքը, որ միակ ուղին է դէպի խաղաղութիւն:

Ապա իշխան եւ իշխանուհիներ Գորննա առաջնորդեցին Վեհափառ Կաթողիկոսը եւ բոլոր հիւրերը ճաշասրահ, ուր պատրաստուած էր յատուկ հիւրասիրութիւն: Սնդաններուն շուրջ, աւելի մտերմիկ մթնոլորտի մէջ, Վեհափառ Ժանօթացաւ դեսպաններուն եւ միւր ներկաներուն:

ՄԵԿՆՈՒՄ

Մայիս 12-ի երկուշաբթի առաւօտ, չբախումբի բոլոր անդամները ուղղուեցան Ս. Յովհաննէսի աշտարակը, Վեհափառ Հայրապետին մօտ, որպէսզի, ըստ նախատեսութեան, Կաթողիկոսը եւ իր չբախումբը առաջնորդուին Ս. Պետրոս եւ հրաժեշտ առնելէ ետք Նորին Սրբութիւնէն, մեկնին: Ժամը 10-ին, բնդանկութեան յատուկ յանձնարարութիւն անդամներ յայտնեցին թէ փոփոխութիւն կալ ծրագրին մէջ եւ թէ Ս. Քահանայապետը կը փափաքի անձամբ դալ ողջերթ մաղթելու Հայոց Հայրապետին:

Ժամը 11-ին ժամանեցին Կարտինալներ Վիլլօ և Ուիլլիսպրանտոս, բնկերակցութեամբ Քասաբոլլի եւ Պինելի Արքեպիսկոպոսներու: Կէս ժամ ետք, ձիւտը պահակներու առաջնորդութեամբ հասաւ Սրբազան Պապին բաց ինքնաշարժը եւ Նորին Սրբութիւնը, զվեցած ծիրանի իր վերարկուն, իջաւ ու բարձրացաւ, իրեն ընկերացող բարձրաստիճան եկեղեցականներուն հետ, դէպի բնդանկութեան սենեակը, ուր կը գտնուէր Վեհափառ Հայրապետը:

Այստեղ, Սրբազան Քահանայապետին քարտուղարը ներկայացուց պատրաստուած յարաբարութեան երկու օրինակները, մին մերենագրուած՝ Պապի չբանչանը կրող թուղթին վրայ, միւսը՝ Կաթողիկոսի պաշտօնական թուղթին վրայ: Ն. Վ. Կարտինալ Ուիլլիսպրանտոս կարգաց Ֆրանսերէն յայտարարութիւնը, ներկայացուց զայն Սրբազան Պապին եւ Վեհափառ Կաթողիկոսին, որոնք ստորագրեցին զայն եւ փոխանակեցին օրինակները:

Ստորեւ կը հրատարակենք զոյգ Քահանայապետներու սրտառուչ կոչը, ուր կ'արձադանդէ երկու եկեղեցիներու Պետերուն մտահոգութիւնը՝ վերջ մը դնելու Բրիտանիական եկեղեցւոյ բաժնուած այս վիճակին եւ զայն աւելի զօրացնելու՝ այսօրուայ փոթորկալից աշխարհի ալիքներուն դիմաց:

Մ Ի Ա Յ Ե Ա Լ Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Պ Օ Ղ Ո Ս Զ-Ի ԵՄ Վ Ա Զ Գ Է Ն Ա-Ի

Պօզոս Զ, Հոռոմի Եպիսկոպոս, Պապ Կաթողիկ Եկեղեցիին եւ Վազգէն Ա, Կաթողիկոս եւ Մայրագոյն Պատրիարք Ամենայն Հայոց, գոհութիւն կու տան Տիրոջ որ տուաւ իրենց միասին աղօթելու առիթը, իրարու հանդիպելու եւ խաղաղութեան սուրբ ողջունիլու համբուրուելու, մանաւանդ այս օրերուն, երբ կը պատրաստուի մեծ տօնը Ս. Հոգիին Գալուստին՝ Առաքեալներուն:

Գիտակից՝ հովիւի իրենց պարտականութիւններուն, անոնք հրաւեր կը կարդան բոլոր քրիստոնեաներուն, մանաւանդ Կաթողիկ եւ Հայաստանեայց Եկեղեցիներուն, աւելի մեծ հաւատարմութեամբ պատասխանելու Ս. Հոգիի կոչին, որ կը մզէ գիրեմք աւելի խոր միութեան մը, մեր բոլորի Փրկչի կամփին համաձայն եւ որ աւելի բեղմնաւոր պիտի ընէ Քրիստոնեաներու ծառայութիւնը աշխարհին:

Այս միութիւնը չի՝ կրնար իրականանալ եթէ բոլորը, հովիւ եւ հաւատացեալ, չփորձեն ճանչնալ գիրար իրապէս: Այս նպատակով, կը թելադրեն աստուածաբաններուն որ միասնաբար նուիրուին ուսումնասիրութեան մը՝ որ ձգտի աւելի խորացնել իրենց ծանօթութիւնը մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի խորհուրդին եւ իրով եղած յայտնութեան: Հաւատարմ Առաքեալներով եւ հայրերով փոխանցուած աւանդին եւ, միեւնոյն ատեն, գիտակից՝ նոր զարգացումներու ընդմէջէն զննուած փնտռող աշխարհի մը պահանջներուն, անոնք կրնան բանալ նոր ուղիներ՝ որոնք կրնան յաղթել տակաւին գոյութիւն ունեցող տարակարծութիւնները եւ առջնորդել իրենց Եկեղեցիները աւելի կատարեալ միութեան մը, իրենց հաւատքին դաւանութեամբ աշխարհին առջեւ: Իրենց կողմէ, Պապը եւ Կաթողիկոսը պիտի փորձեն ամէն կարելիութիւն՝ փափայելու համար այս ճիգերը եւ հովուապետի իրենց օրհնութիւնը պիտի տան անոնց:

Սակայն այս պրպտումները կը մնան ամուլ, եթէ արմատ չնետեն ամբողջ Եկեղեցւոյ լման կեանքին մէջ: Ասոր համար, կը մաղթեն որ զարգանայ աւելի սեղմ գործակցութիւն մը քրիստոնէական կեանքի կարելի ամէն մարգերուն մէջ: Հասարակաց աղօթքը, հոգեկան փոխադարձ օգնութիւնը, այսօրուայ աշխարհի հարցերուն գտնելու իրապէս քրիստոնէական լուծումներ՝ թանկագին միջոցներ պիտի ըլլան, նպաստող այնքան բաղձացուած ամբողջական միութեան:

Միասին տարուած այս պրպտումը եւ գործակցութիւնը պէտք է հիմնուին հասարակաց քրիստոնէական հաւատքի գիտակցութեան եւ հասարակաց քրիստոնէական հաւատքի փո-

խաղարձ ճանաչողութեան եւ խորհրդական կեանքի, անձերու եւ անոնց եկեղեցիներու փոխադարձ յարգանքին վրայ: Եթէ իրենց ամբողջ սրտով ֆաջայիքնի ուզած անշահասնդիր ֆիզիքըրները ներշնչուին նման ոգիով եւ գործադրուին վերոյիշեալ կերպով, անոնք վստահ են թէ ճշմարտութեան և սիրոյ հոգին պիտի տայ Կաթոլիկ եւ Հայ Առաքելական եկեղեցւոյ անդամներուն իրապէս քրիստոնէական այն եղբայրութիւնը՝ որ պատուում է իր ներգործումին անոնց մէջ:

Նման եղբայրութեան մը անունով է որ Պօղոս Զ Պապը եւ Վազգէն Ա Կաթողիկոսը կը բարձրացնեն իրենց ձայնը եւ պաշտօնական կոչ կ'ընեն բոլոր անոնց որ ազդեցութիւն ունին ազգերու եւ ժողովուրդներու կեանքին վրայ, որ ճիշդ մը ընեն վնասելու եւ գտնելու բոլոր կարելի միջոցները՝ վերջ դնելու համար պատերազմին, ատելութեան, մարմնական եւ հոգեկան բռնութեան, ամէն ճնշումի մարդէն՝ մարդուն: Թող Ան որ մեր խաղաղութիւնն է, լսելի ընէ այս կոչը:

Վատիկանէն, 12 Մայիս 1970

Սրբազան Քահանայապետը Հայոց Հայրապետին ընծայած ժառանգորէն ընդունելութիւնը կնքելու համար պատրաստած էր անպատեհ իրադրութիւն մը. իր հետեւորդ եկեղեցականներէն մին ռեդանիոն վրայ գրաւ առաւ մը. Սրբազան Պապը բացաւ դռնը, դուրս հանեց անկէ սակի սրբատուփ-ճաճանչ մը եւ ըսաւ Վեհափառ Կաթողիկոսին. «Իրբեւ յիշատակ անմոռանալի Ձեր այս այցելութեան, կը փափաքեմ որ ընդունիք տանիլ Ձեր հետ Հայաստանի Առաքեալին՝ Ս. Բարթոլոմէոսի մատուցը. և քան Հայրապետին, Պատրիարքներուն եւ Հայ եկեղեցականներուն դէմքերը լուսաւորուեցան ուրախութեան լույսով մը. բոլորն ալ զգացին թէ սրբաւն անկողծ աւ ջերմ էր Հրոսոմի եկեղեցւոյ Պետին փափաքը՝ պատուելու Վեհափառ Կաթողիկոսը եւ երջանկացնելու դռնը, բայց մանաւանդ՝ Քրիստոնէական (եկեղեցին վերականգնելու եւ բարձրացնելու իրբեւ, ամբողջական կառույց եւ աշտարակ սիրոյ եւ միութեան):

Ս. Պապը, ողջնթի մաղթանքէն ետք, սկսաւ հաւայր Մերձք յատիներէն լեզուով, իսկ յետոյ Հայ եկեղեցականները արձաղանգեցին հայերէնով:

Ս. Պապի մեկնումէն ետք, Վեհափառ Հայրապետը եւ իր շքախումբը ուղղութեամբ չուփկառօքի կայարանը եւ հրաժեշտ տանելէ ետք կարտինալներէն եւ պապական ներկայացուցիչներէն, մեկնեցան պէպի Վենետիկ:

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ՀԵԹԱՆՈՍԱՅ ԱՌԱՔԵԱԼԸ

ԳԼՈՒԽ ՏԱՄԱՐԿԵՐՈՐԻ

Պատգամաւորները Կիպրոսի իրենց յաւորութենէն քաջալերուած, վերանորոգ հաստատելով, Պաֆոսէն մեկնեցան Փոքր Ասիա: Պօղոս չէր ուզեր Կիլիկիայէն սկսիլ իր առաքելութիւնը, գիտէր թէ մարդարէն պատիւ չունէր իր ծննդավայրին մէջ: Ընդարձակ էր իր հորիզոնին ծիրը, կը տեսնէր, ինչ որ ուրիշները պիտի ուզէին մտածել միայն: Որոշած էր քալել անվարան, առանց ունենալու իր մտքին՝ անկարուն մը չուշը տարակոյսին: Խորն էր հողէին աւելի պայծառ էր գործին երազը՝ քան բոլոր արեւներուն լոյսին ծովը միասին: Այդ տեսիլը իր գերագոյն կրօնէն էր, Աստուծոյ կենդանի պատկերը, ժողովուրդներու գերութեան եւ ողբերգութեան դժոխքին վերեւ պայծառակերպ այգալուսուած: Բայց այդ երազը կը ննդէր զինքը, անոր տալով համը արիւնին: Ամէն բան սէր էր իր մէջ, նոյնիսկ կիրքերն աւատելութիւնները: Ան հանդերձուած էր այժմ բաշխելու այդ աստուածային զգացումը իրմէ դուրս, բոլոր անոնց՝ որոնք ծարու ունէին անոր:

Անիկա մարդն էր իր ուժերէն եւ կարեւորութիւններէն անդին ձգտող, անոնց համար աշխատող: Կարելին իր աւօրեայ մը տածումն էր, բայց ինչ կը նայէր անկարելի կարելիին, որ իր մտածումներուն կը հաղցնէր մարդարէական շապիկը եւ գերագոյնին պատմաւածանը: Գիտէր թէ մարդերը զինքը կը դատէին իր հիմնովին ասած մեղքերը գործած ըլլալու ամբաստանութեամբ: Պիտի ըռէին տակաւին իրեն համար թէ մեծամիտ էր, անձնապատասխան, անդուք հաշիւներու, անձնատուր, երբ ընդունուած աւանդութիւններու վրայէն անցնել կ'ուզէր

իր ճերմոցին սկոռները, ջնջելու համար անոնց ապայծառ եւ անհարազատ ներկերը: Նոր կրօնը որուն մունետիկն էր ինքը, հինին խնչեղանքները մաքրելու համար պէտք ունէր ահաւոր սպառանա: Պօղոս ունէր այդ բոցը, նման անկէղ ժորենիին, զբոստոնէութեան հորիզոնին վրայ վառուած: Աստուծոյ մասը հպած էր ճակտին, ընելու համար զինքը անվշտի անօթը՝ որուն մէջ Աստուծոյ խորհուրդը կ'եռար, Մեսիայի տեսիլքով մարմին առած:

Յովհաննէս Մարկոսը, Բար-Նարսիսի ճեռողին, զգուհ Կիպրոսի իրադարձութիւններէն, չուզեց շարունակել իր ճամբորդութիւնը զոյգ պատգամաւորներուն հետ, հակառակ այս վերջիններու փափաքին եւ պնդումներուն: Մարկոս հրէական աւանդութեամբ սնած, սինակոկէն դուրս քրիստոնէութիւնը հեթանոսներուն տանելու մտածումը անհասկնալի եւ խորթ կը պտնէր: Պօղոսը իրեն կը թուէր Իսրայէլի աւանդութենէն չեղած մը եւ հակառակորդը Պետրոսին, որուն աշակերտը կը նկատէր ինքզինքը: Երբ Երուսաղէմ վերադառնալու համար հասփելու կ'առնէր պատգամաւորներէն, Պօղոս յիշեցուց իրեն Տիրոջ խօսքը թէ՛ «Ան որ կը դնէր իր ձեռքը մաճին վրայ, այլեւս պէտք չէր որ ետեւ դառնար»։ Հեթանոսաց առաքեալը կը ցուէր անշուշտ իր երիտասարդ ուղեկցի այս նեղմիտ վերաբերմունքին համար, մտածելով նոյն աստեւ թէ պիտի դարձնէր որք այս անգիշտ պատանին, Թօթափած իր բոլոր նախապաշարումներն ու վարանքները, պիտի քաշէր նոյն այն ճամբայէն, որ այժմ նեղ կու դարձնէր:

Կիլորոսէն եկան Պերզէ եւ անկէ շարունակեցին իրենց ուղին դէպի Պիտիդեան Անտիոք, որ վեց օրուան ճամբայ էր, եթէ կարենային անշուշտ ողջ մնալ, որովհետեւ հակառակ կառավարութեան ձեռք տուած միջոցներուն, ամէնուրեք կը վիստային աւազակները: Պօղոս եւ Բար-Նաբաա որոշեցին անցնիլ այդ ճամբայէն առանձինն, ապաւինած Աստուծոյ օժանդակութեանը:

Անշանմուտ էր, արեւը լուացուած բարակ մետաքսի նման կը փռուէր ծառերու վրայ: Նոննիններու եւ թուզի ծառերու անընդմէջ շարքերը իրենց քաղցր ըստուներեքով կ'երկարածուէին ճամբուն երկու կողմերը, եւ լեռներէն հոսող ջուրին մոմունջը կը կազդուէր իրենց յոգնած հոգիին: Հեռուն լեռները իրարու վրայ ալիք ալիք պսակած, կ'սպառնային ամպերուն: Առատ բուսած վայրի խոտերու լեզուակներէն կը դատուէին պսակները օտարուտի ծաղիկներուն, որոնք արեւնոտ կամ դալուկ սնդուրի մը մէջ կը կենային, դինով եւ անհաս: Հոս հոն ժայռեր, բլրիկ բլրիկ իրաններով կամ տպաւորիչ սապատներով: Սարերու կողերուն կը բացուէին գիւղեր, իրենց տուններու երկարագոյն շերտերով, ձեւ տալով տարօրինակ պատտառի մը, շեղակի փռուած լեռան թափերուն: Տուներէն բարձրացող ծուխի բարակ շղարչը կամ արեւի մարմաշը պատկերին վրայ կը փախցնէր թեւաւոր քաղցրութիւն մը:

Վեց օրբու տաժանելի ճամբորդութենէ մը յետոյ, եկան Պիտիդեան Անտիոք, որ բլուրներու վրայ հանգչած փոքրիկ քաղաք մըն էր, կեդրոն առեւտուրի եւ ունէր մեծ թիւ մը Հրեաներու, որոնք հազարաւեցութեան դժուարութեան պատճառով կտրուած էին երուսաղէմի կրօնական ազդեցութեանէն: Քաղաքը մաս կը կազմէր Գաղատիոյ նահանգին: Հրեաները մեծ մասով կաշիի առեւտուրով կ'ըմաղէին, ունէին իրենց յաւիտեալ առանձնաշնորհումներ, Կեսարի օրերէն մնացած: Հոս եւս, նման Փոքր Ասիոյ միւս քաղաքներուն, կային բազմաթիւ աստուածաւախ հեթանոսներ, որոնք կը խորէին կուսերու պաշտամունքէն եւ մօտ էին Հրէից հաւատքին եւ պաշտամունքի

ձեւերուն: Անոնցմէ ոմանք հրէական կրօնին յարած ըլլալուն համար, հրաժարած էին իրենց ընտանեկան պարագաներէն:

Պօղոս ու Բար-Նաբաա Հրեաներէն ընդունաւեցան քաջաւիկ յարգանքով, որովհետեւ բաւական թոնն էր որ երուսաղէմէն ոեւէ պատդամաւոր կամ նուիրակ չէր զըրկուած այդ կողմերը: Տեղւոյն ժողովուրդը անձկութեամբ զիրենք լսել կ'ուզէր, բոլորն ալ կ'սպասէին Շաբաթ օրուան հաւաքոյթին: Սպասուած օրը սինակովը լեցուն էր Հրեայ եւ ոչ Հրեայ հաւատացեալներով: Գրէի ընթերցումներէն յետոյ, Պօղոս բեմ հրաւիրուեցաւ խօսելու: Ան իր խօսքը չուղղեց միայն Հրեաներուն, այլ բոլոր անոնց՝ որոնք Աստուծոյ երկիւղը ունէին եւ կը հաւատային ապագայ փրկութեան:

«Փառք, պատիւ եւ խաղաղութիւն բոլոր անոնց՝ որոնք բարիքն հետամուտ են, նախ Հրէից ապա հեթանոսաց»: Այս բաներով սկսաւ Պօղոս իր խօսքը, ամբողջովին ականջ կտրած բազմութեան: Հնդգեկան առանձնաշնորհումները, ըսաւ, մասնաւոր անհատներու եւ ժողովուրդներու բաժինն են կեանքին մէջ: Ինչպէս բնութեան, այնպէս ալ ազգերու պարագային անհաւասարութիւնք ակներեւ երեւոյթ է: Պատմութեան մեծ ուսուցիչներն իսկ, հաւասարութեան քարոզիչներ չեն եղած: Յիսուս անգամ առաւարկեց որ կայսեր իրաւունքը կայսրին հաստուցուի եւ Իր աշակերտներուն միայն խոստացաւ տասներկու աթոռներ գրաւելու պատիւը:

Հրեաները իրենց պատմութեան առաջին օրէն ընտրեալ ժողովուրդը եղան Աստուծոյ, վայելեցին երկնային շնորհները եւ լուսաւորեցին իրենց կեանքը փառքով ու հրաշքներով: ամբողջ մարդկային տարեգրութեան մէջ իրենց միայն յայտուիկ Աստուծոյ օժանդակութեամբ ազատեցան Եգիպտոսի գերութենէն եւ աւերացան իրենց հայրերուն խոստացուած Աւետեաց երկրի ժառանգութեանը:

Աստուած սակայն խառնձնաշնորհալ կ'ընէ մարդերն ու ազգերը որոշ նպատակի մը համար: Ամէն առանձնաշնորհում իր հետ կը բերէ պարտաւորութիւններ՝ որոնք

անհրաժեշտ է որ հաստուցուին: Աստուածային շնորհները մարդոց եւ ազգերուն չեն տրուիր իրենց վայելումին համար լուի, այլ նաեւ ուրիշներու բարիքին գործածուելու է հաշիւ:

«Իսրայէլը թերացաւ այս պարտաւորութեանը մէջ, առանց փոխանցել ուղիւս իրեն տրուած առանձնաշնորհումը եղբայր ժողովուրդներուն: Անձնասիրո՞րէն զան գործածեց միայն իր պատուին ու բարիքին համար: Անձին սէրը առաջին եւ վերջին պատճառն է ուրիշներու նկատմամբ տածուած ատելութեան: Տիրերբական բորբոսութիւնն է ան որ կ'անդամալուծէ ընկերին նկատմամբ բարեացակամ ըլլալու կամքը: Մնացածը բնական հետեւութիւն եւ անանցում է:

«Մարդկութիւնը սակայն ծարաւի է աստուածային սիրտին եւ արդարութեան: Յիսուս աշխարհ եկաւ բոլոր ազգերուն անխտիր բաշխելու այդ բարիքները, խորտակելու ժողովուրդները իրարմէ բաժնոց պատուարները եւ հրաւիրելու զանոնք իր արքայութեանը: Անպտուղ թղնիկն սահմանուած է այրուելու, որովհետեւ հսկառակ իրեն բաշխուած խնամքներուն, չարոնակեց մեալ ամուլ եւ անարգասիք: Քրիստոս խոստացուած ազատարարն է, աշխարհի մէջ իր ներկայութիւնը ջնջումն է Օրէնքին եւ սկիզբը նոր Ուխտին, Գողգոթայի վրայ իր արեան հեղումովը կնքուածն:

Ունկնդիրներու ազաւորութիւնը անխառն չէր անշուշտ: Պատգամին շնչաբ համոզիչ էր սակայն, մոռցնելու չափ վիրաւորանքը արտայայտութեան: Կը զարմանային մանաւանդ որ պատգամաւորները դրամի խօսք չէին ըրած Տաճարի տասանորդի հաշուոյն, ինչպէս կ'ընէին առհասարակ Քահանայապետի խնձարարարութեամբ Նրուսադէմէն եկողները: Պօղոսն ու Բարնաբասը չբաւականացան սինակոկի իրենց ելուցումով միայն: Անձէ անձ եւ առնէ առն շրջեցան, ի մի բերելու Հրեայ եւ Հեթանոս Հաւատացեալները եւ կազմելու անոնցմէ առանձին համայնք մը սինակոկի առթիւք, քաջայերուած անոնց անոյեքաստիւս ուրէն նոր

կրօնի նկատմամբ: Կային նոյնպէս Իսրայէլացիներ, որոնք Օրէնքի ամուլ պահանջներէն յոգնած եւ անյոյս, ազատել կ'ուզէին պարտադրանքներու այդ լուծէն: Քարոզուած նոր վարդապետութեանը շնորհիւ, իրենք ոչ միայն դեբը կը մոռային անցեալի մեղքերէն, այլ նաեւ ապագայ փրկութեան նոր դուռ մը կը բացուէր անոնց առջեւ: Պօղոս ամբողջ օրը զբաղուած էր իրեն եկող Հեթանոս Հաւատացեալներով, իր ասպնջարանի կը միտաբար մեղուի փեթակի մը պէս:

Այս երեւոյթը հաճելի չէր անշուշտ Հրէից համար, որոնք չուսով զղացին թէ պատգամաւորները խանդավառուած դունգազուող իրենց վաղող Հրեայ եւ Հեթանոս Հաւատացեալներէն, կ'ուզէին անոնցմէ յատուկ համայնք մը կազմել: Այս արարքը կը նկատէին դասաճանտութիւն Իսրայէլի հաւատքին դէմ: Տակաւին առանց Քահանայապետէն ունէ լիազօրազրի, քարոզելու եկած էին իրենց նոր Մեսիան: Յետոյ չէին պահանջեր հաւատքի եկող Հեթանոսներէն թլփատուելու ծխադրութիւնը, ինչպէս նաեւ հրէական աւանդութիւնը պահելու խոստումն ու գործադրութիւնը, որոնք այնքան նուիրակաւն էին իւրաքանչիւր Իսրայէլացիի համար: Ընդհակառակն, կը յայտարարէին թէ Յիսուսի հաւատքը գերազան էր Մովսէսական Օրէնքէն եւ միայն անով անոյեքի էր փրկուել:

Յաջորդ Շարաթ օրը Պօղոսն ու Բարնաբասը սինակոկի պաշտամունքին եկան նոր կրօնին յարած իրենց Հետեւորդներովը, մեծ մասը Հեթանոսներէ բաղկացած: Գրէին ընթերցումէն վերջ, Պօղոսը բեմ բարձրացաւ խօսելու: Հազիւ ժողովուրդին զարձած, բողբոջ ձայներու հեղեղ մը ըստիպեց զինքը որ վար իջնէ ամպերէն: Ամբողջ սինակոկը կ'ալիւնուէր թեր ու դէմ ըսուած խօսքերէն եւ վեր բարձրացած բըռունցքներէն: Պօղոս արդ խռովայոյզ ծովին դիմաց կեցած կը նայէր բոլորին: Այդ նայուածքը կը տառապէր ու կը ներէր նոյն ատեն, նման հօր մը՝ որուն կ'արդիւնէր իրեններուն բաշխելու բարիքը: Իր յիշողութեան մէջ կը բարձրանային Դամասկոսն ու

Անտիոքը, ամէն տեղ նոյնն էր ամբոխը, որ իր կայքէն բարձրանալ կարենալու համար պէտք ունէր լոյսի ասնդուխին, բայց այդ լոյսը դժուար կը հասնէր իրեն յաճախ։

Սինիակի գլխաւորները, կազմակերպիչներն այս դժգոհութեան, ծառցան զոյգ պատգամաւորներուն, խնդրելու որ ի տէր համայնքի խաղաղութեան թողուն ժողովասրահը։ «Ձեզի բերինք Նոր Լուրը, ըսաւ Պօղոս, բայց դուք կը մերժէք ընդունիլ զայն, արդարաւանքով դիտելէ վերջ իր գէժ կեցողները։ Այժմ թօթափելով մեր ոտքի փոշին ձեր դռաներուն, կը մեկնինք, հեթանոսներուն տանելու փրկութեան լոյսը, որոնց սիրաւ, թէեւ անմշակ, աւելի դիւսաւ կը բացուի ճշմարտութեան։ Մարմինը եւ արիւնը միշտ պիտի գտան մարդերն ու աղքեքը, բայց հոգին գիտէ միայն զանոնք, կապարին զնդիկները իրեն քաղող մագնիսի պէս։ Յիսուս—Մեսիան օղակն է այդ միութեան եւ կամուրջը երկնքի եւ երկրի միջեւ»։

Աւետարանի ծաւալումը հեթանոս աշխարհի մէջ, որ Պօղոսի մենադոյն երազն էր, այլեւ իրականութիւն կը դառնար։ Առաքեալը իր խանդալատ նաւուածքը կը յառէր ընդարձակ հորիզոնին՝ ուրիշ տարիներ վերջ Պատմոսի քաղաքականը իր մենաւոր կղզիէն պիտի դիտէր հրեշտակի մը թեւերուն վրայ հանդած յաւիտենական Աւետարանին թռիչքը՝ բոլոր աղքեքու եւ լեզուներու վերեւ սաւառնող։

Անոնք որ անհաղորդ մնացած էին Հին Ուխտի յայտնութեան, պիտի ընդունէին Նոր Ուխտի լոյսը, հրաժարելով անօգուտ պաշտամունքի սայթաքումներէն, որոնցմով այլեւ կարելի չէր մօտենալ ճշմարտութեան եւ նորոգ խիղճ մը արթնցնել թմրած ու քաջայաւած հոգիներուն խորը։ Պօղոս կը հաստատէր իր դերին, առաքելական քրիստոնէութեան արդիւնքը ակնբերեալ էր ամէնուրեք։ Հեթանոսութիւնը իր ամօթալի տկաւրութիւնը յաղթահարուած կը գտնէր Նոր ուսուցումին մաքրագործ եւ կազդուրիչ բարոյյալանէն եւ բազմաստուածեան մտաշածին ցնորքները կը ցնդէին աստուածապաշտութեան խորհուրդի ճառագայթում

ներէն, դուրս բերելով մարդկային գիտակցութիւնը իր դարաւոր խարխալումներէն, զուարթացնելով զայն պայծառ արշալոյսի մը ծագումովը։

Այս նորոգ յայտնութեան կարիքը անշուշտ միեւնոյն ուժգնութեամբ չէր զգացուեր ընկերային եւ կրօնական ըսող դասակարգերու մէջ, վառնդի աշխարհի պատահանէն շլացող մեծերը, մտքի խաբկանքներէն մոլորող իմաստունները, իրենց պաշտօնին կախարդանքէն եւ դիրքի շահագործումներէն մաղնիսացած քուրմեր եւ տաւալան ուրիշ թաքուն թշնամութիւններ, պիտի շարունակէին սպառնալիսուիլ քրիստոնէութեան դէմ՝ որ իրաւագրովուած եւ արհամարհուած մարդերու սքաւառ իրաւունքը կը պաշտպանէր, աստուածային իմաստութեան մը լուծին խոնարհեցնելով տիրողներու եւ խորհողներու ամբարտաւանութիւնը, սնտաի պաշտամունքի տեղ դեռ տեղելով ճշմարիտ երկրպագութեան սեղանը։

Գիտարը էր մարդոց համար գտնել բարձրագոյն կեանքի կարիքութիւնը առօրեայ իրականութեան մէջ։ Մարգերն իւրարմէ գատորոյղը, կը խորհէր Պօղոս, Աստուծոյ հետ իրենց ունեցած ցարսեւրութիւններն էին։ Վերադառնալով ծնինք այն ատեն միայն, երբ խորապէս կ'զգանք անակնկալ բայց լուրջ բանի մը գոյութիւնը կեանքի մէջ։ Խնչն են խորքին մէջ իմաստութիւն, առաքիներութիւն եւ հերոսութիւն կոչուածները, եթէ ոչ պահեր, երբ երկինքը ինքնաբերաբար կը բացուի եւ մարդը դուրս կու գայ ինքզինքէն, իր փոքրագոյն նսի աւանդաններէն, եւ կանգ կ'առնէ, վայրկեանի մը համար գէթ, սեմին վրայ յաւիտենականութեան, անկէ դիտելու կեանքին հրաշքը, Աստուծոյ մասնակցութիւնը իրադարձուած։ Այդ փորձառութիւնը ունեցած էր ինքը, երկինքը բացուած էր իր գլխուն վերեւ, իրեն տալով յաւերձական գիմապիծութիւն, բանալով իր առկա ճշմարտութեան ուղիին։ Քննապէս կը մտնէր մարդերը վերասին եւ կը մօտենան Աստուծոյ։ Անդամադրելի լոյսով զեղուն եղելութիւնը կը թափանցէ մինչեւ այն ատեն խա-

ւար անոնց իսկութեանը մէջ եւ կը լուսաւորէ զիրենք, շատ անգամ հակառակ իրենց կամքին։ Տառապանքն ու անձկութիւնը նիւզակային հարուածներով կ'արթնցնեն հոգիներուն մէջ ննջող երկնային յիշատակները։ Այս է պարզապէս հերոսներուն եւ սուրբերուն։ Անհունին խորհուրդը կը մղէ զիրենք անձնագոհութեան, որովհետեւ այդ պահին մտածումները կ'անցնին անոնց սրբորդի վրայէն, սպիտակ թոշուածներու երամին պէս։

Յաջորդ օրը, զորք պատգամաւորները շարունակեցին իրենց ուղեւորութիւնը, Պօղոս կոթնած իր ցուպին՝ իսկ Բար-Նաբաս պաշարին կապոցը շալկած։ Ճամբան կ'անցնէր բլուրներու մէջէն, խոնաւ ու շաղոտ մարմանդին վրայէն կը քալէին, խորատուգուած մտածումներու մէջ։ Բարակ եւ քաղցր բոլորէր, հովի ափ ափ դարկին հետ կը խնկէին միջոցը, կազուէրելով իրենց խոտված հոգիին։

— Փառք քեզ Աստուած, միմեջեցին Պօղոսին իրքները։ Երկնքին ուժերը կանչելու համար երկրէն յուսադիւպ ըլլալը պայման է յաճախ։ Վախ չունէր սակայն աշխարհէն, յաւերժութեան նայող իր հոգին խիզախօրէն կրնար նայիլ մահուան աչքերուն, առանց թարթելու իր նայուածքը։ Տփոյն էր սակայն իր դէմքը առտուան արեւին մէջ, բայց այդ դաշուկը հոգիին մոխիրը չէր, այլ կրակին հոծութիւնը՝ որ կը շատնար իր ներքը։

Ճամբու անկերջ պարանին վրայէն կը քալէին պատգամաւորները անխօս։ Իրենց շուրջը մութ կանաչ անտառներ, լեռներուն վրայ ամպ, եւ անկէ անդին անսահմանութիւնը երկնքին։ Երկար առեւն ամայի էր ճանապարհը։ Կ'երթային մտահոգ բայց վճռական։ Կը գիշերէին երբեմն բացօթեայ, հիւր ըլլալով հովիւներուն։ Պօղոս անոնց կը խօսէր Երկնաւոր Հօրը եւ աշխարհ եկած պաշտարար Մեսիայի մասին։ Բնութեան աղբ պարզամիտ գաւառները հետաքրքրութեամբ կը լսէին ըստածները, հրաշալի հէքիաթի մը պէս, սեւեռած իրենց աչքերը աստղերուն, սպասելով որ երկինքներու Տէրը ցոյց տար ինքզինքը ամպերու մէջէն։

Հովիւները իրենց կու տային այն քիչը՝ զոր ունէին, որ սակայն բաւարար ու շատ կը թուէր ըլլալ, սիրով ընծայուած ըլլալուն համար։

Կը գիշերէին նոյնպէս աղքատ գիւղերու կառաչէն հիւղերէն ներս, քովիլը անասուններուն։ Պօղոս գիտէր թէ աշխարհի բոլոր գիւղացիները, առաւել կամ նուազ, նոյն էին, որովհետեւ իրենց հոգին խորք ու կերպարանք կը հաղէր երկնքին նայող լեռներէն, կանաչի սպաւիշէն, ջուրերու խոտլանքէն, հոգին բարութենէն։ Անոնք չէին գիտէր զորածեղ մոգական եւ երկդիմի բառեր, չունէին վերացեալ գաղափարներ, անդոյն եւ ընդհանուր եղբրը։ Անոնց սիրտը անուշ էր ու կակուղ, անկճեղ ընկոյզի նման։ Պօղոս կը սրբէր խօսիլ անոնց, որոնք չէին ամէնար իրենց ծակ պատմութեանն եւ աշխատանքէն կոշտացած ձեռքերէն։ Կեսնքի այս ամփոտանգներուն ան կը բանար նոր թագաւորութեան երազը, ամօքելով անոնց վիրտերը եւ կազդուրելով յոգնած ու ջախջախ հոգիները, այգեկութիւն, կոշտանքներու, հանգիստներու եւ առատութեան հեռանկարի մը մէջ։

Հինգ օրերու տաժանալից ուղեւորութենէ մը յետոյ, եկան Իկոնիոն, որ լճեղերեալ հաճելի համապոկներով հարուստ քաղաք մըն էր։ Ժողովուրդը աշխատասէր եւ բարի, բաղկացած Յոյներէ եւ Հրեաներէ, կը տարբերէր Հռոմայեցիներէն, որոնք հպարտ էին եւ կոպտ, ինչպէս են բոլոր տիրապետողները աշխարհի։ Պատգամաւորները զուարթ էին եւ խաղաղ, չբռնապատուած գիւղացիներու, արհեստաւորներու եւ մանր առեւտրականներու այս բազմութենէն, որոնց հոգիները զուլալ էին աղբիւրի ջուրին պէս, եթէ մարդիկ հոն չնետէին իրենց նախանձի եւ չարութեան խնճերը։

Պօղոսի միտքը ամբողջապէս զբաղուած էր հիթանոսներով։ Անոնք չէին ունեցած ստանձնաշարհութեամբ ընտրեալ ժողովուրդին, պատմութեան մութ օրերէն սկսեալ, կը խորհէր ան։ Անոնց հոգիի այգին չէր խնամուած աստուածային պարտիզպանին կողմէ, չէր ցանուած երկնային սերմերով։

Ձէին ընդունած ազդարարութիւնը ժադգարէններուն եւ գուշակութիւնը ապառաչին: Ձէին լսած Աստուծոյ այդ պատգամաւորին ձայնը, որ իմաստասէր մը չէր, վասնզի իրեն համար կարեւորութիւն չունէր թէ աշխարհը ինչ տարրերէ կազմուած է, ոչ ալ օծուած մը, գիրքերու վարձկան պահապաններէն: Ժամանակներու այդ գուշակը իբրեւ սուր ունէր խօսքը որ բարձրէն կուգար, լուսաւորելու սիրտերը խոնարհներուն եւ անսթկուն ձեռքերը հզօրներուն, տկարներուն վրայ բարձրացող: Հեթանոսները դրկուած այս բոլորէն, աւելի յօժար էին ընդունելու փրկութեան աւտիսը: Հետեւաբար ո՞րն էր բարի բաժինը որուն պէտք էր հակիլ:

Մեսիան հակայ ջրհորի մը նման աշխարհի սրտին բացուած՝ արդաստուարելու եկած էր բոլոր շոր ու լքուած դետիները եւ ծառաւ սիրտերը: Մարդկութիւնը ապականութեան մէջ խրած, պէտք ունէր հողեկան այդ լուսացումին: Ջրհորը զոր Աստուած կը բանար Մեսիայի միջոցաւ, պէտք էր վազէր հազարաւոր խողովակներէ, լեցնելու լիճերն ու դետերը բոլոր երկիրներուն եւ սիրտերը մարդոց:

Ճամբու իրենց յոյնութենէն կազդուելուէն վերջ, Պողոս նոր թափով սկսաւ իր բարոգութիւններուն: Կը խօսէր սինակոկին մէջ, հրապարակներու վրայ, ապարանքներու եւ խրճիթներու առջեւ: Իր ձայնը երբեմն մեղմ էր ու խորունկ, ծովի մրմունջին պէս, իսկ երբեմն հզօր ու կատաղի, աղաղակելու չափ իր կրակէն: Կեանքի հալոցին մէջ կուսնուած երկաթեայ տրամախոհութեամբ, ուր լայն իմացականութեան մը տուրքերը եւ խոր փորձառութիւնները վերար կը լրացնէին, առաքեալը կ'առիճներ ունդիրները, լնդելուգիով դանոնք իր սրտի ուկիւնին մէջ:

Կարճ ժամանակուան մը ընթացքին, քրիստոնէական նոր համայնք մը կը կազմուէր Իկոնիոնի մէջ, որ Յոյներէ եւ Հըրեաններէ բաղկացած ստուար բազմութիւն մը ունէր: Պողոսի բարոգները սակայն քաղա-

քին բնակչութիւնը կը վերածէին երկու հակադիր ճակատներու: Բաժանումն ու գոտիութիւնը բաժինն էր եղած հօրը եւ որդիին, դատերն ու մօրը, կնոջ եւ մարդուն, ի վերջոյ Մեսիան սուր բերած էր աշխարհին, անջատելու բարիքն ու չարիքը, մաքուրն ու սուրբը, հաւատացեալն ու անհաւատը լրարոքէ: Աւետարանի յաղթանակով միայն վերջ պիտի դառնէին այս տարաւորութիւններն ու պայքարները, երբ մի հօտ եւ մի հովիւի գաղափարը իրագործուէր երկրի վրայ:

Իկոնիոնէն եկան Լիւստրա: Սինակոկին մէջ իր մէկ քաւրով ընթացքին, Պողոս նըշմարեց ունկնդիրներու կարգին գետնատալու՝ անդամալոյծ մը, որ պաղատադէն իրեն տեսնած էր իր աչքերը: Խնդանդամին դէմքը կը շողար ապական արտակարգ լոյսով եւ բուժուելու գերագոյն յոյսով: Յետոյ կ'ընծաւ իր գոյգ բազուկներուն, որոնք իր մարմինն նաւակը յառաջ մղող թիւրու դերը կը կատարէին, սողալով մօտեցաւ առաքեալին եւ անոր երկարեց իր ձեռքերը, թափաղակութեան խնդրանքով: Պողոս զգաց կարեկցութեան եւ ուժի ներքին հոսանք մը իր մէջ, մօտեցաւ անդամալոյծին, հրուած կործես զերպոյն զօրութենէ մը, նայեցաւ անոր աչքերուն խորը, դայն իր տիրապետութեան ներքեւ աննելու համար կարծես, յետոյ ըսաւ յուզումնահար եւ բարձրաձայն. «Քեզի կ'ըսեմ, այր դու տառապեալ, Յիսուսի Քրիստոսի անունով ոտքի՛ ելիք եւ դնա՛»: Հրաշքը կատարուած էր, երազներու պատրանքէն իսկ զուրկ մարդկութեան այդ անօգուտ իլեակը, նետուած մեռելութեան մէկ անկիւնը, երերալով ոտքի կը կանգնէր եւ կը քալէր, բոլորի վարմանքին առաւկայ:

Լիւստրայի մէջ կար Հերմէսի հեթանոսական տաճարը. անոր քուրմերը երբ լսեցին կատարուած հրաշքի մասին, տունական դիւստներով եւ ծաղկեփունջներով հանդիսաւոր թափօր կազմած առաքեալներուն եկան. Բազմութեան առջեւէն կ'առաջնորդուէին երկու ձուլեր, որոնց եղջերները պըն-

նուած էին դափնիի ոստերով եւ գոյնղոյն ծաղիկներով: Երբ առաջեալներուն մօտեցան, քրմապետը առաջ անցաւ եւ ըսաւ, բարձրաձայն. «Հզօր Հերմէս եւ Դիոս, ինչո՞ւ Պարնասի բարձունքէն, ընդունեցէ՞ք մեր այս նուէրները, իբրեւ երկաթիք մեր սիրոյն եւ յարգանքին: Դուք մարմին հաւաքած զօրութիւններ էք, մեր աստուածային շուքերը դարերով մեզ գտա՛նորդող լոյսերը եղան: Երկար եղաւ մեր սպասումը, մեր արձանները խորհուրդի քօղով ծածկուած կը մնային անխօս: Այժմ մեր մէջն էք, համաձայն մեզի եղած խոստումին թէ՛ օր մը մարդկային մարմինով պիտի յայտնուէիք, գործելու գերագոյն հրաշքը, որուն հանդիսատես եղանք: Ուսեցէ՛ք մեզի ճշմարտութիւնը, եւ մենք զայն պիտի փոխանցենք մեր զաւակներուն եւ անոնք իրենց յաջորդներուն»:

Ժողովուրդը Պօղոսի եւ Բար-Նարասի շուրջ խորուած, կ'երգէր աւել պարէր, մին Հերմէս եւ միւսը Դիոս յորջորջելով: Երբ քրմապետը կը պատրաստուէր զոհելու ձուկերը կարծեցեալ աստուածներուն, ժողովուրդի խելայեղ ծափահարութիւններուն մէջ, Պօղոսն աւ Բար-Նարասը պատուեցին յանկարծ իրենց զգեստները, ի նշան սուգի եւ բողոքի, եւ միաբերան ազաղակեցին. «Անմիտ արարածներ, այս ի՞նչ է որ կ'ընէք, մենք ձեզի նման մարդեր ենք, միտք եւ արիւնք կազմուած: Սթափեցէ՛ք մեր խելակորոյս երեւակայութենէն եւ անոր ծընունդ տուող պատրանքէն, եւ դարձէ՛ք ճշմարիտ Աստուծոյն որ ստեղծողն է երկնքին եւ երկրին եւ բոլոր արարածներուն: Մեսիան որուն պատգամաւորներն ենք, մարմնացեալ Միածին Որդին է Աստուծոյ, աշխարհ եկած իբրեւ գերագոյն բարութեան արտայայտութիւնը երկնաւոր Հօր, փրկչիւ մարդկութիւնը, որուն առջեւ միայն պէտք է ծոնակի վան բոլոր արարածները: Միակ անմեղը մեր մեղքերուն համար գրաւի դրաւ ինքզինքը խաչի մահով, ըսպաններով մեղքը եւ փրկելով զմեզ մեղքի ճիրաններէն, Բազմութիւնը շուարած եւ

դժգոհ ցրուեցաւ, առանց կարենալու անուն մը տալ եղածին:

Այս իրադարձութիւններէն քանի մը օրեր յետոյ, Բիսիդեան Անտիօքէն եւ Իկոն-խոնէն հակառակորդ մարդեր եկան եւ անհաճոյ լուրեր տարածեցին քաղաքին մէջ, տարածանելով թէ Պօղոսն ու Բար-Նարասը երկպառակութիւններ կը սերմանեն Յոյներու եւ Հրեաներու միջեւ եւ կ'անարգեն աստուածները: Անկէ յետոյ պատգամաւորներուն դէմ սկսան շատնալ դժգոհութիւնները, ատելութեան փոխուելու չափ: Հակառակ այս կացութեան, Պօղոս անդործ չէր նստած եւ կը քարոզէր անվարան: Ոչ մէկ ուժ կրնար բռնադատել զինքը եւ մարել կրակը ճշմարտութեան որ խալիկի մը պէս կը բոցալուռէր իր ներքը: Գիտէր ոչ միայն յաղթանակներ շահիլ, այլ նաեւ պարտութիւններու ճանդուրժել, մշտնջեն անվրդով հանդարտութեամբ: Կորով եւ քաջութիւն անհրաժեշտ են յառաջդրուած նպատակին հասնելու համար, սակայն ազնիւ նկարագրի ապացոյց է առաջատարին խլուելէն վերջ, ուրիշ առաջատար մը բարձրացել ցոլանալին վրայ: Պօղոս ձեռքին մէջն ունէր իր համբաւն ու կեանքը, եւ անայլալ կրնար դիմակալել ամէն կարգի վրտանդները:

Օր մը սովորակաին պէս երբ նորէն կը քարոզէր ունեղիւններու խմբակի մը առջեւ, կատաղած ամբոյս մը, Հրեաներէ եւ Յոյներէ բաղկացած, յարձակեցան իր վրայ, ցրուեցին զինքը մօտիկ ընող խումբը, քաշկրտելով տարին քաղաքէն դուրս եւ նետեցին փոսի մը մէջ եւ սկսան քարեր տեղացնել իր վրայ: Գանկէն եւ կզակէն կը հուսն արիւնը սև թաւիչի երգներով: Մեռնելու համար անիկա ընդունեց տակաւին ուրիշ քարի հարուածներ իր կողերուն եւ փորին: Սպաննիչները կարծելով թէ մեռած էր իրենց զօհը, ձգեցին զայն դեռնաւտարած եւ հեռացան:

Պօղոս զգալազիրի ինկած էր խրամատի մը մէջ, մոռցած իր շրջապատը, բայց իր հոգին կը բացուէր անցեալին, իր լուսաւոր եւ

մութ օրերուն վրայ, կարծես դերագոյն հրաժեշտի մը խորհուրդով: Անցեալը ձգողութեան օրէնքով մեզի կու գայ, երբ ներկայէն կը բաժնուինք մեր մարմնական ըզզայութեամբ: Ի զուր իր աչքերը կը կանչէր օգնութեան, քիչ մը բան գտնելու աղջամուղջն՝ որ իր շուրջը կը տարածուէր անթափանց: Սակայն գանկին տակ կը շարունակուէին տողանցել ծանօթ եւ անծանօթ մենապատկերներ, արիւնոտ դէմքերով եւ արցունքէն կարմրած աչքերով: Յետոյ ըզզաց որ իր դէմ կեցած կը ժպտէր մէկը, որ շատ ծանօթ էր իրեն, յիշեց ու ճանչցաւ զայն: Ուրախութեան հոսանք մը անցաւ իր հոդիէն, զգալով թէ Աստուած ներած էր իրեն, որովհետեւ Մեսիայի համար ինք եւս կը քարկոծուէր նման Ստեփանոսին որ այժմ իր դէմ կեցած իրեն կը նայէր անհուն քաղցրութեամբ: Տասը տարիներէ ի վեր անկա ծամած էր այդ մեղքին ժանգոտ երկաթը, առանց փշրանք մը փրցնել կարելի չալու անկէ: Պօղոսի հոգին կարօտն ունէր այդ պատկերին որ այժմ կը ծաւալէր իր մէջ, լուսաւորելով իր բովանդակ էութիւնը: Մղձաւանջը կը տրորէր զինքը, փշուր փշուր խորտակելով իր ջանքերը պիտակցութեան խնակի մը կտուչելու: Ստեփանոսին պատկերը սակայն կը փարատէր իր մտքին մշուշը, ամպերը պատուող արեւին պէս: Ուրախ տեսած էր անոր մէջ եփր այս

խոռոչին, դժուար էր բռնել՝ երբ բացաւ իր աչքերը, յոգնած ու ջախջախուած, տեսաւ երիտասարդ մը որ կեցած էր իր քովը, ցաւով ու աղապատանքով լեցուն:

— Ո՛վ ես դու, պաւակ, հարցուց անոր վերաւորը, հաղիւ լսելի ու ճեղքուն ձայնով մը:

— Իմ անունս Տիմոթէոս է, ըսաւ երիտասարդը, հայրս Յոնն է, բայց մայրս Իսրայէլացի: Մօրմէս լսած եմ Հրէից Աստուծոյ մօյ մասին ու քեզմէ լսեցի նոյն Աստուծոյ կողմէ դրկուած Մեսիայի մասին, որու սիրոյն քարկոծուեցար, ես տեսայ եղածը եւ հոս եկայ օգնելու քեզի:

Պօղոսը մշուշէն դեռ նոր աղաւթուած աչքերով կը նայէր քարեմոյն այդ երիտասարդին, որուն աչքերը հալած մեղրի կաթիլներու պէս կը կախուէին իր վրայ:

Երբ Բար-Նաբասի հետ Լիւստրայէն քառնի մը հաւատացեալներ քարկոծման վայրը կրան, տեսան որ Պօղոսը ոտքի էր արդէն, կոթնած Տիմոթէոսին: Աչքերը շփած էին հուրքէն եւ դէմքին վրայ դեղուած կը մընար անհուն բեկումը ցաւին:

Քաղաք առաջնորդեցին զինքը, իրենց լապտակներուն մէջ առած եւ յանձնեցին Տիմոթէոսի եւ իր մօրը խնամքին: Պօղոս կազդուրուելէ վերջ մկրտեց Տիմոթէոսը, իր տրամուծիւնը վերածելով ուրախութեան:

(Շար. 10)

Ս,

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ՕՐԻՆԱՊԱՅՈՒԹԻՒՆ

«Որ պահէ զօրէնս՝ հրաման է
(Առաք. Իթ 18):

Հին կապալարանի իմաստութեան դրամատութեան մաս կը կազմէ «Գիրք Առակացը», որ կը բովանդակէ մարդկային կեանքին մէջ գործադրելի սկզբունքներ. անկէ ընտրած ենք վերելի բնարանը՝ խորհրդածութեան համար:

Սոդոմոնի անուան կապուած առակները պտուղն են մարդկային մտածութեան: Անոնք երկարատեւ քննարկումներէ, խորհրդածութիւններէ եւ իմացական հմտութիւններէ ետք, գործնական խրատներով կուտան են կառավարելու մարդոց կեանքը: Անոնք ժողովուրդներու փորձառութեանց արդիւնքը ըլլալով, դուրս եկած են ազգային նկարագրի շրջագծէն եւ դարձած համամարդկային, տիեզերական կանոններ:

Օրէնքի պատմութեան ուսումնասիրութիւնը ցոյց կու տայ որ օրէնքը առանցքը եղած է մարդկային քաղաքակրթութեան: Այն ժողովուրդները, որոնք յարգած եւ խստիւ կիրարկած են օրէնքը, բարձր մշակոյթ ունեցած են եւ զոյատեան՝ պատմութեան մէջ: Աներեւակայելի թուող դիտական նշանումներ կատարուած են օրէնքի ճշգրիտ հասկացողութեամբ:

Օրէնք բարձր գծաւոր է սահմանել իր ուսնեցած լայն առումին համար: Ըստ կրկերոնի, օրէնքը ուրիշ բան չէ թէ՛ ոչ մտքի ճշլուրթիւն կամ ուղիղ արամախոհութիւն, որ մեզ ստիպողաբար կը կոչէ մեր պարտականութեան եւ կ'արդիւն անոր ամէն ձեւի բոնարարութիւնը:

Օրէնքները որ յառաջ եկած են նախնական ժողովուրդներու սովորութիւններէն,

զարեւրու ընթացքին մարդոց պահանջներուն համեմատ զարգացած եւ կատարելագործուած են օրէնդիրներու կողմէ:

Այժմու օրէնքներուն հիմը եղած են Մովսիսական Օրէնքները, որոնք, աւանդութեան համաձայն, մեղի տրուած են Նախահեռաժութեան կողմէ: Յիսուս փոքր տարիքէն սերտած էր օրէնքները եւ հետագային նոր մտեցումով մեկնարանած զանոնք: Ան ներողամտութեան եւ հանդուրժողութեան ոգով օրէնքները յարգել ստովեցուց ժողովուրդին: Յիսուս կարեւորութեամբ մօտեցաւ օրէնքին եւ իր ըրած կարգ մը փոփոխութիւններուն համար ըսաւ. «Մի կարծէք թէ ես եկայ օրէնքը կամ մարգարէները լուծելու, չեկայ լուծելու, այլ՝ կատարելագործելու: Գանդի ճշմարտապէս կ'ըսեմ ձեզի. մինչեւ երկինք ու երկիր անցնին, օրէնքէն յովտմը կամ նշանադիր մը պիտի չանցնի, մինչեւ բոլորն ալ կատարուին» (Մատթ. Ե 17-19):

Օրէնքի մասին քրիստոնէական ուսուցումը խոսեցած կը գտնենք Պողոսի՝ Հռոմ մէջակներուն ուղղած թուղթին մէջ, աբան կ'ըսէ. «Հէթանոսները արոնք օրէնք չունին, երբ բնականաբար օրէնքին գործը կը գործեն, օրէնք յանձնալով՝ իրենց անձներուն օրէնքը բուն իրենք կ'ըլլան, որոնք օրէնքին գործը իրենց սրտին մէջ դրաւած ցոյց կու տան իրենց խղճմասնքին վիշտութեամբ» (Բ 14-15): Երբ օրէնքը բնականութեան լոյսով կ'իմացուի, իւրաքանչիւր անհատի համար ան պարտաւորութեան գործ մըն է, եւ մարդ հաճոյք կ'առնէ իր

բանականության կարողություններուն կիրառութենէն: Քրիստոնէութիւնը շնորհիւ օրէնքներու իր ըմբռնումի եղանակին եւ գործադրութեան՝ դարձաւ մեծ կրօնք մը:

Ներկայիս, մարդիկ խելահորոյս կը հետեւին գիտութեան նուաճումներուն, վերիւ վայր չըջելով իրենց ապրելակերպը: Անոնց մեքենայած կեանքը, առօրեայ հեւիհեւ վազքն ու մտահոգութիւնները պատճառ դարձած են իր մտածողութեան եւ ըմբռնումներու աշխարհութեան: Մարդ արարածը, արդի դարուն ընծայած ճոխութիւններով հանդերձ բան մը կորսնցուցած է եւ զայն որոնել կը ջանայ նորութիւններու մէջ, երիտասարդական կամ ընկերային անօրէն չարժուածներու հետեւողութիւնը կամ թմբեցուցիչներու գործածութիւնը ժամանակաւոր պատասխանը եղած են անոր փնտռութիւնը: Սակայն, մեր անհատական երջանկութիւնը եւ հոգեկան խաղաղութիւնը կը վերադառնան, երբ դրապէս հետեւինք իմաստունին պատուէրին, թէ «օրէնքը պահողը երջանիկ կ'ըլլայ»:

Արդարեւ, անուրանալի ճշմարտութիւն է, որ մարդ իր կեանքի տեսողութեան, իրեն ուղեցոյց ունենալու է պերագոյն օրէնք մը՝ որ իշխէ իր կամքին վրայ: Օրէնքը բացարձակ հնազանդութիւն կը պահանջէ եւ մարդ պարտաւոր է հնազանդիլ անոր, եթէ կ'ուզէ օգտուիլ օրէնքի ընծայած իրաւունքներէն:

Գերբնական օրէնքը հաւասարակշռութեան ու ներդաշնակութեան մէջ կը պահէ բանաւոր էակը: Ան կը զօրացնէ մարդուն առանձնաշնորհալ կարողութիւնները եւ զայն կը մղէ ստեղծագործելու: Այն անձը, որ օրինական լրջադիմ մէջ գիտցած է գործածել իր հոգեկան ու մտային ընտանք կարողութիւնները, անսահման բարիք եւ շնորհք վայելած է անկէ: Ըստ Սիրաք ի-

մաստունին, «որ պահէ զօրէնս՝ իշխէ մտաց իւրոց» (Իլ 12):

Օրէնքը կը պատուիրէ որ մարդ բարի ըլլայ եւ բարոյապէս ապրի աշխարհի վրայ: Անոր վարած բարոյական կեանքը երջանկութիւն եւ ապահովութիւն կը պարգևէ իրեն: Մեր անձին բարօրութեան համար պարտաճանաչ կերպով եւ դիտակցութեամբ անձնատուր ըլլանք օրէնքին, այն հաստատ համոզումով՝ որ պիտի հասնինք նրանիլ վիճակին:

Կրօններու բարոյական ուսուցումը, օգտուելով դարբնութեան իր փորձառութենէն, յիշեալ երանելի վիճակին հասնելու համար պայման կը նկատէ որ մարդ հնազանդի աստաւածային կամքին, յարգանք եւ սէր ունենայ իր դրացիին նկատմամբ, իսկ ինքն իր հանդէպ՝ անկեղծութիւն:

Իրեւ թրիստոնեաներ մեր աւագ պարտականութիւնն է սերտել աւետարանական եւ բարոյական օրէնքներն ու կանոնները եւ մեր անհատական կեանքի գործունէութեամբ օրինակ հանդիսանալ սերիչներու: Այս կերպով միայն կրնանք իշխել մեր կամքին եւ մտածումներուն վրայ, ու կարող կը դառնանք կոտիլ արտաքին չարեաց դէմ:

Նաեւ, օրինաւորութիւն ստիճեցնենք մեր զաւակներուն եւ զանոնք կրթենք իմաստունին հետեւեալ խրատներուն համաձայն, ապագային ունենալու համար ամէն կարգի խաղաղութիւն, ճիշդեակ իմ, թու հօրդ պատուիրանքը պահէ, եւ քու մօրդ օրէնքը մի մերժեր: Ձանոնք միշտ թու սրտիդ վրայ կապէ, զանոնք թու պարանոցդ կախէ: Քառ լած ատենի անոնք քեզի առաջնորդութիւն ընեն, քնացած ատենի քեզ պահպանեն ու արթնցած ատենի քեզի հետ խօսակցին: Քանզի պատուիրանք ճշգրտ, եւ օրէնք լոյս է, եւ խրատին յանդիմանութիւնները՝ կեանքի ճամբայ» (Առակ. 2 20-23):

ԲԱՏԳԷՆ ՎՐԴ. ԹՕՓՃԵԱՆ

Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

1

Օ՛ր ժամանակ, Օ՛ր ժամանակ, Օ ժամանակ անծայրածիր,
 Եկուր հրաշքով մը ետ դարձիր,
 Որոշ տեղեր քիչ մ' յամեցիր, որոշ տեղեր թրուտ անցիր.
 Հին տրմակի մ' առջեւ կեցիր:

2

Կանգ առ այլեւս, Օ՛ր ժամանակ, ռ՞ւր կը շտապես,
 Ո՞ւր կը քաշես քու ետեւէդ՝ զիս ալ այդպէս,
 Տես, կը հասնինք Ամայութեան անծայրածիր,
 Եկուր ինծի մըտիկ ըրէ ու ետ դարձիր:

3

Օ՛ր կեանք, ի՛նչ կըրնամ ես ըսպատել քեզմէ ա՛լ,
 Ասկէ ետք ի՛նչ կըրնաս տակաւին ինծի տալ.—
 Օ՛ր կրնաս գետ ինծ տալ մի խաղաղ վերջալուստ,
 Կըրնայ Սիւքն իրիկունան՝ բերել դեռ բոյր ու յոյգ:

4

Ա՛հ, իմ սիրտը մըրըրկայոյց ծով է անափ, անյատակ,
 Ծովուն վերեւ մըշուշ ու մէգ ու երկինք մը ամպամած,
 Քանի-քանի իգձեր ու սէր, երազ, անուրջ ու փափաք,
 Նաւարկած եմ անոք վրայ եւ անոր մէջ ընկըզմած:

5

Կ'ուզեմ՝ ամեն աշխարհ եկող սիրոյ Գին՝ով արբեմայ,
 Ոչ մէկ էակ չը յագեցած եւ աչքը բաց չը գընայ,
 Դուք իմ զըրկուած եղբայր-քոյրեր, դուռըս բաց է ամենուդ,
 Զոյգ-զոյգ մըտէք, թող ոչ մէկ մարդ դուրսն առանձին չը մնայ:

6

Այնպէ՛ս ծաբաւ է հոգիս, ու յոգնած այնպէս.
 Որ չեմ յիշեր թէ երբ է ծաբաւ չեմ եղած,
 Ե՞րբ էր արդեօք որ Զուրի հանդիպած եմ ես,
 Ս' Անաղատին մէջ ե՞րբ էր որ անձրեւ տեղաց:

7

Թէ հազար տարիներ քննացած ըլլամ ես,
 Ու դարձած մոխիր ու փոշի, հող,
 Ու յանկարծ թէ լըսեմ ես ձայնըդ սրբտակէդ,
 Հայաստան, պիտ' ցատկեմ ու վագեմ սրբտաղդ:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ

ԱՆՏԻՊ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ՆԱՀԱՊԵՏ ՌՈՒՍԻՆԵԱՆԻ

ԼԱՄԱՌԹԻՆԻ ՆԵՐԳԱՇՆԱԿՈՒԹԻՒՆՔ ԵՒ ՄՏԱԾՈՒԹԻՒՆՔ

Ե Ր Գ Յ Ա Ր Ե Գ Ա Ն

Ճմլեցար ի գութ ի վերայ ցաւոցն դառնութեան, եւ դարձուցանես ինձ գութ, Աստուած զոր սէր աղերսէ՛ր արդէն իսկ ճակատ իմ գողարիկ իմն ծածկեալ տժգունութեամբ, երանգ կենսափայլ յայս նորին գունազեղի. արդէն իսկ յամենայն ի գոյութեան ըստ ջերմութիւն ինչ քաղցրագոյն շրջան առնու ընդ արեանս, եւ ի սիրտ իմ վերելանէ. ես ի ծնունդ գամ անդրէն առ ի սիրել տալուին:

Այլ եւ բնութիւն զարթնու յայսմ աւուր, ի քաղցրագոյն արեգականն Մայիսի տեսանեմք զնորին ծնանել. թռչունք Աստղական դաւէտ սիրելւոյն ամսոց շուրջ զպատուհանաւ քարոզ կարգան զվերադարձ. առաջնորդեա՛ն նախնիքաց քայլից իմոց ի դաւարագեղ դաշտս մեր. ինձ ուղեկից լեր, սիրելիդ Եվլիքա՛, եւ կաղզուրեա՛ն զտարփածու քո. զհանգարտընթաց կամիմ տեսանել զարփւոյն բարձրանալ, եւ զգահալիժիլ կառացն ի բարձանց լեռանց մերոց, մինչեւ երթայցէ նա ի ծով անդր ընկղմիլ, գորս թողեալ քաղցրասեղ զեփիւռից գիշերայնոց: Ե՛կ, զի՞նչ այն իր է որ գերկիւղի վասն իմ զքեզ հարկանէ. երկինք թափուր են յամպոց. անմրիկ անցցէ այս տիւ գեղեցկագոյնն աւուրց մերոց. եւ սա է ժամ, յորում հովիւք հեղահամբոյրք ի ծաղկագուարճ բունծս առ հորանացն նիրհեն:

Աստուած, զի՛ քաղցրագոյն են օղք, զի՛ անարատ է լոյս. ի վերայ համայն բնութեան որպէ՛ս յաղթող թագաւորես, ո՛վ Արեգակն, եւ ի յերկնից ի քում կառարչաւանացդ հեղուս ի նմա զկեսանս եւ զարգասաւորութիւն: Յաւուր յորում Յաւիտենականն զգիշեր մեկնեալ ի լուսոյ՝ զքեզ ի լայնածաւալ ընկեաց ի քոյդ ասպարէզ, տիեզերք համայն զքեզ ծանանի թագաւոր. եւ մարդ՝ քեզ երկրպագու, խոնարհեցաւ առաջի քո: Յօրէ անտի յայնմանէ, ընթացեալ ընդ բոցավառ քո ասպարէզ, անդուլ դրծագրես զսովորական քո շաւիղս. փաղփիւն շառաւիղացդ չէ երբեք ի տկարութիւն խամրացեալ, եւ ընդ ձեռամբ ժամանակաց ճակատ քո չէ բնաւ ի դեղնութիւն տժգունեալ:

Մինչ ձայն առաւօտուն զարթուցանել դայ զարշալուրը,

Հնդիկ ի Ժուներ իջեալ օրհնէ զքեզ եւ պաշտէ՝ եւ ես՝ մինչ բարե-
շնորհ նորին հրոյ միջօրէ զկթուցեալս իմ բորբոքէ զանդամս
աստիճանաւ, ինձ թուի թէ աստուած ոմն ի շառաւիղս քո ջերմա-
ցուցեալ զիմ սիրտ թափանցէ ի հոգիս, եւ զոգի իմ ի չղթայից իւ-
րոց զգամ արձակեալ, որպէս թէ բարձրելոյն հպեցաւ յիս բա-
զուկ: Բայց վսեմականդ քո արարիչ արդելո՞ւ արդեօք հաւատալ
զայն. չե՞ս դու արդեօք, Արեւ, ճառագայթ փառաց նորին. այն
ինչ գնաս դու չափելով զամբաւութիւն եթերաց, լուսածեմ Ար-
փի, հայեցուած իմն աչաց նորին չե՞ս արդեօք:

Ո՛հ, եթէ երբեմն յաւուրս դժբախտութեան զարեգակա-
նըն հայհոյեցի լոյս գծնդակ, եւ եթէ անխժի զձիրս զառ ի քէն ըն-
կալեալս, Աստուած, որ ի սիրտս ընթեռնուս, ո՛վ Աստուած,
ներեա՛ ինձ: Զէր իմ տակաւին առեալ զճաշակ գերագոյն հեշտու-
թեան տեսանելոյ գրնութիւն առ որում սիրեմն, եւ զգալոյ յիմ
սիրտ, ի լուսափայլութեան գեղեցկագոյն տուընջեան զիջումն
կենաց եւ սիրոյ միանգամայն: Անմիտ, անծանօթ էր ինձ յարգ
կենացն. բայց սա այս տիւ ուսուցանէ ինձ զայն, եւ փառաւո-
րեմ զքեզ:

Հ Ա Ի Ա Տ

Ո՛վ չիք, ո՛վ միակ աստուած զոր կարող եմ իմանալ-
անգո՛ւնդ լուակաց ուր երթամ անդրէն իջանել, ընդէ՞ր թողեր
փախչիլ գմարդն ի ձեռաց քոց. յո՞րպիսի քուն թանձրութեան
ննջէի ես ի Ժոց քո. ցարդ ի յաւերժ մոռացօնս ննջեալ էր իմ արդ-
եօք. չէր տեսեալ աչաց իմոց զսուտ գայս տիւ ատելի, և խաղաղիկ
քնոյ իմոյ յերկար ի քում գիշերիդ ո՛չ անուրջ գային ի ծանօթս
եւ ոչ արթմնիք:

— Այլ զի ծնայ, հարկ էր ինձ արդարեւ ծնանել. եթէ
հարցեալ էին ինձ, ո՛չ կամէի ընդ այն: Զուր կսկի՞ծ, ճակատա-
գիր դատապարտէր զիս ի կեանս, եւ ես, արեւ, գամ քեզ անէծս
կարդալ:

— Այլ արդարեւ այս նախածին արչայոյս եւ կեղակարծ
արթնութիւն անգիտացեալ ուրումն էի, այս անհուն տարածու-
թիւն բացեալ աչացս առաջի, այս ձիգ դիտումն մարդ՝ երկնից
ժառուցեալ ի հարց, այս գեղեցիկ հրապոյրք, եւ այս ուխք յու-
սոյ՝ առ Ենթօք գոյութեան զայս գօշոտեն: Ողջո՞յն քեզ յարկդ
նոր՝ յոր արկ գիտ ժամանակն: Արեւ, նախկին տարփանք համայն
եղիւրոց. ո՞յ երկիր՝ որ հանդերձեալդ ես լինիլ վկայ հանդերձելոյ
երջանկութեանս: Եւ քեզ ողջո՞յն, ճրա՛գդ սուրբ, որ սնունդ տաս
բնութեան: Երկիր՝ լայնատարր, որ զարարիչդ քո գաղեալ ունիս
դԱստուած. երկիր՝ որորան մարդոյ, պալատ զարմանալի:
Մարդ՝ ինձ հանգունատիպ, ընկե՛ր իմ եւ եղբայր. դու գեղեց-
կագոյն չաչս իմ եւ հոգւոյս իմոյ յաւէտ սիրելի: Եւ ձեզ ողջոյն,
ո՛վ դուք համօրէն, որ վկայքդ էք եւ գործարանք իմումս երջան-
կութեան, զգործ ձեր կատարեցէք, սիրտ մի բերեմ առ ձեզ. ա-
մէն իմ — Զի՛, շողչողուն է անուրջս, բայց առա՛ջ, երազ է աշխ-

սկիզբն առնէր յայնժամ, իսկ այժմ աւարտու Կսկիծ բանայ դանդաղաւարժ ինձ կիսով չափ զշիրիմ. ողջո՛յն քեզ՝ վերջինդ իմ օր, դեղեցկացի՛ր յաւուրս իմ:

Կեցի, անցի ընդ անապատս այս կենաց, ուր միշտ ընդ քայլին քո ամենայն ծաղիկ թարչամեցաւ. ուրանօր Յոյսն՝ զառանցեալ իմով բանիւս, ցուցանէր ինձ գերջանկութիւնն ի գեղափայլ յեղբորդս, ուր մահաշունչ հողմոյ բոցակէզ հնչմունք զաղբերս միշտ առ շրթամբքս ի ցամաքութիւն վճարէին: Այլ արդ այլ ոք՝ հառաչեալ յապաշաւանս սնոտիս, խնդրեսցէ յանցելոյն զաւուրս իւր որք ոչ եւս են, եւ ողբասցէ զգարնան իւրոյ զփարատեալն արչալոյս, եւ հաճեսցի անդրէն ի կենսն կրկին անգամ ընկրկիլ. բայց ես, եթէ բաղդ զիւրոյ շնորհին ընտրութիւն յիս առնէր ապաստան, զհանճարոյ իշխանական գաւազանին, կամ դարձունի դահուիցն, զփառաց, զգեղեցկութեան, զգանձուց եւ զիմաստութեան, յաւելեալ յայս ամենայն եւ մանկութիւն անծերահալի, երգնում ի մահ, զի ո՛չ բնաւ յայսպիսում աշխարհի յարեւէն յայնժամնէ առոյգութիւն առնույ չէր իմ բնաւ կամեցեալ, եւ ո՛չ իսկ յերկրէն, ուր ամենայն փոփոխի, ուր ամենայն անցանէ՝ ուր ամենայն ինչ, եւ յիշողականն անգամ զօրութիւն, մաշեալ եղծանի. ուր բնաւն է վաղանցուկ, կորստական, անհաւաստի, ուրանօր աւուր երջանկութեան չիք յաջորդութիւն:

— Քանի՞ ցս անգամ այսպէս ի գոյութենէն պատրեալ, դոյս ի սպառ փտարեցի ի սրտէս: Քանի՞ ցս անգամ այսպէս ոգի իմ ընկճեալ, համարեցաւ զանաշխոյժ ստութեամբ չուրջ պատեալ զիւրեւ, եւ զանդաղեալ ի խաբուսիկ իմաստութեան Ձենոնի, զստոյկեանն օթոց արկաւ զիւրով տկարութեամբ. յանխտրութեան իւրում ընկղմեալ երբեմն, զմոռացօնսն կարդայր յօգնականութիւն առ յանդորրութեանն գիւտ: Մնտի՛ հանգիստ, սո՛ւտ քուն: Իրբեւ առ ստորոտովք բլրոց, ուրանօր ի ներքուստ փյտտակացն ի վեր երեւի Հռովմ, նկատէ ակն յանկերպարան յայս նիւթ, դամբարանս վաղեմիս, եւ պատուարս արդիս, ի ցիր ցնդեալս շփոթութեամբ, թատերս խարխալեալս, որոց ճակատք հոյակապք նիւրհն անշարժ ի փոշիս, կամ ի յերկիր ընդ դալարեօք կան սողացեալ, զապարանս գիւցազանց ծածկեալս մորմենեօք, աստուածս առ սիմօք անբնակ մեհենիցն յերկիր յորսացեալս, ըզյաւերժականն կոթող՝ հիւղին հովանաձիգ, դարձան դրօշակիր օտարի, զխոտ ի հրապարակս, զծաղկունս ի գերեզմանս, և զհինս մեհեան դամենադից յցեալ նորոգ աստուածովք. մինչդեռ նուազ իմն չուկ կենաց՝ ուստեք ուստեք լեալ լսելի, ընդհատէ գայս լռութիւն...:

Սոյնպէս է եւ մեր հոգի յետ երկար սարսափման. թրչուառութիւն խել արկեալ բանին, զհիմն ի յարեւ դնէ, ուրանօր յուսահատութիւն իբր մեծագոյն իմն և երեւելի նշխար մնացուածոց աւերակացն, տիրապետեալ իշխէ: Շիջեալ զգայութեանց՝ լուակաց խառնակութիւն, դստե՛րք ներհակք՝ զարկք ի կենաց եւ յանշարժութենէ, մնացորդք կրից առ ի ժամանակէն եղծելոց, մտածութեանց եւ բաղձանաց՝ անկարգ պայթարմունք, յիշողութիւնք յանդ ելեալք, մորմոք, ձանձրոյթք ևւ ապաշաւ գոնէ այս

նշխարք վկայք կային մեզ զնորա մահուան, սակայն հոգի ընդ անհնարին սգովս աշուճիկ տակաւին կենդանի կայ. այս հուր անսնունդ՝ անձին իւրում տայ սնունդ, յիւրում անհունոյ առնու գիրք ծնունդ. եւ այս ճրագ օրհասական զանգիտէ վառիլ տակաւին անդրբ քան զգերեղման:

Հոգի՛, զի՞նչ իցես դու ուրեմն, բոց որ զիս ծախէ, կեցցե՞ս արդեօք յետ քան զիս. անկցի՞ս տակաւին միւս անգամ ընդ կրիւք. հիւրդ խորհրդական, զի՞նչ լինիլ մնայ քեզ, ընդ մեծ լուսաւորն տունջեան միաւորիլ ունիւ, որոյ թերեւս կայծակն եւեթ իցես, կամ չառաւիղ ինչ թափառ յուղւոյ, զոր վերստին այս լուսաւոր կոչէ առ ինքն: Դուցէ, ի մեռանիւն՝ այն ինչ եղծեալ է մարդ, չիցես դու այլ ինչ քան հիւթ իմն անարատ քան զոր երկիր ի գոյ էած, տիղւ անգեկիր, եւ կառ խորհուն... Բայց զի՞նչ տեսնեմ, ընդ այս բառ զահի հարեալ սարսափիս, զարհուրեալ ի յանգոյցից եւ խոնջ ի տոկալոյ, աւա՛ղ, կեալ զանգիտես, եւ ի մահուանէ դողաս:

— Ո՞ր զքեզ ածցէ ի յայտնութեան, խորհո՛ւրդ անգին. ի դուր գճայն լսեմ զիմաստնոց երկրի. կասեմք գիտէ մոլորեցուցանել եւ վայս ոգիս վսեմախոհս. եւ նոքա ի մի եւ նոյն զանգեալ եղեն ի կաւոյ: Ժողովեալ զչառաւիղս նախնւոյ իմաստութեանն, Սոկրատ զքեզ խնդրէր ի չքեղ յաւուրս Յունաստանի. քեզ էր խընդիր եւ Պլատոն ի Սունիում յետ նորա. անցին ամբ երկու հազար, եւ ես զքեզ այսօր խնդրեմ. անցցեն միւս եւս երկու հազարք աւագ, եւ տակաւին որդիք մարդկան յոյզս կրեսցեն ի գիշերին յորում եմքս: Զշմարտութիւն հետեալ՝ խոյս տայ ի տեսութեանց մերոց, եւ Աստուած եւեթ միաւորէ զճապաղեալ զիւր ամենայն ճառագայթ:

— Այսպէս, պատրաստ ի փակել զաչս ընդդէմ լուսոյ, ոչինչ յոյս եկեաց սփոփել զիմ արտեւանունս. անցցէ հոգի իմ առնառջնորդ եւ անճրագ ի գիշերոյ աստեայս ի գիշեր չիրմին. եւ բարձեալ տանիմ բաղդովի յաշխարհն ուր սրանամ, զառաքինութիւն իմ անյոյս եւ զչարիսն իմ անպատիժ: Տո՛ւր ինձ պատասխանի, Աստուած՝ անողորմ, եթէ գուցես դու արդարեւ, են իմ ուրեմն իրաւունք աղէտալի՝ անէծս կարդալոյ օրինաց քոց: Յետ ծանրութեան տունջեան, վարձկանն նստի գոնէ ընդ ստուերաւ եւ ընդունի զվարձս իւր. բայց ես ընկճեալ ընդ բեռամբ բաղդին, ի վախճան աւուրցս մահ է իմ վարձ:

.

— Այլ մինչդեռ մերժեալ ի բաց զտարակոյս եւ զհայհոյութիւն, աննպիլ ի վերայ չիրմիս աշխարեմ զիս ինքն, հաւատ վարթուցեալ ըստ օրինակի քաղցրագոյն իմն յիշատակի, ի վերայ տխուր ապագայիցս արձակէ չառաւիղ ինչ յուսոյ, ընդ ստուերաւ մահու կենդանացուցանէ զիս եւ արծարծէ, եւ հնացելոց աչաց իմոց տայ զմանկութիւն հոգւոյ: Յագոտաճանչ նշոյլ այս ճրագ գիս, յարեամտից կենաց իմոց վերելանեմ եւ ի քաղցրաժպիտն առաւօտս, եւ ի մի հայեցումս յաչս չարաքրեմ զմարդկային ճակատագիրն. բերկրեցելոց աչաց իմոց ամենայն ինչ գասաւորեալ չառ

րակցի, եւ ընթեռնում ի հանդերձելումն զպատճառ ներկային. յոյս փակէ զկնի իմ զդրունս ոչնչութեան, եւ զմայլեցելոյ հոգւոյ իմոյ բացեալ զհորիզոնն, զառեղծուած կենացն ի ձեռն մահուանն քաջաբարէ:

Այս հաւատ՝ որ ինձ սպասէ առ եզերք շիրմիս, ո՛հ, յիշեմ ապաքնէ, եկաց թեւատարած ի վերայ օրորանիս: Ձերկրին աւետեաց զանմահական ժառանգութիւն հարք որդւոց իւրեանց դարուց ի դարս աւանդեցին. մեր հոգի անդատին յարթութենէ իսկ իւրմէ առաջնոյ ընդունի զայն իբր զպարգեւս վերնոյն զկեանս եւ զարեւ, եւ իբրեւ զկաթն հոգւոյ, ընդ բանալ արտեւանացն բղխեաց վասն մեր ի շրթանց մօր. սա թափանցեաց ի մարդն ի մատաղ հասակի իսկ նորա, ջահ իւր յամենայն ի սիրտս յառաջընթաց եւ զեւ բանին: Մանուկ դեռ ի փորձ յարտաբերութեան առաջին բարբառոյն իւրոյ, զհաւատոյ թոթովէ զվսեմ հանգանակ ի յօրրանին, եւ ընդ մայրենի աչօքն շառաւիղեալ զանխլարար, զգայ ի սրտին զաճել նորին ընդ առաքինութեանն:

Բարէ՛, եթէ ճշմարտութիւն վասն երկրի եղեւ, անշուշտ ընկալաւ զպարգաւանս զայս բնաւորութիւն. եւ արդարեւ անդատին ի մանկութենէ անտի մատուցեալ ի հայեցուածս մեր, եւ ի ձեռն զգայութեանց մտեալ յամենայն ուստեք ի միտս, որպէս զշառաւիղս ջինջս եւ զանարատս երկնային բոցոյն անդատին յարշալըջոցն զհոգի մեր հարկ էր պաշարել, եւ ի մտաց ի ձեռն սիրոյ ի սիրտս իշանել, ժիւաւորել ընդ յիշողութեան եւ ձուլիլ ի բարս, որպէս հաս մի բեղմնաւոր գործածկէ տակաւին ձմեռն, շառաւիղեալ օգուտ ժամանակս ի խորս սրտից մերոց յառաջ քան ըզվերընձիւղին. եւ յանցանել մարդոյ ընդ ամառն մրրկածուփ, պողաբերել նմա պտուղ աստուածային ի ձեռն անմահութեան:

Արփի՛ խորհրդական, զամբար այլոյ աշխարհի, շնորհեա՛ ի մահ մերձեալ աչաց իմոց զխորհրդականդ քո լոյս. ե՛լ ի ծոցոյ Բարձրելոյն, ճառագայթ միսթարիչ, ա՛ստղ կենդանարար, արբ՛ ի սիրտս իմ. ո՛հ, չիք իմ այլ ոք բաց ի քէն. ի տխրագին ժամս բան իմ որ այլագունի, լքեալ թողու զիս յաղջամուղջս. այս բան ամբարտաւան, ճրագ անդօր, չիջանի որպէս զկեանս առ դժբամբք շիրմին: Ե՛կ ուրեմն փոխանորդել զտեղին, ո՛վ երկնային լոյս, ե՛կ յանարատ իմն տիւ անամպ ողորդել զիմ արտեւանունս՝ կա՛լ դու ինձ զտեղի արփւոյն զոր չունիմ եւս տեսանել, եւ չողջողեա՛ առ եզերդիւք իբրեւ աստղ գիշերավար:

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ ՄԵՐՁ Ի ՄԱՀ

Զի՞նչ է այն զոր լսեմն. չուրջ զինեւ հնչէ նուիրականն պղինձ. ո՛ր ժողով բարեպաշտից շրջապատէ զիս ի յողբս Վասն ո՞ր արդեօք այս բող տխրագին ե այս ջահ ընդադօտ: Ո՛վ մահ, որ հարկանէն վերջին անգամ զիմ լսելիս, քո ձա՛յն արդեօք իցէ՛, եւ ի՛նչ, զարթնում ես առ եզերք շիրմին:

Ո՛վ դու, աստուածային իմն հրոյք դու կայծա՛կնդ պատպուական, կորստականս (Քարմնոյ դու բնակի՛չդ անմահական) ցրուեա՛ վարձաւիրս. քայ մահ գրե՛ք աղատ կացուցանել. ա՛ռ բղ-

Թուիչ քո, հոգի՛ իմ, ընկեա՛մ զշղթայս։ Թողու՛կ զբեռն ծանրու-
թեան մարդկային աղէտից՝ ա՛յդ իցէ՛ մեռանիլ։

Այո՛, կասեաց ժամանակ ի չափելոյ զժամս իմ։ Հրեշ-
տա՛կք լուսափայլք երկնային բնակութեանց, յո՛ր պիտի նոր ա-
պարանս յափշտակեալ տանիք զիս։ արդէն իսկ լուղիմ արդ յա-
լիս լուսանիւթս։ տիեզերք լայնին առաջի իմ, եւ երկիր ընդ ո-
տիւքս Թուի խոսսափիլ։

Բայց զի՞նչ է զոր լսեմն։ Ի ժամուն յորում զարթնու հոգի
իմ, Թառաչք եւ հեծեծանք բաղխեցին ի լսելիս իմ։ Աքսորակի՛ցք
իմ, զի՛նչ, յողբս ի վերայ մահուան իմոյ համակեալ էք։ Լա՛յք-
արդէն իսկ զմոռացոնս չարեացն արբի ի սուրբ յրմպանակէն, եւ
հոգի իմ արրեալ մտանէ ի նաւահանգիստ։

Կ Ո Ձ Ո Ի Մ Ն

Որ ի յանապատիս աշխարհի երեւեցար ինձ, ո՛վ դու բը-
նակի՛չ երկնի, տարաշխարհիկ յայս վայրս, դու ո՛ր ի յայս խոր
գիշերի ճաճանչափայլ ցոլացուցեր յաչս իմ ճառագայթ ինչ սի-
րային, զարհուրելոց աչաց իմոց ցոյց զքեզ բոլորովին։ Զի՞նչ ա-
նուն է քո, եւ ո՞ւր քո հայրենիք, եւ զի՞նչ քո ճակատագիր, ասա՛
ինձ։ Ի վերայ երկրի՞ եղեւ արդեօք քո որորան, կամ չե՞ս այլ ինչ՝
այլ շունչ իմն աստուածային։

Գնա՞ս դու ի վաղիւն տեսնել վերստին զլոյսն մշտնջե-
նաւոր, կամ ի վայրիս արտասահմանութեան, սգոյ եւ Թշուառու-
թեան, զգժնդա՛կն քոյդ գնալ պարտիս ճանապարհ։ Ո՛վ, զի՛նչ
եւ իցեն քո անուն, քո բաղդ, քո հայրենիք, դո՛ւստր երկրի կամ
երկնի, ո՛չ, Թո՛ղ ինձ յամենայն ի կեանս իմ քեզ նուիրել զիմ սէր
կամ զիմ երկրպագութիւն։

Եթէ՛ ե քեզ կայ մնայ կատարել զքո ասպարէղ որպէս մեզ,
լե՛ր զօրավիպն իմ եւ առաջնորդ, եւ Թո՛ղ ինձ յամենայնի զերկրու-
պագելի քոց քայլիցդ համբուրել զփողի։ Բայց եթէ՛ առեալ զքո
Թուիչ, հեռի Թոււցեալ ի տեսութեանցս, հրեշտակաց քո՛յր, վե-
րեցես վազվաղակի առ նոսա, դոյզն ինչ եւեթ աւուրս սիրեալ
զիս յաշխարհի, յիշեա՛ զիս յերկինս։

Ի Մ Ա Ս Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ո՞ր որ անցանէք իբրու ստուեր ընդ այս տխուր հովիտ
արտասուաց, անցաւո՛րք ի վերայ նսեմ հողագնդոյս, մարդի՛կ,
եղբա՛րք իմ ցաւոց, լուարո՛ւք։ ահա՛ ձայն վսեմ սաղմոսարանի
հնչեալ ընդ Սողիմ, որ զԹաքօրայն զուարճացուցանէր զարձա-
գանդ, սարասփելով ի նմանէ Սիոն ընդ աճիւնով իւրով, եւ հի-
նօրեայն արմաւենի կարծես առնու զձայն լսել զճերրունոյն Սե-
զովրայ։

Թիմար է մահկանացու որ խորհի. զամենայն խորհուրդ է
մոլորութիւն։ Կեցէ՛ք եւ մեռա՛յք ի լուութեան, զի Տեառն է բանն.
գիտէ՛ վասն է՞ր ծփան աշխարհք, գիտէ՛ վասն է՞ր հոսին ալիք,

ընդէ՞ր երկինք կան առկախեալք ի վերայ մեր, եւ ընդէ՞ր եւ տիւ փայլէ եւ եղծանի, եւ մարդ հառաչէ եւ անցանէ, եւ դո՛ւք, մահ՝ կանայցո՛ւք, զի՞նչ գիտէք արդեօք:

Նստարո՛ւք մերձ առ աղբերս, այն ինչ զաղջ շունչք մի՝ չօրէի խոռվեալ զոսոս ծառատնկոց տատանեն զստուեր ի վերայ չուրց. եւ ընդ քաղցր կարկաչ նոցին ալեաց քամեցէ՛ք դրազմարեր ողկոյզս ձեր, յոր փայլէ կարմրագոյն երջանիկ ըմպելին եւ ձեռաց ի ձեռս մատուցէ՛ք միմեանց առ ձողաբարձիւք ձերովք զայս կարմրափայլ ըմպանակս լիս արբեցութեամբ սրտի:

Որպէս ընտրեն վարդ մի ի ծաղկապսակսն Սարոնայ, ընտրեցէ՛ք նոյնպէս կոյս մի դեռափթիթ ի մէջ շուշանաց դաշտաց ձերոց. արբեցարո՛ւք ի շնչոյ նորին, սփռեցէ՛ք զվարսահուսս իրենեան, եւ ճաշակեցէ՛ք զպտուղս գեղեցկութեան նորին. կեցէ՛ք եւ սիրեցէ՛ք, այս է իմաստութիւն. ամենայն ինչ արտաքոյ ուրախութեան եւ փափկութեան սուտ է եւ ունայնութիւն:

Որպէս շուշան խոնարհեալ յանձրեոյ կորացուցանէ զոսոս իւր զարօսարալից, նոյնպէս երբ ձեռն Տեառն կորացուցէ զձեզ, խոնարհեցուցէ՛ք զգլուխս ձեր եւ լացէ՛ք. կաթիլ արտասուաց հեղեալ յոսոս նորին փայլէ յաւէտ քան զմարդբիտ յեռեալ յանմահ խորանի նորին. եւ սիրտ վիրաւոր որ հառաչէ, արձակէ ըզձայն քաղցրագոյն քան դքնարին ընդ սիւնովք տաճարին:

Լուսաւորք հոլովին ի լուութեան, անգէտ եւ անծանօթ՝ չաւղաց. Յորդանան առ անդունդս անչափելիս ընթանայ գիւր ընթացսն խորհրդական. հիւսիս, ի թեւս թեթեւս, անգիտացեալ ո՛ւր բնական ազդումն տանի զնա, խոյանայ եւ արշաւէ ի վերայ ալօսաց ձերոց. տերեւք դիգեալք ի ձմերանէ, անգիտացեալ ո՛ւր հողմ տանի զնոսին, թռչին ելանեն ի մրրիկ տժգոյն:

Նւ դուք, ընդէ՞ր զաւուրս ձեր սահմանեալս թունաւորէք յանպտուղ խնամս ջանից. օր ռոաջիկայ արժէ զհազարս դարուց որք ոչ են ծնեալ: Անցէ՛ք, անցէ՛ք, ստուերք թեթեւք, երթա՛յք ուր դնացեալ են հարք ձեր, ննջել առնթրի հաւուց ձերոց: Յանկողնոյ աստի ուր մահ կայ ի քուն, ասի թէ զարթնու նա յաւուր միում որպէս արշալոյս յերկինս:

Հրտ. Ա. Գ.

Վ Ե Ր Զ

ՆՈՐԱՅԱՅՏ ՓՇՐԱՆՔՆԵՐ

ՄԿՐՏԻՉ ՊԵՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆԵ

29 Նոյ. 1968 թուականին լրացաւ մահուան 100-ամեակը անցեալ դարու Արեւել-տաւայ Գրականութեան մեծագոյն ջարեր-դակ բանաստեղծներէն ու թատերական-րէն՝ Մկրտիչ Պէշիկթաշեանի (1828-1868)։

Այս դարադարձը թէեւ արձագանգ չտաւ Հայաստանի մամուլին մէջ իր յիշատակին նուիրուած մի քանի դրութիւններով, սակայն կ'աբժէր որ այս առթիւ յուշահանդէսներ ալ տեղի ունենային եւ լոյս ընծայուէր իր կենսագրութեան, քերթուածներուն, ինչպէս նաեւ արձակ էջերուն նըւերուած հասոյր մը։

Իսկ արտասահմանի Հայ մամուլին մէջ գծախտաբար գրեթէ աննշար անցաւ սոյն նշանակելի հարիւրամեակը։ Այս մեղադրութիւնը զանաւորուած մասամբ զարմանելու համար պատճառեցինք ներկայ յօդուածը, թէեւ հարկադրաբար քիչ մը ուշ, հետեւելով հանրածանօթ առածին՝ որ կ'ըսէ, «Լաւ է անագան քան երբեք»։

Մ. Պէշիկթաշեան հակառակ քառասունամեայ տարիքին գերեզման իջնելուն, մեծ աւանդ մը թողած է Հայ մշակութիւնը դանձարանին մէջ, իբր քերթող, թատերագիր, թատերական դերժիշ, սուսեցիչ, երաժշտական գործիչ եւ բեմադրացի։

Տարաբախտ քնարերգակը 1839-1845 թվականներուն Բաստուայի Մուրատեան վարժարանը աւանանձ քլլալով, ինք է որ իր ուսուցչին՝ Հ. Պետրոս վ. Միսասեանի եւ մանաւանդ Հ. Ղեւոնդ վ. Ալիշանի (1820-1901) Հայրենասիրական շունչը Խալիլայէի փոխադրած է իր ծննդավայրը, եւ իր կար-

գին՝ զայն փոխանցած՝ յաջորդ սերունդներուն։

Ալիշանի հանդէպ իր հիացումը եւ սէրը յարոնելու համար, հետեւեալ տողերով սկսող իր քերթուածներէն մին նուիրած է Հայադիտութեան տիտանին ու Հայրենաշունչ պուշտին¹։

Ո՛վ գեղաքառի արծիւը վեհ օղայաք,
Երկնաւազի բնակեալ Մասեաց ի կատար,
Ամտի զօղացի հատեալ գամբաւ յասպարէզ
ձախր յանդիման ամուս արփույն բացա-
լիկը։

Մկրտիչ Պէշիկթաշեանի անունը յաւեան պիտի ապրէ իբր խորհրդանշը եղբայրութեան, միութեան ու հայրենասիրութեան, որոնց այնքան պէտք ունի Հայութիւնը, մանաւանդ ներկայ պառակտեալ չրջանին։

Մեծ ողբերգակը, իբր այդ, արդէն համբաւ ունեցած է ի կենդանութեան։ Իր ամենէն սիրելի աշակերտներէն Սրբուհի Վահանեան (ապա Տիկին Տիւսար Փաշա, 1842-1901) որ ջոյրն է Դատական Նախարարութեան խորհրդական եւ Մէքթէպի Մուլթանիէի երկրորդ տնօրէն Յովհ. էֆ. Վահանեանի (+1891), իր հանճարեղ ուսուցչին յիշատակին ձօնած շատ զգայուն եւ յուզիչ քերթուածին վերջաւորութեան մատնանշած է այս իրողութիւնը հետեւեալ տողերով՝-

1 «Մատենադարձութիւնք Մկրտիչ Պէշիկթաշեանի»,

Կ. Պոլիս, 1870, էջ 22։

2 Անդ, էջ 6։

Հանգի՛ր, անու՛մ քո լիցի՛ յօդ միտքեանմ,
Հանգի՛ր, յուշ քո կեցցէ ցորչափ ազմում և
լիտմ,
Յարչափ հանճարբմ պաշտեցի, հանգի՛ր
[Ոգի:

* * *

1966 թուականին, երբ Երեւանի Միասնիկների Անուան Հանրապետական Գրադարանին կողմէ պատրաստուող եւ այժմ տըպագրութեան մէջ եղող «Հայ Հնատիպ Գրքի Յուլցակ»ի Համար Օրթագրւիչ Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ մատենադարանին հնատիպներուն ցուցակն ալ կը պատրաստէինք, մեր ուշադրութիւնը գրաւեցին հոն գտնուող մի քանի հին տոմարներ: Ասոնց մէջ ամենէն չափեկանն էր Վերծանութեան Թանգարանին պատկանողը: Ըստ Հրանդ Ասատուրի (1862-1928), յիշեալ Թանգարանը Հաստատուած է 19 յուլ. 1847 թուականին եւ նպատակ ունեցած է ժողովուրդին մէջ ընթերցասիրութիւնը տարածել³: Ասով հանդերձ կնիքը կը կրէ 1848 թուականը, հաւանաբար աւելի ուշ պատրաստուած ըլլալուն պատճառաւ:

40×22 սմ. մեծութիւն ունեցող եւ էջերը չթուազրուած սոյն տոմարին սկիզբը կը գտնուի Համառօտ յառաջարան մը, որմէ ետք 1849 թուականէն սկսեալ օրը օրին արձանագրուած են Թանգարանը այցելողներուն անունները: Ցանկին սկիզբը դրուած բացատրութենէ մը յայտնի կը դառնայ թէ՛ 1848 տարւոյ ընթացքին այցելողներուն անունները չեն նշանակուած:

Այցելուներու ժամանակագրական ցանկին մէջ կարելի է հանդիպիլ եկեղեցական թէ՛ աշխարհական կարեւոր դէմքերու, որոնցմէ յիշենք՝ Յակովբոս Պատրիարք Սեովբեանը (1780-1862), նախկին պատրիարք Մատթէոս Եպս. Զուխանեանը (1802-1865), տպագրիչ Պօղոս Արապեանի որդին՝ տպագ-

րիչ եւ հեղինակ Գալուստ Արապեանը, որ վերջին անգամ այցելած է 20 Յունիս 1849-ին, Ճանիկ Ամիրա Փափազեանը (1776-1856), Վառօգայեա Պօղոս Ամիրա Տատեանը (1800-1863), տպագրիչ Յովհաննէս Միւհէնտիսեանը (1810-1891), Յովհաննէս Հիսարեանը կամ Հիսարիսանը (1827-1916), որ Բատուայի Վարժարանը եղած է Մ. Պէշիկթաշեանի դասընկերը, Ղուկաս Պալթազարեանը (+1878), Աւետիս Պէրպէրեանը, որ Սափրիչեան մականունով յիշուած է եւ մեռած 1872 թուականէն ետք, Վառօգայեա Յովհ. Ամիրա Տատեանը (1798-1869), տըպագրիչ Գէորգ Արապեանը եւայլն:

Ահա՛ այս այցելուներուն հետ կը յիշուի նաեւ Մկրտիչ Պէշիկթաշեանի անունը: Մեծ քնարերգուկը հինգ անգամ ոտք դրած է Վերծանութեան Թանգարանին սեմէններս: Առաջին այցելութիւնը կատարած է 28 Հոկտ. 1849 թուականին առանձին, երկրորդը՝ դարձեալ առանձին նոյն տարւոյ 27 Դեկտեմբերին, երրորդը՝ 17 Յունուար 1850-ին, վերապատուելի Հայր Աբրահամի հետ, որ Վր կարծենք թէ Վենետիկի Միսիթարեան Միաբաններէն Հ. Աբրահամ Վրդ. Ճարեանն է (1818-1892), չորրորդը՝ 21 Յունուար 1850-ին Պր. Անտոն անուն անձի մը հետ, իսկ հինգերորդը՝ 9 Փետր. 1850-ին, կրկին առանձինն:

14 Փետր. 1850 թուականէն սկսեալ, յաջորդ այցելուները իրենց ձեռագրովը տպաւորութիւններն ալ արձանագրած են, Հոս եւս կան ծանօթ անձնաւորութիւններ, որոնցմէ դարձեալ ժամանակագրական կարգաւ յիշենք հետեւեալները՝ Աւետիս Պէրպէրեան, Կարապետ Վրդ. Շահնազարեանց (1810-1865), Թադէոս Միհրդատեանց (1816-1873), Սրապիտն Հէքիմեան (1832-1892), Յովհաննէս Զամուռեանց (այսպէս Տէրոյեանց, 1800-1888) Եւ Նիկողայոս Տէր Շմաւոնեանց Թիֆլիզցի Հաստիճանաւոր կայսրութեան Ռուսաց, Վերտիչ Վրդ. Որիմեան (1820-1907), Պետրոս Ս. Սրապեան (Հաւանաբար այսպէս արձունի նկարիչն է, 1833-1908), եւ Գերման ակաճաւոր Հայազէտ Բեդեքման

³ Հինգարձակ Յրացոյց Աղդ. Հիւանդանոցի, 1901, էջ 68:

(1801-1876), որ սկիզբը մէկուկէս տող հա-
յերէն եւ տակն ալ մի քանի տող ֆրանսերէն
լեզուով գրի առած է իր տպաւորութիւննե-
րը: Այլոց խորհրդածութիւնները ապագայ
յօդուածի մը վերապահելով, ներկայիւս
պիտի բաւականանանք ներկայացնելով մի-
միայն Պէշիկթաշլեանի դրոշմած երկու ու-
տանաւոր եւ երեք արձակ գրութիւնները,
որոնք մէկը միւսէն գեղեցիկ ու պերճմաստ
գրական գոհարներ են եւ կը կրեն խորունկ
հայրենասիրութեան մը դրոշմը: Այս առ-
թիւ նշենք որ Մ. Պէշիկթաշլեան ունեցած
է աշխուռ եւ ճաշկաւոր գրչութիւն մը:

Աւաջինը ոտանաւոր է եւ կը կրէ 19
փետր. 1850 թուականը: Ստորագրութեան
տակը թէեւ հինգերորդ այցելութիւնը ըւ-
լալը արձանագրած է, սակայն իրականու-
թեան մէջ վեցերորդն է: Բնագիրը հետեւ-
եալն է.

Մարախիք իմաստութեան Թագոմական
հայլք մանկըտեաց,
եկայք յարբումըն գովարար գեղածաւալ
իմաստից,
Եթէ Հայկեան դիւցազինք Դ մտացիկք
ննջեն շիրիմս,
Կենդանի ասկայն նացուն աստ վեհ հանաւր
քեւապարիկք,
Իբր ըզգովումընս բացայ առնում թըռիչս
վըսեմական:

Մկրտիչ Պէշիքաշլեան
յաշակերտաց Մուրատեան վարժարանին
Այս եիմգեթորդ անգամ յայց ելեալ Բան-
գարանիս:

Երկրորդը արձակ է եւ կը կրէ 11 Մարտ
1850 թուականը: Բնագիրը հետեւեալն է.

Իզմէ բազմատեանիք որդեգորով առ հայ-
րենի գամնուցն իմաստութեան աւանդապաե
Բանգարանս Դ պիտայարգար սրտէ:

Մկրտիչ Պէշիքաշլեան

Երրորդը կը կրէ 1 Մայիս 1850 թու-
կանը եւ դարձեալ արձակ է: Ստորագրած է
իր անուան եւ մականունին միմիայն սկզբ-
նաստաւորովը: Ձեռագիրը եւ վսեմ ոճը ար-
դէն կը յայտնեն իր գրչին պատկանելիւ: Այս
ալ վկայութիւն մըն է:

Զգարգացումն վերծանութեան Թանգա-
րանիս յայտնագոյն նշանիւք տեսի եւ վկա-
յեմ:

Մ. Պ.

Չորրորդը կը կրէ 27 Օգոստ. 1850 թը-
ւականը եւ նոյնպէս արձակ է: Դարձեալ
անունին եւ մականունին սկզբնաստաւորովը
ստորագրած է.

Եթէ անգէտ մտքն աստէն, ելցես գան-
ձիւք իմաստից:

Մ. Պ.

Հինգերորդը եւ վերջինը կը կրէ 9 Դեկտ.
1850 թուականը: 4+4=8 տաղաչափու-
թեամբ գրուած սքանչելի քերթուած մըն
է որ կարտացոյցէ Պէշիկթաշլեանի հայրե-
նասունչ ոգին եւ անգուգական քնարերգու-
թիւնը: Դարձեալ անունին եւ մականունին
սկզբնաստաւորը կը տեսնենք: Պատճէնը ըս-
տորեւ կը ներկայացնենք.

Եկէք ի տես հոս հայրենեաց,
Հուր եռանդով ով մանկըտեակք.
Եկէք կտցենք ծերուկ գլխէն,
Երջանկութեան ռսկի մանեակ:

Ձեմք մռախաբ, չեմք մռախաբ.
Ըգգեգ սիրումս մեք Հայաստան.
Ըգգեգ որդիք անհարապատք,
Հայ(հ)այցիքն եւ ուրացան:

Թափէ գամնմ Ոգին Հայոց.
Վընին Մասեաց յանդ հընոց,
Ձոգին վառնմք քեզի համար,
Ու ծնը ծակատդ առնու. նոր փայլ:

Մ. Պ.

Մկրտիչ Պէշիկթաշլեանի հայրենաշունչ
ու բոցաշունչ ոգին թող յաւէտ սաւառնի ա-
մէն Հայու դլխուն վերեւ:

Գ. ԲԱՄՊՈՒՔՃԵԱՆ

Սղանապուլ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Ա. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆԻ ԵՒ ԳԵՈՐԳԵԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ

(Դ ԴԱՐԻՑ ՄԻՆՁՆԻ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ)

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆԸ Ե ԴԱՐԻ ՎԵՐՁԵՐԻՑ ՄԻՆՁՆԻ Ժ ԴԱՐԻ ՎԵՐՁԸ

Վաղարշապատը Ամենայն Հայոց Հայրապետների նստոց դարձաւ Ս. Դրիդորից սկսած ամբողջ 162 տարի (303-465), որից յետոյ Աթոռը փոխադրուեց նախ Դուին, ապա յաջորդաբար՝ Աղթամար, Արզնիս եւ Անի:

Աւելորդ է խօսիլ այս թափառումների պատճառների մասին. բոլի է եթէ շեշտենք, որ դրանով Հետապնդում էր քաղաքական իշխանութեան եւ հոգեւոր վարչութեան միասնաբար գործելու հնարաւորութիւնը, թէեւ որոշ շրջաններում բնիկ թաղաւորների փոխարէն իշխում էին Պարսիկ մարդկաներն ու Արար սատրապները:

Աթոռի Դուին տեղափոխութիւնը տեղի ունեցաւ Յովհան Մանգա-կունու օրով, երբ մարդպան էր Վահան Մամիկոնեանը եւ Դուինը՝ մոյրաքաղաք: Դուինը որպէս Հայրապետական նստոց ծառայեց մինչեւ 927 թուականը, երբ Յովհաննէս պատմաբան կաթողիկոսը (898-929) տեղափոխուեց Աղթամար եւ Զորավանք, Գագիկ Արծրունու հովանու ներքոյ յուսարի պաշտպանութիւն գտնելու յոյսով, որովհետեւ Բագրատունի թաղաւորութեան մէջ տիրող չփոթը ծայր աստիճան անապահով էր թուում նրան:

Ուրեմն Դուինը Հայրապետական նստոց հանդիսացաւ 442 տարի (485-927): Բնականաբար Աթոռի հետ փոխադրւում է նա Վարդապետարանը: Տեղի այդ փոփոխութիւնը չէ սակայն, որ վճռում էր Ամենայն Հայոց կաթողիկոսաբանի Վարդապետարանի դերն ու որակը, այլ ժամանակի քաղաքական անցքերի վերելալը մտնելը, խեղճութեամբ բարեդէպ կամ չարադէպ պաշտպանելը, որոնցում ծաղկում կամ խամրում էր Վարդապետարանը, բայց չաբունակում էր անդրդէջ դործել, պատրաստել նորանոր դարձիչներ:

Կաթողիկոսական Աթոռի Դուին փոխադրուելուց յետոյ, կան ուկնարկութիւններ այն մասին՝ որ այնտեղ փերարացուեց Ամենայն Հայոց կաթողիկոսաբանին կից մշտական գործող Վարդապետարանը, օրուան կարիքներին եւ հնարաւորութիւններին համապատասխան նոր ծրագրով եւ առաքինաւ ներով: Նպատակը մնում էր մէկ եւ նոյնը՝ պատրաստել թարգմանչաց ու գիտի: Եւ անաղութիւններով Հայ նոր հոգեւորականութիւն:

Աթոռի փոխադրութիւնից յետոյ, իջմիածնի վանքը կանգուն էր եւ դպրոցը գործում էր, միայն ոչ իբրեւ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսա

բանի Վարդապետարան, այլ սոսկական մի դպրոց, շատ ուրիշներ կարգին փարպեցու «Թուղթ»ից հասկանում ենք այդ դպրոցի անկեալ գրութիւնը Աթոռի փոխադրութիւնից յետոյ, ըստ Հայ Եկեղեցու կանոնական իրաւունքի Վարդապետարանի գերագոյն վերատեսուչը եւ կաթողիկոսանիստ վանքի վանահայրը միայն Ամենայն Հայոց Հայրապետը կարող է լինել, հետեւաբար Աթոռի փոփոխութեամբ նախկին Վարդապետարանը անցնում է սովորական դպրոցների շարքը, իր տեղը դիմելով նոր նստոցում բացուած Վարդապետարանին:

Աթոռի Դուին փոխադրութեան թուականը արժանահաւատ եւ հեղինակաւոր մատենագիրները դնում են 485 թուին, Վահան Մամիկոնեանի մարզպանութեան ժամանակ, երբ նա հիմնովին վերանորոգեց Դուինի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կաթողիկէն:

Ձ Դարու Հայ մշակոյթի զարգացումը իրաւամբ կապւում է Դուինի Վարդապետարանի գործունէութեան հետ, թէեւ ստորջ տեղեկութիւններ չունենք Դուինում գործող Վարդապետարանի ուսումնական ծրագրի մասին, այնուամենայնիւ Ձ-Ը Դարերում ապրող ու գործող մեր մեծ մատենագիրներէից շատերի կրթութիւնը եւ գործունէութիւնը կապւում է Դուինի հայրապետանոցի դպրոցի հետ:

Ձ Դարում գործող Սիւնեաց հռչակաւոր Վարդապետարանը եւ Դուինի դպրեվանքը իրար ամբողջացնող քոյր հիմնարկներ են եղել: Կան փաստեր այն մասին, որ մէկ դպրոցում սովորողը կատարելագործուել է միւս դպրոցում:

Այսպէս, օրինակ Ձ Դարի առաջին կէսի մեծ գիտնական Պետրոս Սիւնեցին, որն ըստ Օրբէլեանի «քաջ հոնտոր, անյաղթ փիլիսոփայն, լի մատուցեամբ նախաթու վարդապետաց հայոց»⁽¹⁾, հանդիսանում է իր ժամանակի ամէնից բազմաբեղուն մատենագիրը: Նրանից մեզ են հասել մի շարք ճառեր. «Դովեստ յամենասուրբ Աստուածածին կոյսն Մարիամ», «Ի Սուրբ Գրոց լուծմունք» եւ այլն: Պետրոս Սիւնեցին 445 թուականից ղեկավարում էր Սիւնեաց դպրոցը:

Սիւնեցին, ըստ Հ. Ն. Ալիսեանի, նախ կրթուել էր Դուինում: «Մեզի աւելի հաւանական կ'երեւի Դուինայ կաթողիկոսարանը», ասում է Ալիսեան⁽²⁾:

Ստեփանոս Սիւնեցու Դուինի կաթողիկոսարանում ուսանելու հանգամանքը ընդունում է նաեւ Մելքիսեդէկ Եպիսկոպոս Մուրատեանը.

«Դուինայ կաթողիկոսարանի մէջ իւր նախնական ուսումն առնելէն յետոյ՝ կը վարժի նոյնպէս նախ Մաքինեցոց կրօնաստանի եւ ապա Սիւնեաց վարդապետարանի մէջ ... Կաթողիկոսարանի մէջ կը պարապի Հին եւ Նոր Կտակարանաց ընթերցասիրութեամբ եւ մեկնութեամբ»⁽³⁾:

Արշակ Ալոյսյանեանն եւս շատ իրաւամբ գրում է, որ Դուինի դպրոցը «Վաղարշապատի դպրոցի շարունակութիւնն էր»⁽⁴⁾:

Իրօք, Պետրոս Սիւնեցի Դուինի կաթողիկոսարանի Վարդապետանոցում ունենում է մանկավարժական արդիւնաւէտ գործունէութիւն, ուր իրեն

(1) Ստ. Օրբէլեան, Թիֆլիս, 1910, էջ 88:

(2) Համդէտ Ամսթայ, էջ 249:

(3) Մուրատեան Մ. Վրդ. «Պատմութիւն Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց Երուսաղէմ, 1872, էջ 385:

(4) Ալոյսյանեան Ա. Զօթը, էջ 134:

աշակերտում է «Քերթով» Վրթանէսը, որն իր ուսումը ստանում է, համաժայն Ժ Դարի պատմիչ Ուխտանէսի, ի Դուին, Վի տան կաթողիկոսարանին»(5) :

Հ. Ն. Ակինեան Վրթանէսի ուսման եւ տեղի մասին գրում է. «Իւր մտաւոր զարգացումը ընդունեցաւ Վրթանէս ապահովագէտ լաւ ձեռքի տակ ի Դուին, որ ժամանակի գիտութեան կեդրոնը կը համարուէր Պարսկահասյաստանի մէջ»(6) :

Վրթանէսը եղել է նաեւ կաթողիկոսական տեղապահ (604-607), որպէս հօր թիկունք կաթողիկոսարանին։ Այս իրողութեան մասին Ուխտանէս պատմիչը ասում է. «Տեղապահ կացուցեալ զնա յաղապս այսր ամենայնի գովութեան զինի մահուան Մովսէսի մինչեւ ի ժամանակս Արրահամու որ յաջորդեաց զաթուռ նորին»(7) :

Դուինի կաթողիկոսարանի Վարդապետանոցի այս աշակերտի գլուխին է պատկանում Հայ մատենադրութեան նշանաւոր էջերից մէկը՝ «Ընդդէմ Պատկերամարտից»ը, ի պաշտպանութիւն Հայ Եկեղեցու դատանութեան՝ ուղղուած Քաղկեդոնի դէմ։ Դրութիւնը պատկանում է մի գրչի, որ Վարդապետ ամենայն հոգեւոր եւ մարմնաւոր իմաստութեամբ մի անձնաւորութիւն է :

«Ընդդէմ Պատկերամարտից» զբիւրք բացի, նա գրել է նաեւ բազմաթիւ թղթեր եկեղեցական եւ դաւանարանական խնդիրներին առնչութեամբ։ Նրա գրական մաստաին ուսումնասիրելով դարիս ենք այն եղրակացութեան, որ Վրթանէս քերթով, ինչպէս ասում է Հ. Գ. Զարբանաւեան, զանպատաստ, անշակ եւ հմտութենէ զուրկ միտք մը չէր»(8) :

Ուսումնասիրողները վկայում են այն մասին, որ նա ծանօթ էր իր ժամանակի ողջ գրականութեան։ Այն հանգամանքը, որ Վրթանէս ծանօթ էր յոյն լեզուին եւ իրեն աղպիսին մինչեւ անգամ Յունաստան հրաւիրուած էր ժողովքի համար, կարծել կու տայ թէ ուսումն մասամբ կատարելագործած է բիւզանդական հողի վրայ Զ. Դարու վերջին քառորդին»(9) :

Բացի իր գրական երկերից, Վրթանէս առաւել յայտնի է եղել որպէս դասախօս-ուսուցիչ, նախ Սիւնեաց դպրոցում եւ ապա Դուինի կաթողիկոսարանի Վարդապետարանում։ Նա կրօնական եւ փոխոտփայական առարկաներից բացի դասախօսում էր քերականութիւն, լինելով իր ժամանակի ամենայայտնի քերականագէտը։ Նա Սիւնեաց դպրոցի մի շարք ուսուցիչներին տարբերում էր իր պարզ եւ անպաճոյճ ոճով։

Վրթանէս, Սիւնեաց դպրոցի վաղ ղեկավարներ՝ Բենիամինից եւ Պետրոս Սիւնեցուց յետոյ աջիւր ընկնող գիտնական ու մասնագէտ դասախօսն է եղել Դուինի կաթողիկոսարանի Վարդապետարանում։

Վրթանէս քերթովի ժամանակակից եւ թերեւս ուսումնական էլ է եղել նաեւ Մովսէս Եղիարզցի կաթողիկոսը (574-604), որ էր «սեւալ եւ ուսեալ ի հայրապետանոցին սրբոյ»(10) :

(5) Ուխտանէս Եղիսկեպոս, «Պատմութիւն Հայոց», Վաղարշապատ, 1872, Հատոր Բ, էջ 59:

(6) Համգէտ Ամօրեայ, 1910, էջ 9:

(7) Ուխտանէս, «Պատմութիւն», Հատոր Բ, էջ 59:

(8) Զարբանաւեան Գ., նոյնը, էջ 447-459:

(9) Համգէտ Ամօրեայ, 1910, էջ 9:

(10) Յովհաննէս Արք. Գրախանակերտցի, «Պատմութիւն», Թիֆլիս, 1912, էջ 65:

Սրան ժամանակակից է յիշատակում նաեւ մի ուրիշ «քերթող»՝ Գրիգորը, որը Աբրահամ կաթողիկոսին (607-615) գրել է մի թուղթ՝

Դուրեին կաթողիկոսարանի Վարդապետարանը Զ Դարի վերջերին այնքան փայլուն է եղել, որ այնտեղ իրենց ուսումն են ստացել օտարներ էլ, ինչպէս Վրացի Կիրիլոսը, որն աշակերտել է Մովսէս Եղվարդցուն եւ հմուտ էր յոյն, հայ, պարսիկ եւ վրաց լեզուներին⁽¹¹⁾ :

Այս փաստերը խօսում են այն մասին, որ Մովսէս Եղվարդցու ժամանակ Դուրեին հայրապետանոցի Վարդապետարանը դարձաւ ուղղափառ Վարդապետութեան դիմանոց եւ հակաքաղկեդոնականութեան կեդրոն :

Մովսէս Բ. Եղվարդցին (574-604), որը մեր եկեղեցական պատմութեան մէջ իր ուրոյն տեղն ունի, ըստ Յովհաննէս Դրասխանակերտցու յորդոց Յովհաննէս Բ. Դաբեղեանին (557-574) : Նա իր ուսումը ստացել է Դուրեին կաթողիկոսարանի Վարդապետարանում : Ձեռք սորա (Յովհաննէս Բ-ի) ապա գՄովսէս, զայրն Աստուծոյ, որ յեղիվարդ գեղջէ, որ եւ ուսեալ ի հայրապետանոցին սրբոյ, կացուցին յԱթոռ սուրբ Գրիգորին⁽¹²⁾ :

Դուրեին հայրապետանոցի Վարդապետանոցում Մովսէս Եղվարդցու ձեռքի եւ շնչի տակ է մարդուել նաեւ Կոմիտաս կաթողիկոսը (615-628), որ նախապէս Ս. Ղուկասինի վկայարանի փակակալ եւ ապա Տարօնի եւ Մամիկոնեանների եպիսկոպոսն էր : Նա իրօք Դուրեին հայրապետանոցում է ըստացել իր ուսումը : Այդ մասին Օրմանեան Պատրիարք գրում է եւ ընդունում, որ Կոմիտաս զդիւրութիւն տնեցած է Դուրեին հայրապետանոցին աշակերտել Եղվարդցի Մովսէս կաթողիկոսի օրով⁽¹³⁾ :

Կոմիտաս, գիրքեւ գրողի կամ բանաստեղծի իր արժանաւոր համբաւն պարտական է այն հոյակապ շարականին, որ նուիրում է Ղուկասինեանց յիշատակին. Անձիմք Նուիրեալք : Թէ՛ այս բանաստեղծութեան եւ թէ՛ իր միւս արձակ գրութեան մէջ (Գիր Դաւանութեան, Թուղթ առ Մուսսոս, տեղապահն Երուսաղէմի, եւ այլն), Կոմիտաս ազդուած շերեւիք նախորդ դարուն երեսան եկող յունարան ոճէն⁽¹⁴⁾ :

Արշակ Ալպոյաճեանը Դուրեան Պատրիարքի վերոյիշեալ մէջբերումին անդրադառնալով ասում է. ձեռն որ փաստ մըն էր թէ տակաւին հայրապետանոցին մէջ կը շարունակուէին Վաղարշապատի դպրոցի աւանդութիւնները՝ լեզուի տեսակէտով⁽¹⁵⁾ :

Սրանով հաստատում է այն տեսակէտը, որ էջմիածնի եւ Դուրեին կաթողիկոսարանի Վարդապետանոցները տարբեր դպրոցներ չէին, այլ նոյն դպրոցի տեղափոխութիւնը միայն, որ Դուրեան Վարդապետարանը շատ ուժեղ կերպով ենթարկուած էր յունարէնի ազդեցութեան :

Նոյն Կոմիտաս կաթողիկոսի օրով (615-628) այնտեղ դասախօսում էր հաւանօրէն նաեւ Յովհան Մայրաբոսնեցին (Մայրափանեցին), որը Այրարատի Նիգ Կաւառի Բջնիի մօտ գտնուող Մայրոց վանքի վանահայրն էր : Ասողիկ Նրա մասին վկայում է, թէ զորում կաթողիկոսութիւն հաւատացեալ էր Կոմիտաս⁽¹⁶⁾ :

(11) Զարբնամայեալ Գ., նոյնը, էջ 451 :

(12) Դրասխանակերտցի, նոյնը, էջ 48 :

(13) Օրմանեան, նոյնը, էջ 657 :

(14) Դաբեան Կ. Պատր., նոյնը, էջ 118 :

(15) Ալպոյաճեան, նոյնը, էջ 119 :

(16) Ասողիկ, Պատմութիւն, Փարիզ, 1859, էջ 88 :

Օրմանեան Սրբազան Առողիկի վերագրեալ մէջբերումի մասին տալիս է հետեւեալ բացատրութիւնը, թէ նա կաթողիկոսարանի ներքին գործերն էր վարում իբր փոխանորդ կամ դիւանապետ: Սակայն նոյնքան հաւանական է, որ Յովհանն կոչուած լինի իբր տաւացիէ Դուինի կաթողիկոսարանի Վարդապետանոցին: «Կաթողիկոսարանը իւր սեփական աշակերտներն ալ կ'ունենար եւ կրնար Յովհանն անոնց ուսուցիչին ալ ըլլալ: Այդ ամէն մանր տեղեկութիւնները իրարու քով բերելով, զօրաւոր փաստ մը կը կազմեն Կոմիտասի արժանեաց, իբր ուսմանց եւ զարգացմանց քաջակերել մը: Այդ եղբակացութեան կը յանգինք եւս դիտելով, որ եօթներորդ դարը՝ վեցերորդէն աւելի ուշեալ հեղինակներ եւ դրական անձեր արտադրած է, որոնց աշակերտութեան տարիները Կոմիտասի օրերուն կ'իյնան»(17):

Արգարեւ, Դուինի կաթողիկոսարանի Վարդապետարանի նշանաւոր ուսուցչին՝ Յովհանն Մայրադոմեցուն արւում է հետեւեալ պատշաճանունը՝ «փրկիսփայ կատարեալ եւ աստուածային դրոց գիտութեան բանիբուն»:

Դուինի Հայրապետանոցի Վարդապետարանում իր ուսումն է ստացել նաեւ Եսայի Ա Նշխարուէցի Կաթողիկոսը (1775-1788): Մրա կենսագրութիւնից յայտնի է, որ եղել է մի մուրացիկ այրիի որդին: Որի մայրը մուրացիկանութիւն է արել Դուինի կաթողիկոսարանի առջեւ: Երբ քահանայները նրան ցանկացել են հեռացնել, նա մարդարէաբար պատասխանել է. «Ո՛չ գիտէք, դի սալս կաթողիկոսութեան զորդակա իմ աստ անուցանեմ»: Տարիներ անց, մուրացիկանուէր որդին մեծանալով ընդունում է կաթողիկոսարանի Վարդապետարանում որպէս աշակերտ եւ այնտեղ ձեռնալ եւ ուսնալ ի նմին Հայրապետանոցի՝ օրըստօրէ անում եւ յառաջդիմում է: Օրմանեան Սրբազանի հաշուումով, «Օմեցիի ժամանակին կ'իյնայ Նշխարուէցի որդիին կաթողիկոսարանի աշակերտութեան ընդունուելու ժամանակը»: Այս բոլորը պատմելով, Դրասխանակերտցին եղբակացնում է. «Գրեթէ մարդարէուհի իմ վասն մանկանն կինն գտանէք»(18):

Դուինի կաթողիկոսարանի Վարդապետանոցում նոյնպիսի արդիւնաւէտ դրժուեղութիւն է ունեցել յունարէնի հմուտ եւ յունարան մի ուրիշ դէմք, իսկական Դուինեցի եւ նոյն քաղաքի Սահակ աւագերէցի որդին՝ Ստեփաննոսը, որը ծնուել է 688 թուին, եւ հետագայում Սիւնեաց եպիսկոպոս ձեռնադրուելով կոչուած է Սիւնեցի»:

ԺԻ Դարի անուանակից մատենագիր Ստեփաննոս Արքեպիսկոպոս Օրբէլեան նրա զովքը անելով գրում է. «Ստեփաննոս, պունն երկնի եւ խարիսխն հաւատոյ, վէմն անդրդուելի եւ խոյեանն անվախ սուրբ եկեղեցւոյ, մարդն երկնային եւ հրէշտակն երկրային, հանապաղ մեռեալն եւ միշտ կենդանին, հիպոցուցիչն հրեղինացն եւ զարմացուցիչն քերթէից, զորոյ ըզզովութեանց ճոյս ոչ է պարտ իմոյ տհաս եւ թերաւարժ մտացս աղաւաղեալ բանեւք»(19):

Ստեփաննոս Սիւնեցին էլ իր նախնական ուսումն ցտացել է Դուինի կաթողիկոսարանի Վարդապետանոցում, այնտեղ ձեռնադրուել է վարդապետ եւ ապա մտնում Մաքինեցոց վանքը, ուր այն ժամանակ գտնուում էր Սիւնեաց վարդապետարանը եւ արքեպիսկոպոսական աթոռը:

Ըստ Օրբէլեանի «Յետ լիւոյ հասակին, ոչ կամէր թաքել ջահն ընդ

(17) Օրմանեան, նոյնը, էջ 678:

(18) Դրասխանակերտցի, նոյնը, էջ 107:

(19) Օրբէլեան, «Պատմութիւն», էջ 174-175:

դրուանաւ մարմնոյ, այլ հրաժարէր ի բարձրագոյն քաղաքէն եւ զնայր ի համբաւատենչ եւ մեծասքանչ հանդիսարանն, ի հրելոտկերամ կրօնաստանն սուրբ եւ յաստուածաբանակ առաքինարանն Մաքնացոյց»⁽²⁰⁾ :

Ստեփաննոս Սինեցու Դուինի կաթողիկոսարանի Վարդապետարանում ուսանելու իրողութեան հետ համաձայն է Յան Փրօֆ. Ա. Մովսիսեանը. «Ստեփաննոս Սինեցին... իր սկզբնական կրթութիւնը ստացել է Դուինի կաթողիկոսարանի դպրոցում»:

Ստեփաննոս Սինեցին Մաքնեաց վանքից ուսման զարգացման եւ կատարելագործման համար դիմում է «յաղբիւրն իմաստից» ի վարդապետարանն Սինեաց, որ գլուին էր ամենայն դիտոց Հայոց եւ պաշտապետալ դպրոցքն որ ի նայ: Սինեաց այդ դպրոցում Սինեցին աշակերտում է Մովսէս Եպիսկոպոս Սինեցուն, եւ հմտաւում է աստուածաբանական դիտութիւններին: Ապա եկեղեցական ասպարէզը ընդգրկելով, բարձրանում է վարդապետական աստիճանի, որով եւ ստանձնում է նոյն դպրոցի ուսուցչական ամպլոնը եւ աշակերտներին մեկնաբանում է աստուածաշուէնչ գրքերը: Մովսէս Եպիսկոպոսը իր կեանքի վերջալոյսին Խթոռի հողաբարձութիւնը յանձնում է Ստեփաննոսին: Որոշ ժամանակ անցնելուց յետոյ Ստեփաննոսը վերադառնում է Դուին՝ Եղիա Արճիշեցի (703-717) կաթողիկոսի մօտ եւ Անանիա վարդապետը եպիսկոպոս եւ Սինեաց աթոռի պետ ձեռնադրել տալուց յետոյ՝ նրան ուղարկում է Սինիք: Ստեփաննոսը մնում է Դուինի չայրապետանոցում եւ սկսում է պարագլէ Հին եւ Նոր Կտակարանների մեկնաբանութեամբ: «Եւ ինքն դադարէ անդէն ի կաթողիկոսարանին, եւ ոչ դադարէր երբեք ի մեկնելոյ զգրեանն Հին եւ Նոր Կտակարանաց»⁽²¹⁾:

Ստեփաննոս Սինեցին իր դասընկերոջ՝ Գրիգոր Գրգիկի հետ անցնում է Կ. Պոլիս. «Անդ գտին Նոքա զգիրսն Դիոնիսիոսի Արիստակազոյ, զոր զԸրեաց ի Թելադրութենէ Պաւղոսի Առաքելոյ եւ Յեռեթիոսի տարրական աստուածաբանութեանցն: Իսկ Նոքա մեծաւ ցանկութեամբ Թարգմանեցին զնա ի յունականէն ի հայ բարբառ եւ զի զժողարիմաց էր բան գրոցն, սուրբն ընտեփաննոս ըստ տուեցելոյ նմա իմաստութեանն ի վերուստ, եղ ի վերա նորա լուծմունա մեկնաւորէն, որ երեւէ մինչեւ ցայսօր: Գտին եւ ի նմին քաղաքի զբազմիմաստ գիրսն Գրիգորի Նիսացոյ, որ վասն բնութեան մարդոյ եւ կազմութեան կարգեալ էր, եւ զայն եւս Թարգմանեցին: Եւ զի յերկար ժամանակս կացին ի զրեալ քաղաքին, ծանօթացան բազմաց ի գլխովին իսկ Դերմանոսի պատրիարքին»:

Աթէնքում եւ Կ. Պոլսում այսպիսի գործեր կատարելուց յետոյ, նա 720 թուին վերադառնում է հայրենիք. «Յայնմ ժամանակի յայտնեցաւ սուրբրն Ստեփաննոս ի նմին քաղաքի, որ Թարգմանի Բյուր», որտեղ եւ մտնում է «ի կաթողիկոսարանին ի Դուին, զի քաղաքն այն էր Աթոս հայրապետացն Հայոց. եւ լուսաւորէր զամենեւեանն բանիւ վարդապետութեանն իւրոյ»:

Դուինի հայրապետանոցում Դուինի կաթողիկոսը նրան «տալ ի նա զամենայն գործս եւ տան կաթողիկոսարանին», ապա ձեռնադրում է Սինեաց եպիսկոպոս, որով եւ իւր բնածին շնորհներով ուրախացնում է բոլորին:

Դժբախտաբար մի տարուայ արդիւնաւէտ պաշտօնավարութիւնից յետոյ սպանւում է մի անբարոյական կնոջ ձեռքով:

(20) Օրբէլեան, հ. 2, էջ 175:

(21) Օրբէլեան, հ. 2, էջ 177:

Ստեփաննոս Սիւնեցուց յետոյ Ը Դարում յիշատակում են նաեւ ուրիշ նշանաւոր վարդապետներ էլ: Այդ մասին Կիրակոս Գանձակեցի հաս-
գորդում է. «Էին են վարդապետք աշխարհիս Հայոց ընտրեալք եւ լուսաւորք՝
տէր Եփրեմ եւ Անաստաս եւ Խաչիկ եւ Դաւիթ Հոռոմայրեցի, եւ մեծն ի-
մաստառէր Ստեփաննոս Սիւնեցի, աշակերտ Մովսէսի, զոր ի վերագոյնն
յիշատակեցաք, որ Թարգմանիչ եղեւ ի յունականէն ի հայ լեզու, եւ ի վերայ
Թարգմանութեանն արար եւ երգս հոգեւորս քաղցր եղանակաւ՝ չարականս
եւ կցորդ եւ այլ երգս՝ արար եւ մեկնութիւն Համառօտ՝ աւետարանացն եւ
քերականին, եւ Յորայ, եւ «Տէր եթէ զըրթանցն գիշերոյ»(22):

Բանասէրները տարակարծիք են վերոյիշեալների ուսման տեղի մա-
սին: Սակայն, Ալպոյանեանը ենթադրում է, որ «անհաւանական չէ, որ դո-
նէ անոնցմէ ոմանք Հայրապետանոցին (Դուինի) մէջ հրահանգուած ըլլան,
քանի որ Ը Դարուն Հայրապետանոցի մէջ ուսումնարանի մը կամ վարդապե-
տանոցի մը գոյութիւնը պահւում էր: Ատոր փաստ կարելի է նկատել, այն յի-
շատուութիւնը, որ Սիոն կաթողիկոսի (767-775) համար եղած է, զայն
ներկայացնելով իբրեւ Քի տղայական հասակէ անեալ եւ ուսեալ ի սրբուն
Հայրապետարանի» անձ մը, որ կաթողիկոսական աթոռի վրայ հանդիսացաւ
բարեկարգիչ մը: Նոյնպէս ասոր թալոգը Նայի կաթողիկոս (775-788) էր
«անեալ եւ ուսեալ ի նմին Հայրապետանոցի» Յովհաննէս Օմեցի «իմաս-
տասէր» կաթողիկոսի ատեն: Նոյն կաթողիկոսարանի մէջ ուսում առած էր
Յովհաննէս Դրասխանակերտցի պատմաբան կաթողիկոսը (898-921), որ
նաեւ Սեւանի մէջ իր ազգականին՝ Մաշտոցի աշակերտած է եւ ապա Գէորգ
կաթողիկոսի ատեն՝ Հայրապետանոցին մէջ(23):

Յովհաննէս Դրասխանակերտցու մասին Թովմա Արծրունին ասում
է. «Սնեալ եւ ուսեալ էր առ ոսս սրբոյն Մաշտոցի, նորին հրահանգեալ
կրթարանի ուսումնասիրութեան վարիւք առողջացեալք, այր քաղցրաբարոյ
եւ հեղահայեաց»:

Վասպուրականում Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը երկու նստոց ու-
նէր՝ Աղթամարը եւ Զորավանքը: Վերջինին նախընտրութիւնը առաջ էր գալիս
նրանից, որ այն աւելի մօտ էր վարչական կեդրոնին՝ Վանին, մինչ առաջի-
նի մեկուսացած դրութիւնը կաթողիկոսական հեղինակութիւնը նուազեցնում
էր եւ արգելք էր լինում զործերի շուտափոխութ ընթանալուն:

Հայրապետական աթոռը Աղթամարում մնում է մօտաւորապէս շա-
ռասուն տարի (927-969): Անկասկած է, որ կաթողիկոսարանին կից Վարդա-
պետարանը գործեց եւ այս նստոցներում: Օրմանեան, յետ մանրազնին քն-
նութեան, նոյն եղբակացութեան է յանդում ասելով. «Հաւանօրէն հայ-
րապետանոցը ունէր իր քով նաեւ ուսումնարան մը»(24):

Գաղիկ Թաղաւորը Աղթամարում կառուցել էր հոյակապ վանք ու
վարդապետարան, զոր Հայոց ընդհանրական Հայրապետական աթոռին ալ
անշուշտ ծառայեց, որքան աստե՛ն որ անիկա հոն մնաց(25):

Անանիա Մոկացի կաթողիկոսը (946-968) իր պաշտօնավարութեան
առաջին հինգ տարին անցկացրեց Աղթամարում, իսկ վերջին տասնութը՝
Զորավանքում: Երբ Բագրատունի Թաղաւորութիւնը Աբրաւ Թաղաւորից

(22) Գամակեցի, «Պատմութիւն», Երևան, 1961, էջ 72:

(23) Ալպոյանեան, Նոյնը, էջ 121-122:

(24) Ալպոյանեան, Նոյնը, էջ 122:

(25) Նոյնը:

սկսած սկսաւ ծաղկել եւ հզօրանալ, Անանիա Մովսէսի տեղափոխուեց Արզի-
նա՝ Անիի մօտ։ Այդտեղ Պաշիկ Արշարունի Կաթողիկոսը կատուցանել տուեց
հոյակապ կաթողիկոսարան, Վարդապետարան եւ մատենադարան։

Անդրադառնալով այս անցուղարձերին, ամէնից ճշգրտաբարտում
հեղինակը՝ Օրմանեան պատրիարքը, գրում է․ «Առաջին կէտը որ պէտք է
նկատի առնենք աթոռի տեղափոխութիւնն է։ Անեցին բացարձակ կերպով կը
գրէ, թէ իւր քսաներկու տարիներէն, եինգ տմ յԱղքաւմար եւ եօթնետասն
տմ ի Վարազ եկաց ... Անանիա պէտք զգաց ... Աղթամարի առանձնութիւնը
թողլով, որ կաթողիկոսարանի ազդեցութեան կորսուելուն դիմաւոր պատ-
ճատն էր, եւ թերեւս քիչ մը ատեն ալ իւր օրրեցեալ Վարազը մնալէ յետոյ,
եկաւ Կարս։ Արքաւ թաղաւորի մօտ»(26)։

Անանիայի քեռորդին՝ Արշարունեաց Պաշիկ Եպիսկոպոսը, կաթո-
ղիկոսանալով հայրապետական հեղինակութիւնը վերականգնեց եւ ապահո-
վեց նրան հաստատուն մի նստոցով, որը դռնուս էր իր ձեռակերտ Արզի-
նայում։ Շինարար կաթողիկոսը բախտը ունեցաւ օգտուելու իր ժամանակին
տիեզերական համբաւ վայելող Տրդատ ճարտարապետի ծառայութիւնից։
Շուտով Արզինայի Վարդապետարանը հռչակուեց ոչ միայն իր պատրաս-
տած մեծատաղանդ օաներով, այլեւ այնտեղ կառուցուած ճարտարապետա-
կան կոթողներով, ճոխ գրադարանով(27)։

Ժամանակակից Մատթէոս Ուռհայեցի պատմիչը Արզինայի Վարդա-
պետարանի մեծութիւնը ցոյց տալու համար, ներկայացնում է նրա օաներից
մէկին, այն էլ աշխարհականի՝ Բագրեւանդի իշխան Ստրնեքսեհի (կամ
պարզապէս Ներսէս իշխանին) որպէս իր ժամանակի իմաստուն եւ գիտուն
իշխաններից մէկին։ Ուռհայեցին հետեւեալ կերպով է նկարագրում Արզի-
նայի կաթողիկոսարանի Վարդապետարանի նախկին ուսանողին․ «Այր կո-
րովի եւ յոյժ հանճարեղ, բանիւրուն եւ իմաստասէր ... Հասեալ ամենայն
շնորհաց աստուածաշէն կտակարանացն... Հզօր գիտութեամբ եւ զարմանալի
ստեղծարարութեամբ ... ուսեալ ի մեծն Արզինաց»(28)։

Արզինան կաթողիկոսներին որպէս նստոց երկար չձառայեց։ Վար-
դապետարանում իրենց ուսումն ատած եւ ազդին ծառայութեան նուիրուած
սաները շուտով մեծ անուն անեցին գերապանծ Անի քաղաքում։

Հայրապետական աթոռը մօտ վախճուն տարի մնում է Անիում (992-
1054)։ Խնդրական է այն հարցը, թէ աթոռի տեղափոխութեան հետ Վար-
դապետարանն ու գրադարանն էլ տեղափոխուեցին Անի։ Հաւանական է որ
ոչ։ Արզինան շատ մօտ էր Անիին եւ կարելի էր այն իւր մայրաքաղաքի մաս
նկատել եւ չհրաժարուել նրա իրեւ վանք ընծայած առաւելութիւններից,
հոգեւորականներ պատրաստելու տեսակէտից։ Ամէն պարագայի, Սարգիս
Սեւանցուց սկսած կաթողիկոսարանի սաները աւելի շուտ անցի են կոչուում,
քան թէ արգիմաքի։

Այս սերնդի ամէնից յիշատակելի դէմքն է Ասողիկ պատմիչը։ Ծը-
նընդհամբ Տարօնցի էր նա։ Ուսումը ստացել էր Արզինայում, բայց երկար
տարիներ ծառայել է Անիի կաթողիկոսարանում։ Իր պատմութիւնը գրել է
Սարգիս Կաթողիկոսի (992-1019) հրամանով, որի տեղական ու եռանդուն

(26) Օրմանեան, հոյնը, էջ 1087։

(27) Զարբհամայեան, էջ 549. Ասողիկ, էջ 172. Օրմանեան, էջ 1139։

(28) Մ. Ուռհայեցի, Պատմութիւն, Երեսուզեմ, 1800, էջ 183։

գործակիցն էր: Խօսելով իր կրթութեան մասին, Ասողիկ պատմում է. «Զոռմանս ի ծերութեան իւրեանց՝ ի տղայութեան մերում տեսաք աշօք մերովք եւ ճաշակեցաք ի քաղցր ճաշակաց քանից նոցա»⁽²⁹⁾: Ակնարկութիւնը Արզիւնայի Վարդապետարանի պատրաստուած ուսուցիչներին է վերաբերում:

Սարգիս Սեւանցուն գործակից են յիշուած գաղտնական հարցերում Սարգիս, Տիրան, Ենովք վարդապետները, որոնք Վարդապետարանի մնայուն գասախօսներն են եղել. «Եւ էին յայնժ ժամանակի վարդապետք Սարգիս եւ Տիրանուն, եւ Ենովք, որք կաթողիկոսաբանին էին վարդապետք»⁽³⁰⁾:

Մշակոյթի, հարստաբազմութեան հարստութեան մարդերում մեծ անուն հանած Անի քաղաքում վարդապետարանը շունչեաւ աշխատելով, որ նրանից ապասելի էր այդպիսի Հոյաչէն եւ Ժողկելոս բոլոր տուեալներով օժտուած մի քաղաքից: Արժէ, որ բանասէրները այս երեսօթիւր աւելի հանդամեօրէն քննեն:

Գ Լ Ո Ւ Խ Դ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆՆԵՐԸ՝ ԿԻԼԻԿԻԱՆ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ Շ Ր Զ Ա Ն Ո Ւ Մ (1064-1441)

Անին 1064-նի գրաւուեց Սելճուգ Թուրքերի կողմից: Մօտ 80 տարի կաթողիկոսական աթոռը, ինչպէս նաեւ նրան կից մշտական գործող Վարդապետարանը Թադառական կեանք ունեցան: Կաթողիկոսները բարբարոսացեալ արշաւանքների թռչուրով մէջ ի զուր պապհով տեղ են որոնում: Զկար մի Հայ իշխան, որ կայուն ուժ ունենար եւ ժողովուրդի մեծամասնութիւնը իրեն ենթարկէր, թեւ թիկունք եւ քառար հանդիսանար Հայրապետի կրթական ճիւղերին: Հայաստանը զանազան մահմեդական զազան ռազմիկների մրցութեան կրկէս էր դարձել, անասելի դժբախտութիւն պատճառելով Հայրութեան: Տեղի էր ունենում ուժեղ արտագաղթ դէպի Տաւրոսի միւս լանջերը՝ Կիլիկիա, որտեղ Բագրատունի արքայական տան ինամի եւ ազգական մի քանի իշխաններ Բիւզանդական կայսրի անուանական դերիշխանութեան ներքոյ իշխանապետութիւններ էին ստեղծել իրենց համար: Սունկի կեանքը ունեցող այս իշխանութիւններից մէկը միայն՝ Ռուբինեանը աստիճանաբար դէմք եւ գոյն ստացաւ եւ 1080 թուին դարձաւ անկախ իշխանութիւն, հետագայում էլ՝ Թաղաւորութիւն, որը տեւեց մինչեւ ԺԴ դարի վերջին բառով (1375):

Այս շրջանում կաթողիկոսական նստոց են հանդիսանում Սկրաստիա, Ծամնդաւ, Թաւրուր, Ծովք-Դղիակ, Շուրք եւ այլն: Հայրապետական շնչի թափառումները սկսում են Պետրոս Դետաղարձի օրով, Յոյների ըստիպումով եւ շարունակուած են մինչեւ 1149 թուականը, երբ Գրիգոր Պահլաւունին հաստատուած է Հոռովկայում, իր սեփական ամրոցում: Այս դժբախտ պայմաններում Գրիգոր Վկայաւոր անյաջող փորձ արեց վերադառնալ Անի: Բարեւել Անցին ուղեց այդ փորձը իրականութեան վերածելու բայց

(29) Ասողիկ, «Պատմութիւն», Փարիզ, 1859, էջ 166:

(30) Լաստիվերտացի, «Պատմութիւն», Սթեւամ, 1963, էջ 26:

Հայաստանում կեանքը շափազանց խախտւոյ էր այդպիսի մի քայլի համար եւ կաթողիկոսները վերջնական կերպով մօտեցան Ռուբինեաններին:

Աթոռը համեմատաբար կայուն դրութիւն ստացաւ Մովսէս-Գեղեակում՝ Պաշլաւունիների հայրենի կալուածքում եւ շուտով դղեակը ծածկուեց հայրապետական շուք ու շնորհ ունեցող եկեղեցիներով, դպրոցով եւ նրանց կապուած այլ արժանաւայել շինութիւններով: Ազահուլաբար Մովսէսը էր, որ ծնունդ առաւ Վարդապետարանի լուսաւոր շրջաններից մէկը, երբ Գրիգոր Պաշլաւունի Կաթողիկոսի կրտսեր եղբայրը՝ Ներսէս Շնորհալոյն, հետապնդում էր Ներսէս Կաթողիկոս Կայսերին, վերջնական կերպով լծուեց հայրապետական գործերի ղեկավարման եւ Վարդապետարանի վերելքին:

Աթոռը մնաց Հռոմկլայում մինչեւ 1293 թուականը՝ Ստեփանոս Կաթողիկոսի գերութեան եւ Հռոմկլայի եղիպտացիների կողմից աւերման ժամանակ, երբ նորընտր կաթողիկոսը՝ Գրիգոր Է. Անավարզեցին, տեղափոխուեց Սսի մայրավանքը, որտեղից էլ Աթոռը վերջնական կերպով տեղափոխուեց իր առաջին նստոցը՝ Ս. Էջմիածին, 1441 թուին:

Աթոռի Հռոմկլայ տեղափոխութեան մասին Կիրակոս Գանձակեցիի գրում է. «Ի ՇԿԲ թուականին վախճանեցաւ տէր Բարսեղ՝ կալեալ զհայրապետութիւնն ամս երեսուն երեք եւ յաջորդէ զաթոռն տէր Գրիգորիս, եղբայրն Ներսէսի ... Ս փոխեաց զաթոռն հայրապետական ի բերդն, որ կոչի Հռոմկլայ, քանի իրբեւ տարան Յոյնք առ իւրեանց զԳաղիկ թաղաւորն եւ զտէր Պետրոս, այնուհետեւ ոչ եղեւ յարեւելս հայրապետական, այլ ընդ իշխանութեամբ Յունաց՝ երբեմն ի Սեբաստիա, երբեմն ի Մովսէս կոչեցեալ վայր, իսկ սա փոխեաց ի Կայն Հռոմայական»⁽¹⁾:

Համաձայն Օրմանեան Սրբազանի հաշումների, այդ դէպքը տեղի է ունեցել 1149 թուի:

Հայրապետանոցի փոխադրութիւնը Հռոմկլայ դարձաւ է նշանակել 1149 թուին, ձոսիկնի գերութեան եւ մահուան տարին, որով 1116-էն, երբ աթոռը Շուղդէ Մովսէս փոխադրուեցաւ անցեր էր երեսուններեք տարի»⁽²⁾:

Այս անգամ, երբ Հռոմկլան Հայոց կաթողիկոսների ձեռքն անցաւ, նրանք սկսեցին իրենց զղեակը զարգարել թէ՛ իբրեւ բերդ եւ թէ՛ իբրեւ հայրապետանոց, որտեղ եւ կաթողիկէ էլ հիմնեցին հրաշապարդ զմբէթով եւ ուրիշ ամէն յարակից շինութիւններով: Չնայած Հռոմկլայում կաթողիկոսական աթոռը Գրիգոր Գ. Պաշլաւունին փոխադրեց, սակայն նրա հաստատուն բնակութիւնն աւելի Ներսէս Շնորհալոյն է պարտական, քան Գրիգորին:

Այս շրջանում աչքառու են Վարդապետարանի այն տարիները, որոնք անցել են Սեւ Լեւոնի, Հռոմկլայի եւ մօտամբ էլ Սիս մայրաքաղաքում: Հետաքննել քաղաքական անկայուն դրութեան, Ամենայն Հայոց կաթողիկոսութեան կից Վարդապետարանը, շնորհիւ Պաշլաւունի կաթողիկոսների հիւք ու ջանքին եւ Հայ իշխանների պաշտպանութեան ու գործակցութեան, դիտաւորները ապաւորութիւն թողնող կարճակեաց բայց փայլուն արդիւնքով զպրոցները մատուցում են զգալի ծառայութիւն, այն աստիճան՝ որ ստեղծուած է շատերի կողմից մեր գրականութեան եւ արուեստի «Արմաթէ Գրա» որակուածը: Վարդապետարանի աւելի աչքառու կայաններն են Շուղդ, Լնկուղուտ, Յիսուսեաց Անապատ, Արգենի եւ այլն:

(1) Գանձակեցի, «Պատմութիւն», Երեւան, 1961, էջ 1084

(2) Օրմանեան, նշել, էջ 1337:

Այս շրջանում գործող աշխատւ մտաւորական է եղել Գրիգոր Վկա-
յասէր Կաթողիկոսը: Թափառական այս հայրապետը էր զայր քաջակիրթ եւ
ամենայն հմտութեանց հետեւեալ, եւ բովանդակ հասեալ ի վերայ Հին եւ
Նոր Կտակարանացն Աստուծոյ ... ընդ իմաստասէրս նստէր ի յամպից ի մէջ
սրբոյն Սոփիի» հայրապետական ճամբանին մէջ եւ «խօսէր ընդ վարդա-
պետացն Հոռոմոց եւ ի կարգին վարդապետացն էր յազազս Հայոց»(3):

Այնուհետեւ նա Սեւ Լերան վանքերում գմբաւ պարապեալ ընթերց-
ման սուրբ գրոց եւ աստուածախօս աղօթից»(4):

Շնորհալիկն աւելի մանրամասն է խօսում Վկայասէրի Սեւ Լերան
մէջ անցկացրած կրթական գործունէութեան մասին.

«Ի Սեւ մթին լեռն անուանեալ

Զրանի տիրողսն հաւաքեալ

Եւ առ ինքեան բնակեցուցեալ,

Զգիրս հոգւոյն միշտ ընթերցեալ

Եւ ընդ նոսին յար խօսակցեալ»(5):

Այսպէս, ղէպի արեւմուտք ապաստան փնտռող Հայ հոգեւորական-
ները, հակառակ չափազանց աննպաստ պայմանների եւ Հայ ժողովրդի յու-
սահատական կացութեան, անվատ շարունակում են իրենց ժողովրդի կր-
թութեան գործը եւ փորձում են ծառայել Հայ զբաղանդութեան ու արուես-
տին (մանրակարչութիւն), եւ փրկել այն՝ ինչ հնարաւոր էր:

Սեւ Լերան վրայ հաստատուած վանքերը երկար ժամանակ անմթաւ
պահեցին ուսումնական եւ կրթական կեանքը այնտեղ եւ մեղուի փեթակնե-
րի աշխոյժ գործունէութիւն են հանդէս բերում:

Կարմիր վանքը՝ Քեսունի մօտ Շուղը անուանուած լերան վրայ, եր-
բմեմ ունեցել է շատ փայլուն դիճակ: Այդ վանքում է փայլել Ստեփաննոս
Մանուկ վարդապետը, իր անունով հռչակ տալով նաեւ վանքին: Նրա մասին
յիշատակազիրը ասում է. «Մանուկ մի քահանայ գոյով եւ վարժեալ ի Հին եւ
Նոր Կտակարանն վարդապետական ուսմամբ՝ ի հօրեղբորէն իւրմէ, անուն
կոչեցեալ Ստեփաննոս, որպէս ութեւանամենից, սորա ընդ այլ փախըս-
տականս հասեալ ի զաւառն Քեսնոյ, ի մէջ հռչակ սուրբ ուխտն, որ կարմիր
Վանքն կոչելիք ... ի նոյն տեղին բնակեցաւ, բայց ծածկեաց զանուն վարդա-
պետութեանն վասն մանկական հասակին»(6):

Ստեփաննոս Մանուկի անունը շուտով տարածուեւ է. «Եւ համբաւ
նորա ընդ բազում դաւառս»(7): Այս անուանի եւ պերճախօս վարդապետի
մօտ են հաւաքուած բազմաթիւ աշակերտներ, որոնցից նշանաւոր են հանդի-
սաւորն եւ իրենց ստացած ուսմամբ ու կրթութեամբ փայլում են Գրիգոր
փոքր Վկայասէր, Ներսէս Շնորհալի, Սարգէս, Իգնատիոս եւ Բարսեղ մեկ-
նիչները, որոնք բոլորն էլ «շնորհալի» տիտղոսոյն են պատուեալ: «Շնորհ
նալի մականունին կրկնումը նշանաւորապէս աշակերտներուն վրայ, մտածել
կու տայ, թէ այդ կոչումը որոշիչ պատուանուն մը եղած է Շուղրի կամ Քե-
սունի Կարմիր վանքի աշակերտութեան մէջ, ինչպէս Քերթազ պատուանունը

(3) Ալպոյանեան, նոյնը, էջ 193:

(4) Ալիշան, «Սիսուան», էջ 406:

(5) Ներսէս Շնորհալի, «Զարօ», էջ 250:

(6) Ալպոյանեան, նոյնը, էջ 194:

(7) Ալիշան, «Հայապատմութեամբ», էջ 320-321:

Սխեմայից դպրոցին և Խոնաթառք պատուանդանը Արազածոտիի դպրոցին յատկացեալ մակդիր անունի պէս գործածուեցան»⁽⁸⁾ :

Բանասէրները միաբերան վկայում են, որ Ստեփաննոս Մանուկի աշակերտներից Ներսէս՝ Մատթէոսի, Բարսեղ՝ Մարկոսի և Իսնատիոս՝ Ղուկասի աւետարանների մեկնութիւնները գրել են, իսկ Սարգիս՝ Կաթողիկոսայ Թուղթիին :

Ստեփաննոս Մանուկը մինչև իր մահը մանկավարժական գործունէութիւն է ծաւալել : Հնայած իրենից ոչ մի գրաւոր աշխատութիւն չի հասել մեզ, ևսկայն իր ձեռքին տակ մարդուած աշակերտների գրաւոր աշխատութիւնները ցոյց են տալիս թէ ճանիկա մեթոդ ունեցող ուսուցիչ մը և աւելի գործնական ու հմուտ անձ մը եղած էր⁽⁹⁾ :

Ստեփաննոս Մանուկի աշակերտներից է հանդիսացել նաեւ Կարմիր Վանքում Ներսէս Լամբրոնացին, որ «տեսլականին կրթութեամբ յառաջ էր»⁽¹⁰⁾ :

Կարմիր Վանքի աշակերտների և Մանուկի գործունէութեան մասին աւելի մանրամասն է խօսում Օրմանեան Պատրիարք իր «Ազգապատմութեան հատոր Ա» էջ 1336, «Ստեփաննոս Մանուկ» և էջ 1391, «Սեւ Լեռնոյի Վարդապետներ» ենթավերնագրերում :

Վկայութիւններ կան, որ Արեւելեան Հայաստանի վարդապետներից էլ են գնացել Կիլիկիա՝ Կարմիր Վանք : Դրանցից Նշանաւոր է հանդիսացել Մխիթար Գոշ⁽¹¹⁾, որ ըստ աւանդութեան, ծածկել է ինքնութիւնն ու ատուձանը, որպէսզի հնարաւորութիւն ունենայ սովորելու Ստեփաննոս Մանուկի դպրոցում : Մենք մանրամասնօրէն կանգ առանք Սեւ Լեռան Կարմիր Վանքի վրայ այն պատճառով, որ «Ժմ Դարու առաջին կէսին, ըստ Վարդանի (էջ 128) հայրապետական աթոռ ալ եղած է ան պահ մը»⁽¹²⁾ :

Շուրթի Կարմիր Վանքից բացի, Սեւ Լեռներում եղել են շատ ուրիշ հայրական վանքեր էլ և նրանց կից դպրոցներ անշուշտ, որոնցից յայտնի են եղել ուսումնական կեդրոններ՝ Ընկուղուտի Վանքը, Արգենի Վանքը և այլք :

Վերելում տեսանք, որ Կաթողիկոսական աթոռ Հաստատուն նստոցից զրկուած աւտանդական կեանք էր վարում : Բնականաբար այս թափառումները վատ էին անդրադառնում ինչպէս Կաթողիկոսական հեղինակութեան, այնպէս էլ նրա Վարդապետարանի գործունէութեան վրայ : Սկզբնական շրջանում Կարմիր Վանքը իբրեւ աթոռանիստ և հռչակաւոր դպրոց պաշտօնապէս ճանաչւում էր որպէս Կաթողիկոսարանի Վարդապետարան, թէև Կաթողիկոսը միշտ չէ, որ այնտեղ էր նստում : Հետագայում, երբ Հոռովկայում ասեղծւում է քիչ թէ շատ կայուն դրութիւն, Վարդապետարանը փոխադրւում է այնտեղ :

Կիլիկիոյ Հայկական վանքերի կրթութեան, դիտութեան և արուեստի կեդրոնները ուսումնասիրելիս և քննարկելիս, համոզուած ենք որ ինչպէս Դարպարկը և Սիւհաճի հանդիսացել են քաղաքական-վարչական կեդրոններ, այնպէս էլ Հոռովկան եղել է հոգեւոր կեդրոն իր Վարդապետարանով :

(8) Օրմանեան, էջ 1336 :

(9) Ալլոյանեան, հոյեք, էջ 196 :

(10) Ալիշան, «Հայապատմութեան», էջ 406 :

(11) Զարբանալեան, «Հայրական հին դպրոցի պատմութիւն», էջ 668 :

(12) Ալլոյանեան, հոյեք, էջ 196 :

Հռոմկլայի հայրապետանոցում Ներսէս Շնորհալին հիմնադրում է մի վարդապետարան, որտեղի ուսանողներից մէկն է Գրիգոր Պահլավունի Տղայ Կաթողիկոսը (1173-1193)։ Այս իրողութեան մասին գրում է Դուրեան Պատրիարք։ «Իր կրթութիւնը ստացած է Հռոմկլայի Կաթողիկոսարանին մէջ, բայց չի թուիր թէ որեւէ օտար լեզուի տեղեակ եղած ըլլար»(13)։

Վերոյիշեալը մեզ հիմք է տալիս ասելու, որ Հռոմկլայում գոյութիւն է ունեցել կաղմակերպուած դպրոց, այնտեղ հայրապետանոց կաղմակերպելու առաջին իսկ օրերից։ Հռոմկլայի դպրոցը շարունակում է իր գոյութիւնը մինչև երա կործանումը Եգիպտոսի Մամուլէքների կողմից (1292), երբ կաթողիկոսարանը տեղափոխուեց Սիւս մայրաքաղաքը, հետը տանելով նաեւ Վարդապետարանը։ Առ այդ յիշատակում են պարագաներ, որոնք ցոյց են տալիս թէ այնտեղ գոյութիւն են ունեցել մուսուրական կեանք, ինչպէս նաեւ դպրոց։

Այսպէս Կոստանդին Բարձրբերդցի Կաթողիկոսը (1221-1267) գրել է առեւ թաղմաթիւ ձեռագրեր, նոյնիսկ իր եղբորորդին՝ Թորոս քահանան գրել է բաղմաթիւ ձեռագրեր, կաթողիկոսի հրամանով(14)։

Վերոյիշեալ աղբիւրները որոշակի ասում են, թէ Հռոմկլայում գոյութիւն է ունեցել կաղմակերպուած դպրոց, որովհետեւ Կոստանդին Կաթողիկոսի աշակերտ Վարդան Եպիսկոպոսի մասին ասւում է, թէ «Ս մանկական տիւրց ի վեր մաքրակրան վարիւք եւ խորաջան առաքինութեամբ կեցեալ էր հմուտ եւ վարժեալ Հին եւ Նոր Կտակարանաց, ուստի եւ արժանացեալ լինի վարդապետական հրամանի, եւ վասն առաւել զգաստութեան եւ քաջ արիւթեան իւրոյ մեծարեալ եւ սիրեցեալ լինի ի սրտոյ հայրապետին Տն. Կոստանդեայ Կաթողիկոսի, որով եւ ի մեծապատիւ եպիսկոպոսութեան աստիճանի կոչեցեալ եղեւ ի նմանէ եւ զայսու ժամանակի (1287) սպասաւորէր հայրապետական աթոռոյն, որ յաստուածապահ զղեակն Հռոմկլայ»(15)։

Յիշատակում է նաեւ, որ 1282 թուին Կիլիկիոյ Մեծ Քար մենաստանի նախկին առաջնորդ Յակոբ Կաթողիկոսը (1267-1287), որ «հաճոյ Իմաստութեամբ վարժն աստուածաշունչ գրոց, հմուտ եւ զտող բանից իմաստնոց»(16), իր հայրապետական դպրոցի համար Յովհաննէս Երզնկացուն բերում է՝ «աստի զգաս եւ զգիրս աստուածաշունչ աշակերտելոցն եկեղեցւոյ մանկանց»(17)։

Յովհաննէս Երզնկացին այնտեղ, Կաթողիկոսարանի Վարդապետարանում, դասաւանդում է քերականութիւն։ «Երզնկացին երբ 1269-ին Երուսաղէմ կու գայ, կը հրաւիրուի Կիլիկիայէն եւ Կաթողիկոսն կը խնդրէ իրմէն որ քերականութեան դասեր տայ Կաթողիկոսարանի մէջ կրթուող աշակերտներուն, եւ յետոյ կ'առաջարկուի իրեն դասադիրք մը պատրաստել նոյն նիւթին համար»(18)։

Կան տուեալներ, որ Երզնկացի այնուհետեւ վարում է Վարդապետարանի վերատեսչութիւնը։

Դժբախտաբար Հռոմկլայի հայրապետանոցի կեանքը կարճատեւ է

(13) Դուրեան Ե., «Պատմութիւն Հայ Մատ.», էջ 203։

(14) «Յուլեակ Վենետիկի Ձեռագրաց», Հատ. Ա, էջ 651-652։ Տես նաեւ Երուսաղէմի ձեռագրատեղի հմր. 2027 ձեռագրի յիշատակարանը։

(15) Երուսաղէմի հմր. 2027 ձեռագիրը։

(16) Ալլոյաւմեան, Նոյնը, էջ 199։

(17) Նոյնը։

(18) Դուրեան Ե., Նոյնը, էջ 239-240։

լինում, որովհետև Հռոմիլան դրաւուելով Եփեսոսացիներին կողմից (1292 Յուլիան 28-ին), Հայոց հայրապետական աթոռն էլ փոխադրւում է Սիս՝ Ռուբինեանց թաղաւորութեան մայրաքաղաքը, այդ ժամանակ երբ Կիլիկիայում առաւել ապահովութեամբ բացուեցին վարդապետարանները, որոնցից Դրազարկի վարդապետանոցը ծառայել է հայրապետանոցին որպէս նրա կըրթարանը: Այստեղ Գէորգ Լոռեցին իրեն կաթողիկոս գործել է, օգուտ տալով Դրազարկի վանքին, որը նորոգել է 1105 թուին(19): 1112 թուին Կիրակոս վարդապետն իր յիշատակադրանում ասում է. «Զերից աւուրքը խոհականութեամբ զեղբայրն մեր եւ զանդերանիկ մերոյն կրթաւարժ եւ հրահանգայեղձը աշակերտութեան զգրիտոսակեացն Գէորգ մականունն Մեղր կոչեցեալ»(20):

Այս հռչակաւոր վանքը Ռուբինեանց թաղաւորութեան մայրաքաղաքի՝ Սիսի արքեպիսկոպոսների աթոռն էր(21): Այստեղ են ուսումնել Յովհաննէս է. Կաթողիկոսը, Հեթում Հեղի՝ Լամբրոնացու եղբայրը, Բարսեղ Արքեպիսկոպոսը՝ Հեթում Ա.ի եղբայրը, Յովսէփ երաժիշտը եւ Սարգիս Պիճակը:

Դրազարկի միաբանութեան գործն է եղել արտադրել մատենաներ, ինչպէս նաեւ Ս. Գրքի եւ Ս. Հայրերի աշխատութիւնները, որոնց ծաղկեցման մեծապէս նպաստել են, հետագայ իրերայաջորդ ականաւոր վանահայրեր: Այս իսկ պատճառով այդ վանքը զովեւրդուել է ժամանակակիցներից եւ արժանացել «հռչակաւոր եւ ականաւոր վանք» կամ «մեծ ուխտ եւ հռչակաւոր անապատ» անուններին(22):

Դրազարկի մասին տուինք այս համառօտ տեղեկութիւնները, նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ նա պատրաստել է հայրապետական աթոռին բաղձաթիւ ականաւոր գործիչներ եւ նոյնիսկ կաթողիկոսներ:

Ամենայն Հայոց կաթողիկոսական Աթոռը Սիս փոխադրուելով 1292 թուականին, վերջ են գտնում նրա թափառումները, ժամանակաւոր կերպով անշուշտ: Աթոռը մնում է այնտեղ, իր վարդապետարանի հետ, մինչեւ 1441 թուականը: Այդ մեծ ժամանակամիջոցում շէնք հանդիպում վարդապետարանում կրթուած կամ այնտեղ գործող կարկառուն անուանների: Ընդհակառակը, այն օր աւուր յետադիմում է եւ մնում ստուերի մէջ՝ համեմատած տարբեր հայկական կեդրոններում ծաղկող անապատներին: Դրա պատճառ են նախ քաղաքական վերիվայրումները եւ յետոյ՝ կիլիկեան հայրապետանոցի միաբարբական ձգտումները լաթին եկեղեցու հետ, որոնք նրան այնքան օտարացրին արեւելեան հայրերից՝ որ այս վերջինները ստիպուեցին Աթոռը տեղափոխելու մասին մտածել մի այնպիսի ժամանակ, երբ մեր պատմական հայրենիքն էլ Կիլիկիայից աւելի բախտաւոր չէր կեանքի ապահովութեան եւ ուսման բարգաւաճման տեսակէտից:

Այս դպրոցի պատմութիւնը աւելի տերտ առնշուած է Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան պատմութեան հետ եւ նախընտրում ենք այն առանձին աշխատութեան նիւթ դարձնել:

ՎԱՀԱՆ ԵՊՍ. ՏԵՐԵԱՆ

(Շար. 3)

(19) Չամչեան, «Պատմութիւն», Հատ. Գ, էջ 28: Ալիշան, «Սիսուան», էջ 231 եւ 437:

(20) Ալիշան, «Հայրապատում», Բ, էջ 258:

(21) «Տաթև», 1927, էջ 183:

(22) Ալիշան, «Սիսուան», էջ 238:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԹՈՐՈՍ ՔԱՅԱՆԱՅ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅ

Մնած է ԺԳ դարու կիսուն Կիլիկիոյ մէջ: Հայրը Շատախ գաւառէն գաղթած էր Կիլիկիա: Թորոս իր հայրենի գաւառը եւ Տարօնի Ս. Կարապետը չէ տեսած մարմնական աչքով, ըստ իր առաջին յիշատակարանին: Ուսած է հաւանարար Դրազարկի մէջ, վայելելով սէրն ու խնամքը Լեւոն Բ. Թազաւորին (1270-1289): Ստեփանոս կաթողիկոսի վախճանումէն հոգը արեւելեան Հայաստան պատուիրակ զրկուած է Հեթում Բ. Թազաւորին կողմէ, Թումաս Եպիսկոպոսի հետ, հրաւիրելու արեւելքի եպիսկոպոսներն ու իշխանները նոր կաթողիկոսի ընտրութեան համար: Իրբեւ վարպետ գրիչ ունէր աշակերտներ, որոնցմէ կը յիշէ մին Թորոս անուանով:

Իր գրչական գործունէութիւնը, ըստ մեզի ծանօթ ձեռագիրներու, կը տարածուի 1290-1306 տարիներուն վրայ: Այդ միջոցին Դրազարկի մէջ իր օրինակած Աւետարաններն են հետեւեալները, ժամանակագրական կարգով:

1.— 1290, Դրազարկ, Աւետարան, զոր նուիրած է Տարօնոյ Ս. Կարապետի Վանքին.— Կարապետ Վրդ. Լուսարարեան, Գաւաղանագիրք, Երուսաղէմ, 1912, էջ 65: — Այժմ Ձեռ. Երեւանի, Թ. 5736.— Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 356:

2.— 1291, Դրազարկ, Աւետարան.— Արարատ, 1911, էջ 223:

3.— 1295, Դրազարկ, Աւետարան, ծաղկող Յովհաննէս: Գրուած Յովսէփ փիլիսոփայի յանձնարարութեամբ.— Մակար Եպս. Բարխուտարեանց, Արցախ, Բագու, 1895, էջ 41:

4.— 1301, Դրազարկ, Աւետարան, զոր նուիրած է Տարօնոյ Դազարու Վանքին՝ Առաջնորդ Արքայաւոր Եպիսկոպոսի խնդրանքով.— Յուշակ Ձեռ. Մշոյ, Երուսաղէմ, 1967, էջ 13-14: — Ասկէ օրինակուած է Երեւանի Թիւ 7519 Աւետարանը, 1327 Թուին: Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 202:

5.— Ն. ք. 1331, Դրազարկ, Աւետարան, զոր կը ստանայ Ստեփանոս Եպս. Տարսայիւ.— Արցախ, էջ 273: Մ. Արք. Սմբատեանց, Նկարագիր Երեւակայ, էջ 151: Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 231:

Հատուածներ իր եւ չպիշներու
յիշատակարաններէն:

1.— Բայց գրեցաւ լուսագարդեալ Աւետարանն ի լուսալրական ժամանակի... ի Կենարարին վալստենէն ՈՒՂԴ, իսկ ի խոսքովայն Պարսից ոկտեալ մեր Թիւս որ է 918 [=1290], ի Թազաւորութեան Հայոց բարեպաշտ, աստուածասէր, աստուածապահ, աստուածազարդ Թազաւորիս Հայոց Հեթմոյ, եւ ի հովուապետութեան Տեառն ըմտեփաննոսի: Ես Թորոս նուաստ յոգնամեղ լոկ անուամբ քահանայ, բայց խորհրդով եւ դործով խաբեբայ, գրեցի զաստուածահաշ Աւետարանն ի գերահաշ ուխտս Դրազարկ... յառաջնորդութեան տէր Թորոսի:

Եւ եթէ յոր սակս գրեցի զսպասացից փոքր ի շատէ, յիշելով իմ զպատմութիւն ծերունի հաւրն իմոյ զհայրենի գաւառէն Շատախ կոչելոյ եւ զՏարօնոյ, եւ զգիրս սուրբ եւ յառաջընթաց Կարապետին եւ ամլորդոյն Յովհաննէս՝ հպողին յանհպելի

գլուխն Աստուծոյն մերոյ, եւ փրկչին Յիսուսին։ Եւ ի վաղիւ ցանկայի տեսանել ըզսուրբ ուխտն եւ զհայրենի զաւառն իմ եւ մինչ ցայս վայր զգալի աշուգ ոչ տեսի, այլ մտաւք յամենայն ժամ Եւ ես ինքնին ձեռաւք իմով գրեցի զցանկալի սուրբ Աւետարանս, եւ յարդարն ընչից իմոց ետու զսառսկի ծաղկովք, զսկի զլխադրովք, համաբարբառաւք եւ չորեքին խորանաւք եւ բազմերանդ գունովք, կազմաւք եւ արծաթի կոճակաւք, յարմարեցի ըստ իմ փանաքի եւ թարմատաւք կարի, եւ ետու զսա ընծայ սրբոյն Յովհաննու Կարապետի որ է ի զաւառն Տարոնոյ, յառաջնորդութեան տէր Յովհաննէսի գերամաքուր եպիսկոպոսի...։

Եւ արդ աղայն՝ նախ քան զամենայն ասոր յօթն անել, զի գտաբանութեալ եւ զսիրելւոքս արդս Հայոց ազատեսցէ Աստուած ի դառն ծառայութենէ փարաւորն, եւ ... յապերկասան ազգէն իմալայէլի։ Զի բազում անգամ զաշխարհս Հայոց սրով եւ հրով մաշեցին եւ զտաճարն արարին խաչանց փառախ, զոր Տէր Յիսուս սատակեսցէ զնոցա։ Զոր միով ամառ յառաջ էառ զՅովսէփակ եւ զՆազաիւսաւք քաղաքն Տրէպաւլիս եւ տապալեաց ի հիմանց։ Եւ երկու ամառ յառաջ տէրն իմ եւ ինամողն եւ անընդմիջելի սիրով սիրողն եւ սնուցանողն զիմս նուառաւութիւն՝ բարեպաշտ եւ աստուածապէր թարգմարն Հայոց հանգեաւ ի Քրիստոս, ԶԼԷ, յամենանե փառութարի Զ, յառուրս չաբաթու, հայցեցէք յԱստուծոյ նմա մեղաց թողութիւն։ (Գաւազանաղիւք, էջ 65-67) 1

2. Կատարեցաւ սուրբ եւ գերահաշ Աւետարանս ի սուրբ ուխտս Դրազարկս, ի թուին Հայոց ԶԼԷ, ի թագաւորութեանն Հայոց Հեթմոյ, ձեռամբ թորոսի նուաստ եւ յոգնամեղ փիլիսոփայի, որոյ Տէր Յիսուս ողորմեսցի։

Շնորհիւ Տեսնն սկսաւ եւ ողորմութեամբ անորին կատարեցի զպանծայի եւ զփրկաւետ Աւետարանս, եւ թորոս, ի սուրբ եւ ի գերահաշ ուխտս Դրազարկ ԶԼԷ թուականին, ի թագաւորութեանն բարեպաշտ եւ աստուածապէր, արքային Հայոց Հեթմոյ՝

սրբուոյ Լեւոնի, ի դառն եւ ի զփոշակ ժամանակս, որ էր հարածուան քրիստոնէից, զոր յայտ ամի քաղեալ աւերեցան գեղեցկաշէն քաղաքն Հոռոմայեցոց ծովեւ գերեայքն Տրապաւլոյս եւ Աբալոյոյ, եւ եկեղեցիք քրիստոնէից եղեն հաւտից եւ խաչանց փարախ։ Եւ զկնի մի ամի առաւ աստուածաբարեալ զղեակն Հոռոմիւս ի գոռողէն Փարաւոնէ, որ էր արքա հայրապետացն Հայոց, եւ սպասք սրբութեանն գերի վարեցաւ հանդերձ մեր զլիովն հայրապետաւն, որոյ անուն Ստեփանոս։ Եւ հասեալ է քաղաքն Դամասկոս ճգնաւորական հանդիսիւ փոխեցաւ յաստեացս, եւ թիղդ սոռք անձր խիթար ազգիւ Հայոց։ Եւ յայնժամ խորհուրդ է մէջ առեալ թագաւորն Հայոց Հեթում, բոլոր ուխտին եկեղեցոյ եւ իշխանաւն հանգերձ, շնորհել բերդ ամուր եւ երկիր քառա Սր. Աթոռոյ Լուսաւորիին առ ի հաստատել վերստին։ Եւ առաքեն զիմս նուաստութիւն եւ զսիրելի եւ զանդակից եղբայրն իմ, զպատուելի եպիսկոպոս զտէր Թումաս, յաշխարհս արեւելից, առ ի մեծարանե եպիսկոպոսաց եւ իշխանաց, զաք վերստին նորոգել զԱթոռ Սր. Լուսաւորչիին։ Եւ մեզ հրամայեալ է թագաւորն եւ ի սուրբ ժողովոյն, յառաջագոյն զալ ի դերո Սր. Առաքելոյն թաղէոսի, առ գերահաշ եւ արժանապատիւ եպիսկոպոսն տէր Տերապոն, որ էր առաջնորդ Սր. Ուխտի թագաւորն Առաքելս, եւ յայտ ժամանակի փայլէր իրբեւ զլաւ վառեալ ի մէջ գիւղերի, որ էր նաւահանգիստ վտանգելոց քաղցեցոց եւ ծարաւեցոց, շնորհաւք Սր. Առաքելոյն։ Եւ ի ամառ յառաջ եկեալ սուրբ արքայն Հայոց Լեւոն, բարեւ եւ սնուցանող եւ երախտաւոր տէրն իմ յայս Սր. Ուխտս, եւ բազում սէր զտեալ արքային Հայոց ի սիրոյ եպիսկոպոսն տէր Տերապոն... (Արարատ, 1911, էջ 223-224)։

3. Բայց գրեցաւ լուսադարեաւ Աւետարանս ի լուսալրական ժամանակի... ի կենաբարին զալստենէն [ՈՄՂԸ?], իսկ իսորովեւ Գարսից սկսեալ ի մերս թիւ ԶԽԴ, եւ գրեցաւ յԱնապատիս Դրազարկ կոչեցեալ...։

Եւ արդեւ ծեղաւք մեռեալ հոգիս եւ անպիտան հոգս Յովսէփ փիլիսոփայ ետու զբերել զսուրբ Աւետարանս ի յողորմութենէն Աստուծոյ: ...Արդ զրեաց զերեք Աւետարանն սուրբ եւ պատուական հայրն մեր եւ վարդապետն Թորոս փիլիսոփայն ... իսկ զմիւս եւս Աւետարանն զգլուխն զսուրբ աստուածաբանն Յովհաննէս՝ զրեաց Յովհանն զրիչ եւ հոգեղարյուն մեր եւ զարդարեաց պէսպէս երանդով եւ զուշով (Արցախ, էջ 41-42):

4.— Արդ ես նուաստ եւ թարմատար ոգիս, յոգնամեղ եւ անարժանս ի քահանայս՝ Թորոս փիլիսոփայ, ցանկացող եղէ սուրբ եւ կենսաբեր Աւետարանիս, եւ զրեցի զսա անարժան ձեռամբ իմով, յաշխարհին Կիլիկեցւոց, ի սուրբ եւ ի գերահռչակ ուխտս Դրազարկ, որ է զամբարան թաղաւորացն Հայոց, եւ ստաքեցի յաշխարհն Հայոց ի դաւառն Տարանոյ, ի գերահռչակ եւ յաստուածաբանակ Ուխտն պանծալի, ի Վանքըն Ղազարու, որ է բնիկ աշխարհն եւ դաւառն իմ հայրենի, ուստի նախնիքն իմ ազգաց յազգս, եւ տարամերժեալ ի բնիկ աշխարհէն իւրեանց եկեալ բնակեցան յաշխարհին Կիլիկեցւոց: Եւ ես նուաստ եւ մեղաւոր ոգիս Թորոս աստ ծնեալ եւ անեալ, եւ ցանկացայ զրել եւ տաքել ի դաւառն իմ հայրենի, յազգս մեղաց եւ յանցանաց իմոց թողութեան...:

Արդ զրեցաւ սա ի սուրբ եւ ի գերահռչակ Ուխտս Դրազարկ, ի թաղաւորութեանս Հայոց 2Մ, ի թաղաւորութեանս Հայոց բարեպաշտ եւ սուրբ արքային Հայոց Հեթմոյ, եւ ի հովուապետութեան տէր Գրիգորոյ, եւ

յեպիսկոպոսութեան տէր Արքահամու Վանիցն Ղազարու, զոր խնդրեաց յիմս նուաստութեմէ, եւ ես յաւժար կամաւք զրեցի եւ շնորհեցի զսա Սուրբ Ուխտիս, եւ յեւթն հարիւր յիսուն եւ հինգ ամիս դարձեալ եկն տէր Արքահամ ի մայրաքաղաքն Սիս, ուր եղեւ աշխարհատողով...:

Յիշեալիք ի Գրիստոս զեղբայրն իմ ըստ հոգւոյ զտէր Գէորգ, զի քառասուն ամ ի միտսին էաք բնակեալ...: Յիշեալիք եւ զաշակերտն մեր զԹորոս եւ զԱռաքելն սպառաւորն մեր եւ Աստուած զձեզ յիշէ (Յուսակ 2եռ. Մշոյ, էջ 13-14):

5.— Ի ձեռն ուրումն երեք յաշխարհէն Հայոց զրեալ ոսկեզաւծ որակաւք ի Դրազարկն ձեռամբ Թորոսի փիլիսոփային, զոր անեալ տեսնն Ստեփանոսի Տարանոյն հըգաւր եւ իմաստուն գիտնականի ... ուրախ եղեւ իրեւ ընծայ ի վերուստ առաքեալ, եւ յազգս եղբաւր իւրոյ պարոն Շահնշահ... ստացաւ հանդերձ հոգեւոր հարբ իւրով Կիրակոս Վարդապետոյն, ի հալալ արդեանց իւրոց եւ [եւ] ընդելուզել ոսկւով եւ արծաթով եւ ակամբք պատուականաւք... (Արցախ, էջ 273-274):

Գրիչ եւ փիլիսոփայ Թորոս քահանայի ինքնութիւնը ըստ կարելւոյն յայտնուեցաւ որովհետեւ կարծենք թէ ցոյց տուած եղանք որ զինքը կարելի չէ նոյնացնել Թորոս Ռաւլինի հետ, ինչպէս կը կարծեն ոմանք: Միւս կողմէն, չենք կարծեր որ ան կրնայ նոյնացուիլ Սարգիս Քահանայի որդի՝ Տաւրեցի Թորոսին հետ, ինչպէս կը կարծեն ուրիշներ:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԵՐԿՈՒ ՏԱՂ ՆԱՂԱՇ ՅՈՎՆԱԹԱՆՑ

ԵՒ ԹՈՒՍԱԹԵՑԻ ՍԷՓԻԼ ՊԱԼԻՑ

Փերիա գաւառի ձեռագիր գրքերից մէկի մէջ գտնուում են երկու տաղ, որոնք ըստ ունեցած անուանց, պատկանում են մէկը Յովնաթանին, որ կարծում ենք Նաղաշ Յովնաթանը պէտք է լինի, իսկ միւսը՝ Թուխաթեցի Սէփիլ Պալին:

Նաղաշ Յովնաթանը հանդիսանում է Ժէ-ԺԸ դարերի մեր յայտնի երգիչներից մէկը: Մնուել է 1660-61 թուին Նախիջեւանի Շոռոթ գիւղում:

Իր եւ երգերի մասին ստեղծուած է ընդարձակ գրականութիւն: Մեր պարբերական մամուլում կան բազմաթիւ յօդուածներ, ինչպէս եւ մի քանի առանձին գրքերու մենագրութիւններ, որոնցից յիշենք Հ. Ն. Ակինեանի, Արշակ Զօպանեանի, Գ. Լեւոնեանի, Յ. Պոտուրեանի, Լէոյի եւ այլ բանասէրների աշխատութիւնները, իսկ վերջին տարիներին հրատարակուածներից՝ Մ. Ս. Մկրտչեանի մենագրութիւնը, («Նաղաշ Յովնաթան», Երեւան, 1957) եւ Մանթա Ղազարեանի (աւտերէնով) Նաղաշ Յովնաթանի եւ Յովնաթանեան եղբայրների մասին գրուած (Մոսկուա, 1968) խիստ չափեկան ու հետաքրքիր ուսումնասիրութիւնը:

Երկրորդ երգչի մասին գոթախոսաբար մեզ պակասում են սնհրածեշտ տեղեկութիւնները:

Վերոյիշեալ բանաստեղծութիւններից առաջինն ունի սիրահարական բովանդակութիւն, իսկ երկրորդը նուիրուած է Մովսէս Վարդապետին, որի անունն մօտ յետոյ աւելացուած է նաեւ Պողոս Վարդապետի անունը:

Մովսէս Վարդապետը, ինչպէս որ երեւում է ոտանաւորի մէջ եղած յիշատակութիւնից, ըստ որի նա իջմարտին եւ այլ վաճէր է նորոգել, եւ Տէր Փիլիպոսն եղել է նրան աշակերտ, հասկնաբար Մովսէս Գ Տաթեւացի կաթողիկոսը պէտք է լինի, որ

ընտրուել է 1629 թուի Յունաբոյն եւ վաւանուել 1632 թուի Մայիսին: Նրան յաջորդել է Փիլիպոս Ա Այրաքեցին:

Համաձայն այս ենթագրութեան, ոտանաւորն եւս գրուած պէտք է լինի 1632 թուից առաջ:

Ձեռագիրը, որից վերցրել ենք այս երկու տաղը, Տօնացոյց է, գրուել է ՌՀԳ (1624) թուին, Գոսպար Սարկաւազ Տաթեւացիի ձեռքով: Վարչն անյայտ է: Բանաստեղծութիւնները պատկանում են երկրորդական գրչի եւ գտնուում են ձեռագրի 100ր-101ա եւ 110ր-112ր թերթերում:

Ա

Ասաւօտեց վարք կու քաղես,*

իմա լաց կանես զու ծիծաղես,

Մեր առնմ գաս իմա զօմաղ 1 եւ,

Հազար քարի իմա մօտ արի,

Բարազ չես տալ, խաբար չի՞ քէ քէ քի ինչ (արի):

Արի միմեանց գիր ռարիկեմք, 2

Բառ ու քօմաքանքն 3 քարիկեմք,

Արի ցուր(ա)յ մի տեղ պարիկեմք,

Որ տաքանմք գիմովանմք,

Նաւմ ու խմոր մազայ պիտի, ծոցդ 4 քաւ (մամք:*)

Անայ քաւ եւ քէ արքաւմ եւ,

իմա հետ շարք ու եղբար ունես,

Եւ ի՞նչ խաբար ե՞մ քէ կամք ունես,

* Սոյն տաղի սկզբի տունը, պակասաւոր ձեւով, բերուած է Մ. Ս. Մկրտչեանի «Նաղաշ Յովնաթան» շրջադրում, էջ 88:

1 Հէր:

2 Բնագրում՝ ողորկեմք:

3 Նախաորինները:

4 Բնագրում՝ ցոցդ:

** Սոյն տունը կայ մի այլ տեղի մէջ եւս (Լէօ, «Երկեր», Գ Հատոր, էջ 376):

Եր մագ կանես հոգիս համես,
Էի բիւօրվաք 5 մէկ հոռայտ արայ, 6 էր
լիւս ազամես:

Ահա գարունմէն էլաւ, եկաւ մարտն,
Կու շատամայ սիրոյ՞ դարտն,
Ղափիլ 7 մէկ կը(ն)կնի ճամարտն, 8
Լաւ իմացիր դայիմ կացիր,
Քո սիրտն իմն խեղ մէկ արայ, ռաբայ կա-
ցիր:

Ահայ իմ սիրայտը ոսկի խաւ,
Քաղցր(այ) խօսի՞ մայշուն կախաւ,
Մէկ օր կատես կաւ լաւ կամ վատ,
Յետեմ էնտար շէյդայ 9 բէլքաւ,
Թող ես կամչեմ որ դու բացես գընդի
լգուլ: 10

Քամի՛ քոյ գատարանի կենդան շի,
Քո տեսնողս՞ դար կայմանի,
Քամի՛ քո բեկեռարն տան շի,
Եկ այնկանն 11 քեր սեղանն,
Գիւնի խմեմ տագիրն տեսնէ՞ Հովնայթանն:

Բ

Գոյաթան Բ Մոյսէս Վ(ա)րդ(ա)յ(ե)տի՛ն
Ե Պողոս Վ(ա)րդ(ա)յ(ե)տի՛ն

Անանք կայէ՛ ու լսեցէ՛
Բանն առեմ վարդայետին,
Այս գովասանքս որ առցեմնէ,
Մեր տ(է)ր Պ(ն)զ(ն)ս տ(է)ր Մովսէս վարդա-
պետին(ցն):

Բագու՛մ եկեղեցի շինեց,
Ժողովք ար(ա)ր գերի գնէց,
Նոր Լուսուարի՛ 12 անուանեց,
Մեր տէր Մովսէս վ(ա)րդ(ա)յ(ե)տին:

Շինեցին վանք ու անապատ,
Սա հաքեցին(?) չնիին հաւատ, 13

5 Անիկոյն:

6 Ողորմիր, իղնա:

7 Յանկարծ:

8 Տմարդ մէկը:

9 Խելագարուած, սիրահարուած, սիրուց իրեն
նահատակող: Բնագրութ՝ չէժաջոյ

10 Կարմիր վարդ (ծաղիկ):

11 Օղալ, բացօթեայ սենեակ:

12 Բնագրութ՝ Հաւատքի՛

13 Բնագրութ՝ Հաւատ :

Հօաց 14 (?) Շոռաւս Աստուպատ,
Մեր տ(է)ր Մովսէս վ(ա)րդ(ա)յ(ե)տն:

Ձեռն էք ձեկի բուրվառն,
Հագաւ լուսեղնէ շուրթառն,
Բնակ(ե)ալ էք Հայոց 15 քառն,
Մեր տ(է)ր Մովսէս վ(ա)րդայետն:

Դուռն էր դրէլ ոսկի քաց, 16
Մատուցանէր ս(ու)րք պատարագ,
Եզեւ մեր արքինաց ճրագ,
Ըմեր տ(է)ր Մովսէս վարդ(ա)յ(ե)տն:

Աշայկերսն տ(է)ր Փիլիպոս,
Մարմինն իւս հոգին էր լուս,
Եզեւ մեր արքինաց յուս,
Մեր տ(է)ր Մովսէս վարդ(ա)յ(ե)տն:

Յուսանամք որդին միածին,
Միամար ծնունդ կուտածին,
Նոր ճարգէց էլմիածին,
Մեր տ(է)ր Մովսէս վարդ(ա)յ(ե)տն:

Համագազն որ գրն գրէց,
Ինքն ընգաւ 17 որ խոր փորէց,
Մ(ու)րք էլմիածինն ձգնէց,
Մեր տ(է)ր Մովսէս վարդ(ա)յ(ե)տին:

Գնացին խանին դիւանն,
Ծառ էր Համագազին քանն,
Վ(ա)յ գծեց լգչիկանն,
Մեր տ(է)ր Մովսէս վարդայ(ե)տին:

Ճէնինն եղաւ 18 մահմէտական,
Համագազն սատանական,
Ս(ու)րք հոգին եղաւ ազն(ա)կ(ա)ն,
Մեր տ(է)ր Մովսէս վ(ա)րդ(ա)յ(ե)տին:

Մէփիլ Պալմ Թուխաքեցի,
Այս մէկ ք(ա)նի քաննն ապ(ա)ցի,
Յոռն անգալ մեղքս լացի,
Մեք ի(է)ր Մովսէս վ(ա)րդ(ա)յ(ե)տին:

Լ. Գ. ՄԻՆԱՍԵԱՆ

Նոր-Ջուղա

14 Հաւաց(?):

15 Հաւաց:

16 Բնագրութ՝ Թակ:

17 Բնագրութ՝ Ընդօ:

18 Բնագրութ՝ Եղօ:

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ «ՍԻՈՆ»Ի

1866 - 1968

Ն Ո Ր Շ Ր Զ Ա Ն

1927 - 1968

1952

Ի Ա Ն Ա Ս Ի Ք Ա Կ Ա Ն

Հայկ Պէրպէրեան. (Թրգմ.). Խաչատուր
-Ասադուր - 29:

Սիրաբէի Տէր Ներսէսեան. Վարդանանց
պատերազմի մանրանկարներ - 62:

Անուշաւան Արդ. Զղջանեան. Ասարդոնի
հատուածակողմը - 94, 129, 154, 235, 269:

— Համամարտիկի օրինագիրքը - 304:

Կարապետ Գաբրիէլեան. Հայ Բուսաշխարհ
- 274, 309:

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Յ Ա Կ Ա Ն

Նդիվարդ. Արարատին - 20:

— Վարդանի Սիրար - 58, 89, 121, 265:

— Մոխրագոյ Վաղնիմ - 195:

Մ. Մանուկեան. Երբ պատրանքը խոցէ...
- 26:

— Paradox - 92:

— Քառանկներ - 92, 152:

— (Նամակ) - 93:

— Ես հարցուցի ծաղիկին... - 93:

— Քոյրերուս - 152:

— Կը մտածեմ թէ գուցէ... - 233:

Շէն-Մահ. Տեսիլքներովան - 91:

Արսէն Երկաթ. Ով մեռելներս - 92:

Զաւէն Եղէնեան. Ունայնութիւն - 153:

Ի. Գ. (Թրգմ.). Բանաստեղծի ու մեծա-
տունը - 234:

Զաւէն Ա. Զ. Անմեղութիւն - 267:

Գեա. (Թրգմ.). Խմառութիւն - 297:

Գ Ր Ա Կ Ա Ն : Գ . . . Գ

Յ. Վրդ. Մուշեան. Մայր Սուրբ բարե-
խօսութ. - 26: Գ Գ Գ

Յ. Օշակեան. Արշակ Չօպանեան - 316:

Ը Ն Կ Ե Ր Ա Յ Ի Ն

Ա. Մ. Մտածելու արուեստը - 278, 324:

Ե Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ք

Սրտագին կոչ Գաղթաշխարհի մեր բոլոր
արհեստիկներում - 1:

Վարդանանց դիւցազնամարտը - 49:

Նախանջի ոգին սփիւռէն ներս - 81:

Ապրիլ 24 - 113:

«Էջմիածին». Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը
եւ Մեծի Տանն Կիլիկիայ Կաթողիկոսութիւ-
նը - 145:

Հայ Եկեղեցւոյ մեծ աւագը - 178:

Զ. Ա. Զ. Մեր դարաշրջանը - 225:

Հարաւային Ամերիկայի ճախարհակոթիւնը
- 257:

Տարեփակ - 289:

Կ Ր Ո Ն Ա Կ Ա Ն Ք

Պարզեւ Վրդ. Վրթանէսեան. Բաժակար-
բու առաքեալները - 13:

Պր. Ա. Սարաֆեան. Աղօթք - 15, 54:

— Զարին յաջողութիւնը - 228:

Ե. Յիսուսի մարդութիւնը - 86:

— Դատելու արարքը - 118:

— Հոգեգալստեան առիթով - 149:

— Հրաւերը - 293:

Հայկազուն Վրդ. Արքայաժեան. Թարգ-
մանչափ հոգին - 261:

Կ Ր Ո Ն Ա . ԲՈՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Անուշաւան Վրդ. Զղջանեան. Ուսումնա-
սիրութիւն մը Մաղաթիայի գրքին շուրջ
- 31, 66:

ԿՐՕՆԱՐԱՐՈՑԱԿԱՆ

Պէրոտիէ՛՛. Մահ եւ ամսհուքին - 322:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ն. Եսս. Մովսէս. Սանահին - 106:

— Գանձատար - 135:

— Արգելանայ Ս. Աստուածածին կամ Տէր
Յուսկան Որդւոյ Վանք - 166:

— Կայիփոսի Ս. Յակոբ Մծբնայ Հայրա-
պետի Վանք - 283:

— Ս. Ծնունդ - 327:

ՀԱՅՐԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

Ն. Յովհաննէսեան. Նուէր՝ Տ. Յղիշէ Ս.
Արք. Տէրտէրեանի (Եղիշարք) փոխան շը-
նորհատրամբի - 69, 103, 132, 162, 247:

ՀԻՆ ԷՋԵՐ

Հրատ. Ն. Եսս. Մովսէս. Բան իրատա-
կան - 123:

— Բան պիտանի - 268:

— Բան աղբրատանց - 314:

ՊԱՏՄԱԿԱՆՔ

Պարզեւ Վրդ. Վրթանէսեան. Նղիշէ
պատմագիր եւ Վարդանանց պատերազմը
- 100, 124, 157, 238:

ՊԱՏՄԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ

Նուպար Մազսուտեան. Զոհի ու մատաղի
պատմութիւնը ու հայկական հեռանդ առ-
վորութիւնները - 242:

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Շաւրշ Վրդ. Սահակեան. Դիրք եւ յա-
րաբերութիւնք Հայ Եկեղեցւոյ - 35, 108:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Յունուար-Փետրուար - 42:

Մարտ - 79:

Ապրիլ - 111:

Մայիս - 141:

Յունիս - 172:

Յուլիս-Օգոստոս - 215:

Սեպտեմբեր - 253:

Հոկտեմբեր - 287:

Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր - 331:

ՏԵՐՈՒՆԻ

Գեր. Տ. Ռուբէն Արք. Դրամբեան - 48:
Ուրարաւիր Տիր. Տիգրան Դարբինեան
- 48:

Միաբան Տիր. Ստեփան Գույումեան
- 48:

Գառնիկ Կիւլպէնկեան - 224:

Տիկիմ Նուարդ Կիւլպէնկեան - 224:

Գեր. Տ. Յովսէփ Եսս. Կարապետեան
- 256:

Տիրամայր Նուարդ Թումայեան - 256:

ԱՅԼԵՒԱՅԻՔ

Անդրանիկ կոմսակ Ամեմ. Տ. Գարեգին
Պատրիարքին Կ. Պաւսայ - 5:

Թանկարժէ՛ք գորգ մը մուէր Ս. Աթոռոյս
- 38:

Ժամանակացոյց Ս. Վարդանանց դիւցազ-
նամարտի 1500ամեակի փակման հանդիսա-
քեանց - 39:

Հաշուեկշիռ նպատակի - 40-41:

Ս. Վարդանանց Դիւցազնամարտի 1500-
ամեակի փակման հանդիսութիւններ - 74:

Խմբ. Նօթք եւ միշէ - 137, 169:

Ջաւէն Արդ. Զինչիսեան. (Թրգմ.) Երու-
սաղէմի Ս. Յակոբեանց Եկեղեցիին յայնա-
պակիէ պատկերները - 168:

Հայրիկ Վրդ. Եկեղեցականը - 182:

Ի. Պերմախոս Բարաքիչը - 187:

Ջաւէն Արդ. Զինչիսեան. Գրագէտը Գա-
րեգին Կաթողիկոսի մէջ - 190:

Կիւրեղ Արդ. Մեծ Հայրեմատը - 192:

Սիմոն Սիմոնեան. «Օրմ էր Ուրբաթ»,
Լուսի Շարաք» - 199:

Նոր Նախիջեւանցի. Միասնականութեան
առաջնայը - 201:

Թ. Օշական. Պատմիչը հայ արուեստին
մշակոյթին - 204:

Գարեգին Արքեպիսկոպոս. «Մի նրկնիւր,
բայց միայն հաւատա» - 211:

Ն. Եսս. Մովսէս. Յիշատակարանք Զե-
նագրաց - 213:

Հոգեհամգտեան Ս. պատարագներ - 218:

Դպրոցական հանդիսութիւններ Ս. Աթո-
ռէն մերս - 219:

Կիւրեղ Արդ. Գարեգեան. Տեղեկագիր Ս.
Թարգմանց Վարժարանի 1951-1952 տա-
րեշրջանի - 220:

Նորայր Եպիսկոպոս. Յուցակ Ձեռագրաց
Ս. Յակոբեանց - 251:

Երբորդ Տարելից Երբանկայիշատակ Տ.
Կիրեղ Բ. Պատրիարքի - 285:

1953

Բ Ա Ն Ա Ս Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

Անուշաւան Արղ. Զղջանեան. Համմու-
րապիի օրինագիրքը - 11, 39, 84, 126, 155,
186, 224:

— Գիլգամէշի Դիւցազներգութիւնը - 264,
313:

Կարապետ Գարբիկեան. Հայ բուսաշխարհ
- 15, 44, 198, 241:

Շահէ Վարդապետ. Առաջին ակնարկ Ե-
րուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքի իմաստա-
սիրական մի քանի ձեռագիրներու վրայ
- 237:

Ն. Եգս. Մովսէս. Կարին, վարք Ս.
Մաշտոցի, նկատողութիւններ - 262:

Հրահէ Բ. Արմէն. Պատմութիւն հորեմա-
ցիի քննադատութեան - 307:

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Ր Ա Կ Ա Ն

Գ. Մուշեց. Երեմ քոյրեր - 8:

Օշական Արեղայ. Մեմուրիւն - 9:

— Զրոյց տնակիս հետ - 83:

Մ. Մանուկեան. Եկայ ահա ու կ'երթամ
... - 10:

— Քառեակներ - 10, 300:

— (Իրիկնային) - 10:

— Այլակերպութիւն - 121:

— Վեցեակ - 121:

— Քառեակ - 121:

— Հայրեմական - 151:

— Զիս ցաւցնողներուն - 268:

— XXX - 268:

— Դուն եւ ես պայքարի կրկէս - 300:

Ջաւէն Ա. Զ. Մեմաստամէն իմ մոռյ
- 38:

— Կրկնքերույթ - 192:

— Սաղմնական - 299:

Եղիվարդ. Հայելիին դիմաց - 82:

— Գիր ճակտի - 298:

Աշտիշատ. Ով բարեգութ իմ Յիսուս...
- 119:

Արսէն Երկաթ. Մեմուրներ - 120:

Մառի Աթմահեան. Տէր իմ. կը տառապիմ
... - 150:

Վահան Արսլանեան. Գիւղիս գատիկը
- 191:

Վահրամ Մալեան. Գիրը ճակտին մար-
դերու - 228:

— Հոգիներուն մեմուր - 269:

Ջաւէն Եկէեան. Երջանկութիւն - 229:

Յ. Ա. (Թրգմ.). Ձկնկուլը - 270:

Տօբթ. Շահնազար Որբունի. (Թրգմ.).
Տաղ առ գեղեցկութիւն - 301:

Գ Ր Ա Ն Օ Ս Ս Ա Կ Ա Ն

Պ. Վ.Վ. «Համմուրապիի օրինագիրքը»
- 201:

Ե. «Համապատկեր Արեւմտահայ Գրական-
նութեան» - 281, 322:

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Յ. Օշական. Արփիար Արփիարեան - 48:

— Հայկական Ռումնքիւմ - 130, 152,
182, 218, 271:

— Միկրոիչ Պէշիկպաշլեան - 302

Ը Ն Կ Ե Ր Ա Ց Ի Ն

Ա. Մ. Աշխատելու արուեստը - 164:

— Երջանիկ ըլլալու արուեստը - 244:

— Երբ ըլլալու արուեստը - 329:

Ի Մ Ա Ս Տ Ա Ս Ր Ա Կ Ա Ն

Ջաւէն Արղ. Զ. Բանապաշտութիւն - 104:

Խ Ր Ա Վ Գ Ր Ա Կ Ա Ն

Յիշեալ որդեակ - 1:

Ջ. Ա. Զ. Մեծ պահք - 33:

Վերադարձ Ս. Աթոռայ Նուիրակին - 65:

Յիսուսի մարդութիւնը - 69:

Բարեղան եւ Հոգեգալուստ - 113:

Ս. Թարգմանչաց տօնին առիթով - 145:

Ե. Ե. Դ. Կրօնական գարբնամներ - 177:

— «Պէտքը» - 209:

2. Ա. 2. Մեծ քարգամիչներ - 257:
 Երուսաղէմի Աթոռը երէկ եւ այսօր (Ա)
 - 289:

ԿՐՕՆԱԿԱՆՔ

Ե. Եղբայրութիւն ի Գրիստոս - 5:
 — Պահէ - 36:
 — Եղիայի տեսիլքը - 72:
 — Մովսէս - 116:
 — Վարդավառ - 180:
 Ե. Պալատական քարոզիչ մը - 212:
 — Մէկ քանքար ստացողը - 294:
 Հայկազուն Ա. ԲՀՆՅ. Ոսկերիչեան. Ուրմիւլայ - 75:
 Պարզեւ Վրդ. Վրթանէսեան. Եմաուսի ճամբորդները - 79:
 — Այլակերպութեան տունը - 148:
 Զաւէն Ա. 2. «Եւ մի տանիք գմեղ ի փոր-
 ճութիւն» - 260:

ԿՐՕՆԱԲԱՐՈՑԱԿԱՆ

Berdiaev. (Թրդժ. Զաւէն Արեղայ 2.).
 — Մահ եւ անմահութիւն - 57, 136:
 Երուսաղէ Վ. Աստուածային մայրամուս-
 ւութիւն - 214:
 Hubert S. B. Աստուած ի. Է արգի մար-
 քը - 277, 326:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ն. Եպս. Մովսէս. Միեռն վանք - 60:
 — Մաշկետը - 243:
 — Ս. Գրիգոր Լուսավորիչի վանք - 324:

ՀԻՆ ԷՋԵՐ

Հրատ. Ն. Եպս. Մովսէս. Ներբողեան
 ի վերայ մահուան ՏՏ. Սրապիոնի Ուրեա-
 յեցոյ - 19:
 — Խրատ պիտանի - 81:
 — Բարդղ Ս. Խաչի Ե. աւուրմ - 276:
 — Սուրբ Հօրն Յովնանիսի Գառնեցոյ
 ասացեալ խրատ կրօնաւորաց - 318:

ՄԱՏՆՆԱԳՐԱԿԱՆ

Ն. Եպս. Մովսէս. Աղեքսանդրի Պառ-
 մութեան կաճանքը - 133, 160, 193, 230:

ՊԱՏՄԱ - ԳԻՏԱԿԱՆ

Նուպար Մազսուտեան. Հայաստանի
 պատմական երկրաշարժները - 284:

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Տօթ. Գ. Օ. Գալուստեան. Սպանիոյ եւ
 Ֆրանսայի սահմաններում վրայ, Պիրէնեան
 լեռներու ստորոտը, հայ հիմ գաղութի մը
 հետեւերը - 25:

ԳԱՐՈՋԵՐՈՍԱԿԱՆ

Գր. Ա. Սարաֆեան. Հովուական աստ-
 ոածաբանութիւն - 52, 95, 122:

Մ ՅԱԿՈԲԻ ՆԻՔՄԷՆ

Յունուար - 27:
 Փետրուար - 62:
 Մարտ-Ապրիլ - 106:
 Մայիս - 140:
 Յունիս - 174:
 Յուլիս - 206:
 Օգոստոս-Սեպտեմբեր - 251:
 Հոկտեմբեր - 285:
 Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր - 332:

ՏԵՐՈՒՆԻ

Միաբան Միերան Զուլփայեան - 64:
 Հրաչեայ Աճառեան - 143:
 Տիրահայր Իվան Մանուկեան - 144:
 Տ. Եսայի Վրդ. Ամբարշեան - 255:
 Տ. Ոսկի Վրդ. Ստեփանեան - 255:
 — 255:
 Վարդուհի մայրապետ Տ. Ներսէսեան
 - 287:

ԱՅԼԵՐԱՅԻՔ

Բարեպաշտական նուէրներ - 32:
 Շաւարշ ԲՀՆՅ. Մեհրապեան. Արժանքի-
 նախադրեան ազակցութիւնը Երուսաղէմի
 աղետալներում - 90:
 Եղիշէ Արքեպիսկոպոս, Մարդ մը եւ
 գործ մը - 101:
 Նորայր Եպիսկոպոս. Շնորհակալիւ
 - 168:

Ճ. Զաժիչեան. Ազատ ուսանողաց Ա-
 մերիկահայ Բարեկամներու կազմակերպու-
 թիւն եւ Տիար Մովսէս Մովսէսեան - 169:
 Պր. Եօն փոքրը Տալլսի հանդիպումը
 Երուսաղէմի երեք յարանուանութեանց պե-
 տերուն - 171:

Հայկազուն Վրդ. Աբրահամեան. Տեղե-
 կագիր Ս. Աթոռոյ ժառանգաւորաց վար-
 ժարանի եւ Հոծայարանի - 172:

Կիւրեղ Վրդ. Գաբրիէան. Տեղեկագիր
Ս. Աթոռոյս Ս. Թ. Նրկսեա Նախակրթարա-
նի եւ Մանկապարտէզի - 202:

Իրաքի եւ Յարդամանի Քաղաքներուն
այցը Բեքդեհէմի Ս. Մննդեան տաճարը
- 254:

1954

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Բ Ա Վ Ա Ն

Հրանդ Բ. Արմէն. Պատմութիւն Խորե-
նացիի քննադատութեան - 14, 51, 84, 124:
Անուշաւան Արշ. Ջոշնեան. Գիլգամէշի
Գիւցագներգութիւնը - 17, 55, 87, 130,
196, 243, 276, 307:
Ն. Եպս. Մովսէս. Սակաւադէպ բա-
յարմատներ - 274:

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Մ Ա Վ Ա Ն

Ջաւէն Ա. Զ. Գգուաճի ամսնամարտ - 12:
— Անցորդն այս վերջին - 44:
— Խորեանք - 82:
— Անուշ ճայներ - 190:
— Խոտալին - 240:
Ջաւէն Վրդ. Զ. Յիշատակներ - 304:
Վահրամ Մովսէս. Մաղթանք - 13:
— Խմ կարտած մանկութիւն - 115:
— Ինչո՞ւ Տէր - 241:
Ե. (Թրդ.) . Յուդարկ - 44:
Եղիշարդ. Նորէն կը հասն - 188:
— Վտարանդին - 269:
Մ. Մանուկեան. Գառնակներ - 45:
— *** - 45:
— Հրաւեր - 114:
— Ինձ' կը քըլի ... - 192:
— Կը սիրեմ... - 273:
— Ինքնորոշում - 306:
Մառի Աճաճեան. Մեծ-մայրերու յի-
շատակին - 46:
— Ինչո՞ւ կառչիլ հողիմ... - 192:
— Բանաստեղծը - 242:
Աշտիշար. Զուքակին առ կըշոյթիմ
- 81:
— Հումտ անձամբ... - 113:
Վահան Թէքէեան. (Թրդ.) . Վերամալ
- 83:
Ջաւէն Եկէնեան. Մարդ - 116:
Անեւ. Ս. Յարութիւն - 118:
— Գիշեր - 191:
— Ագաւանքը - 305:

Ն. Գ. Զափատարեան. Աշնանային - 273:
Յովհաննէս Շիրազ. *** - 305:
Գ. Ճիւրիկեան. Մանկութիւն - 306:

Գ Ր Ա Ն Օ Ս Ա Վ Ա Ն

Ն. Եպս. Մովսէս. «Հին հայկական
մանրանկարչութիւն» - 63:
Ջաւէն Վարդապետ. «Խայէն Ամսեղը»
- 257:
— «Մանուկներու բնութիւն» - 332:
Ե. «Մէր եւ ամուսնութիւն» - 289:

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

Թ. Օշական. Մկրտիչ Պէշիկպաշլեան - 9,
48, 78:
— Պետրոս Դուրեան - 119, 193:
— Ռեքէտս Պէրպէրեան - 312:

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Վ Պ Ա Տ Մ Ա Վ Ա Ն

Ն. Եպս. Մովսէս. «Մեր նախնաց հա-
ւատքը» (Կատարողութիւններ) 20, 58, 200:

Ը Ն Կ Ե Ր Ա Յ Ի Ն

Ա. Մ. Մեր ըլլալու արուեստը - 23:
— Բարեկամութեան արուեստը - 94:

Ի Մ Ա Ս Տ Ա Ս Ի Բ Ա Վ Ա Ն

Ն. Ե. (Թրդ.) . Խնդար - 90:

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Վ Ա Ն *

Երեսուդէմի աթոռը երէկ եւ այսօր (Բ.)
1. (Գ.) - 69:
Սուրբ Խաչ Դարեկմեք - 37:
Զ. Ա. Զ. «Զէ աստ, այլ յարեալ» - 101:
Մեծ սուգը - 150:
Հնդկահայութիւնը - 181, 229, 261:
Զ. Վ. Զ. Սրտապնդիլ երեսույթներ - 293:

Կ Ր Օ Ն Ա Վ Ա Ն *

Հայկազուն Ա. Բ. Յ. Ոսկերիչեան. Սը-
նունդ Յիսուսի - 6:

- Զարչարամբ հի խաչ - 109:
 — Ներքիլի հի ամենքիլի մեղքեր - 298:
 Մ. Վ. Հոգիին ռառնուր - 40:
 Պարզեւ Վրդ. Վրթանէսեան. Մոգերուն
 գալուստը հի երկրպագութիւնը - 42:
 — Ազօթփին անհրաժեշտութիւնը - 74:
 — Խաչելութեան խորհուրդը - 105:
 Զաւէն Արդ. Զ. «Լրումն օրինաց սէր է»
 — 76:
 Զաւէն Վրդ. Զ. Յալիսեմական քաղա-
 տութիւնը - 301:
 Ե. Լոյսը - 185:
 — Սէր Աստուծոյ ճկատմամբ - 233:
 Գրիգոր Ա. Սարաֆեան. Տառապանքը
 մարդկային կեանքի մէջ - 235:
 Զօհ Ծ. Վրդ. Տէր Յակոբեան. Ազգին
 յոյսը - 265:

Կ Ր Ո Ն Ա Ր Ա Ր Ո Յ Ո Վ Ա Ն

- Hubert S. B. Աստուած... հի արդի մարդը
 — 61:

Մ Ա Տ Ն Ն Ա Գ Ր Ա Վ Ա Ն

- Ն. Եպս. Ծովական. Խրատ ժամանակա-
 գրութեանց - 251:
 — (Խէւ) Յովհաննէս Թլկուրացի - 323:

Պ Ա Ղ Ե Ս Տ Ի Ն Ա Գ Ր Ա Վ Ա Ն

- Պարզեւ Վրդ. Վրթանէսեան. Մեռելի ծո-
 վը - 254, 286, 330:

Պ Ա Տ Մ Ա Վ Ա Ն Ք

- Ն. Եպս. Ծովական. Հայ գրչուհիներ -
 133:

Պ Ա Տ Մ Ա - Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Վ Ա Ն

- Հ. Աճառեան. Հայոց անձնանունները -
 135, 167, 208, 283:
 Հրանդ Ք. Արմէն. Պապ Արշակունի
 — 203, 247, 280, 317:

Ս. Ճ Ա Վ Ո Ր Ի Ն Ե Ր Մ Ե Ն

- Յունուար - 27:
 Փետրուար - 67:

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Վ Ա Ն

- Անուշաւան Արդ. Զղջանեան. Գիլգամէշի
 Դիւցազնբաղութիւնը - 15:

- Մարտ - 98:
 Ապրիլ-Մայիս - 141:
 Յունիս - 174:
 Յուլիս-Օգոստոս - 224:
 Սեպտեմբեր - 259:
 Հոկտեմբեր - 290:
 Նոյեմբեր-Դեկտեմբեր - 333:

Տ Ե Ր Ո Ւ Ն Ի

- Մարիամ Մայրապետ Խաչերեան - 32:
 Միսրեան Ներսէս Նշվուզեան - 68:
 Ազաւնի Մայրապետ Պագրեան - 100:
 Բարիգ Մայրապետ Ունանեան - 177:
 Զ. Ա. Զ. Արշակ Զօպանեան - 178:
 Տ. Տրդատ Վրդ. Պերպերեան - 228:

Ո Յ Լ Ե Ի Ո Յ Լ Ք

- Հաշուելիչիո նպատակը - 33:
 Զեկոյց Հ. Բ. Ը. Միւսթեան - 36, 171:
 Բարեպաշտական մուէրներ - 68, 336:
 Կ. Ա. Գ. Կրթական ձեռնարկի մը առի-
 քով - 139:

- Զաւէն Արեղայ Զ. Սրանաշնորհ Տ. Տ.
 Գեարգ Զ. - Հայրապետ - 154:

- Եղիշէ Արքեպիսկոպոս. Մարդը - 157:
 Ն. Եպս. Ծովական. Գեարգ Զ. - 160:
 Հայկազուն Վարդապետ. Դամբանական
 — 163:

- Կիւրեղ Արեղայ Գարիկեան. Հայրենասէր
 Հայրապետը - 164:

- Նուիրատուութիւններ - 170:
 Զեռնադրութիւն երկու արեղաներու
 — 212:

- Հայկազուն Վրդ. Արարհամեան. Տեղեկա-
 գիր ժառանգաւորաց Վարժարանի հի Ընծա-
 յարանի - 217:

- Կիւրեղ Վրդ. Գարիկեան. Տեղեկագիր
 Սրբոց Թարգմանչաց Վարժարանի - 219:

- Ս. Յարութեան մորթութեան հարցը
 — 223:

- Վարդապետական գաւազանի իշխանու-
 թեան տրչութիւն - 223:

- Սարկաւազներու ձեռնադրութիւն - 227:

1955

Բ Ա Ն Ա Ս Տ Ե Ղ Մ Ա Վ Ա Ն

- Մ. Մանուկեան. (Թրգմ.). Հրաժեշտ
 — 12:

- Իմֆնեբգուքիւմ — 39, 72:
- Յոյսը — 112:
- Փափաք — 112:
- Վերյիշում — 152:
- (Թրգմ.). Երգ գայիքիմ — 186:
- Վաճառ Մազեան. Երուսաղէմ — 12:
- Գեղին, դեղին ծաղիկներ — 73:
- Տրտմութիւն — 153:
- Մահուան — 184:
- Երկու աշուն — 226:
- Անեղ. Հրնագանդ Թըղշունի — 13:
- Զաւէն Վ. Զ. Յոյսին — 14:
- Գարնամային — 42:
- Զանգակներ — 74:
- Ամրան իրիկուն — 154:
- Յովհաննէս Շիրազ. *** — 39, 186:
- Կշեռք — 186:
- Զաւէն Եղէնեան. Մարգը վեր առդերեմ — 40:
- Քաջիկ Գրիգորեան. *** — 73:
- Եղիշարդ. Վտարանդին — 109, 302:
- Լեմանի ափին — 225:
- Մառի Աթմանեան. Երգ կեանքի ու մահուան — 113:
- Աբաէն Երկաթ. Գեղոն հայերէն լեզուին — 152:
- Վ. Գրիգորեան. Սեբմնացանի պէս — 153:
- Գ. Ճինիլիզեան. Երգիւ — 184:
- Սողոմոն Տարօնցի. Անվերնագիր — 186:
- Գ. Մուշեղ. Առ վարպետն — 262:
- Աշտիշատ. Հայու հոգին — 263:
- Յուրտ ու վարձաւած սենեակիս... — 306:
- Համօ Սահեան. Արտոյտներ — 264:
- Աշոտ Գրաշի. Իմ որսմաղիք բարեկամին — 264:
- Պարմէն. Աղբիւրի հետ — 264:
- Շէն-Մահ. Գագաթներու տեսիլքին — 305:
- Գուրգէն Բորեան. Նոր տարուայ երգ — 307:
- Մարտ Մարգարեան. Հոգը — 307:
- Արշալոյս Մարգարեան. Իմ Հայաստան — 307:

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

- Ե. Օշական. Ռեքէոս Պերպէրեան — 8, 43:

— Յակոբ Պարոնեան — 75, 115:

Ե Կ Ի Վ Ե Յ Ա Պ Ա Տ Մ Ա Վ Ա Ն

Ն. Եղս. Մովսէս. «Մեր նախնայ հաւատքը» (նկարողութիւններ) — 164:

Ե Ր Ա Ը Շ Տ Ա Գ Ի Տ Ա Վ Ա Ն

Արամ Երեմեան. Միջնադարեան հայ կումպոզիտորներ — 166, 195, 270, 313:

Ը Ն Վ Ե Ր Ա Յ Ի Ն

Ա. Մ. Առաջնորդելու արուեստը — 57, 84:

Խմբ. (Թրգմ.). Ընկերային մանրագրեր — 204:

Ն. Ե. Երազայի Միջնադարու համարը տարանները — 281:

Ե Մ Բ Ա Գ Ր Ա Վ Ա Ն Գ

Անդրադաքս եւ Երասխի — 1:

Ս. Յարութեան Տաճարի նորագոյնեան հարցը — 33, 65, 99:

Քահանայութեան 25ամեայ յորելեան Տիւրան Արքեպս. Ներսէյանի — 102:

Զ. Ա. Զ. Ազգային-Եկեղեցական տոներ եւ ուսումնական մեր տարին — 145:

— Կրթական մշակներ — 177:

Մահ՝ Ս. Արթուր բարերար Գալուստ Ս. Կիւլպէնկեանի — 211:

Էջմիածին — 242:

Գեքսեմեանի Ս. Աստուածածնայ գերեզմանի եկեղեցիին նոր ողորումը — 289:

Կ Ր Օ Ն Ա Վ Ա Ն Գ

Ե. Բարեկամութիւնը — 4:

Պարզեւ Վրդ. Վրթանէսեան. Մարդեղութեան խորհուրդը — 6:

Զաւէն Վարդապետ Զ. Յիսուսի ուսուցումը Գալիլիայ մէջ — 36:

— Մեծ Պառք — 69:

— «Ձէ աստ, այլ յարեալ» — 105:

— Հոգեգալուստ — 149:

Գր. Ա. Սարաֆեան. Խնջալէս կարիքի է ներքին խաղաղութեան տիրանալ — 180:

— Ինչո՞ւ վաղուան համար հոգ չընել — 257:

— Պատկերասրահներու բաց դուռը — 293:

(Շար. 8)

«Պարագայի» ԱՂԱՆ ԱՐՂ. ՊԱԼԻՕԶՆԱՆ

ՅՈՒՑԱԿ ԵՒ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ Գ. ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՀՆԱՏԻՊ ԳԻՐՔԵՐՈՒ

(1512 — 1800)

288

Ս. ԵՂԻՇԷ՛ ՎԱՐԴԱՊԵՏ. ԳԻՐՔ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՑ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ: Կ. Պոլիս, տպ. հաս-
պատկալ Առաքելապետութիւն, տպագրիչ՝ Յովհաննէս Դպիր, 1764, Յ + 220 = 228 էջ.

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

ԳԻՐՔ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՑ ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ԶՕՐԱՎԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ:

Արարեալ Սրբոյ Եղիշէի Վարդապետին:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Բ

ԳԻՐՔ ՈՐ ԿՈՉԻ ԵՂԻՇԷ՛ ՊԱՏՄԱԳԻՐՔ:

Եարագրեալ Գիտնական և Խառակած սուրբ Վարդապետին Եղիշէի Աշակերտի ար-
րոյ Թաղմանչեան մերոյ Խաչնակայ և Մեսրոպայ:

Երբեք լիակատար պատմիչ Նահատակութիւնք արրոյ Վարդանանց զօրավարացն
Հայոց և Ղևոնդանց արրոյ Քաճանայից:

Տպագրեցեալ ի Հայրապետութեան Քրիստոսակերտ արրոյ Աթոռոյ Էջմիածնի՝
Տեառն Սիմէոնի Սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց: Եւ ի Պատրիարքութեան արրոյ
Երուսաղէմի՝ Տեառն Կաթողիկոսի Երջանկազարդ Վարդապետի: Եւ Կոստանդնուպոլսոյ՝
Տեառն Գրիգորի Հեղահոյի Վարդապետի:

Ի Կոստանդնուպոլիս Քաղաքի:

Արդեամբք և Զարեմք՝ սուրբ Էջմիածնի Միարն Արքանձ Վարդապետին: Ի Թր-
ակախիս Հայոց՝ ռմծղ: Յապրիի Ծ: Ի Տպարանի Հանդիսեալ Առաքելապետութիւն:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատկարան Տպեցման Սուրբ Գրիգոր:

Փառք...

...եւ կարողութեան մերս զհարժանութեան՝ Համարիլ ի կոտորումն տրպեցման
դժբախտ. ի ռմծղ Թուին ի յուլիսի ամսոյ Ծ: Ի Հայրապետութեան լուսանկար արրոյ և ճն-
ծի Աթոռոյ Էջմիածնի՝ Տեառն Սիմէոնի արքայան Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց: Եւ ի
Պատրիարքութեան արրոյ Երուսաղէմի Տեառնական տեղեացի Քրիստոսի՝ Տեառն Կաթողի-
կոսի Երջանկազարդ Վարդապետի: Իսկ և Առաջնորդութեան Կոստանդնուպոլսոյ Տեառն Գր-
իգորի Խոհմանկարդ Վարդապետի:

Արդեամբք և Զարեմք՝ արրոյ Աթոռոյ Էջմիածնի՝ բաղմախտս միարան Արքանձ
Վարդապետին: Որ ըստ զբանէր բարոյց իւրոց՝ զայս Եանակալ Գրիգոր ևս յօժարեցաւ ի տը-
պել՝ վրան երկուց պատճառաց...

...Աղբ՝ ինչեմէք ի Քրիստոս ի մաքուր մաղթանս մեր զվերայիշեալ Արքանձ
Վարդապետին Առաքապետի, Հանդերձ Հոգեւոր և մարմնաւոր ծնողիւք և եղբարք իւրովք:
Ընդ քրում յիշման արժանի Կամարեմէք և զարագորդ մասնին տառերիկ՝ զԱնցիկ

ԻՄ

ուսումնասիր Տիրացու Ստեփաննոս Գեորգիան. եւ զտիրացու Գեորգոսն Հոստանդնուպօլսոսի, որ զթուռն զազափարն զբոյս՝ անձանձիւ ընթեռնայր օղնելով՝ սրբազրոյիքն ի յունկնդրութիւն նալին. նաեւ զտիրացու մէլքիսեղն զգծող յիշատակարանիս, որ ոչ սակաւ աշխատանս կրեաց յերթեւեկս ի ապագրումն զբժոյս: զորս ալր զարդարեաց մեծագոյն շնորհիւ իւրով եւ պահպնէ ի ծոց սրբոյ եկեղեցւոյ. Ամէն:

Հուսկ յետոյ՝ յիշեալիք եւ զապագառ առին՝ զհանգուցեալ տառուածատուրքն որդի պօհանէս զգիրն պարտուոր. հանգերմ յողնաշխատ որդւոյն իւրով տիրացու կարապետի պրիւս կապուեաց շարողիւ, քանադեցելովն ի ծոռայութիւն խնդրողաց փոխանակ ինքեան՝ տեսան շնորհիւս:

Այլեւ զբրտնալան մշակն զործարանի նորին՝ զաէր Գոզասի որդի զտիրացու կիրական մանազկերտցի: Որպէսզի եւ ինքն տէրն մեր Քրիստոս՝ առհասարակ յիշեացէ ի բարին ի միւսանգամ դալտանան, բայ մեծի իւրում զթութեան. Որում ընդ Հօր եւ ընդ սրբոյ Հոգւոյն փառք յաւիտեանս Ամէն:

Կիւպչնկեան Մատենադարան

ՅՏԾ. ԹԶԱ ԵԳ

289

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ. Վենետիկ, տպ. Անտոն Գոթթուի, 1706. 896 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ Տեսն մերոյ Թիսուսի Քրիստոսի:

Տպագրելւ յամի Տեսն 1766. Մայիսի. 20:

Ի Հայրապետութեան Տեսն Սիմոնի Հայոց Կաթողիկոսի:

Ի Վենետիկ: Ի Տպարանի Անտոնի Գոթթուի:

Հրամանաւ Մեծաւորաց:

ԵՐԵՄԻԱՍԿԱՐԱՆ

Չուսի (?)

ԵՄԼՈԹ.

Մատենադարանիս մէջ գտնուող գալց օրինակները կը պարունակեն միայն չորս Աւետարանները եւ կը համըն մինչեւ էջ 416. Խոր կը գտնուի Գրիստոսի Համբարձման նկարը:

Կիւպչնկեան Մատենադարան

225.4

1706

290

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՎՐԳ. ՀԱՆՆԱ. ԳԻՐԳ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ... ԵՐՈՒՍԱԿԷՄԻ. Կ. Պոլիս, տպ. Աստուածատուրի, տպագրիչ՝ Յովհաննէս, 1767 (աւագիր. 1768). 6 չւ. + 3-392 (390) = 395 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

ԳԻՐԳ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ Սրբոյ եւ Վեծի Քաղաքի առաւելոց Երուսաղէմիոյ, Էւ սրբոյ Տնորիսիկանոց Տեղեաց Տեսն մերոյ Թիսուսի Քրիստոսի:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԲ

Հաւարեալ վասն իրախնանութեան Տէրունական Ուխտաւոր Մահանայ: Որք Հաւարեալք եւ Սիրով դիմեն առ սուրբ Քաղաքս Երուսաղէմ ծովով եւ ցածաբով յաղագս Հոգեւոր վաճառականութեան անդին Մարգարտին, այս է շնորհացն զանձնելոց ի սմա. եւ ընդունելոյ՝ զբաւալութիւն մեղաց ի ձեռն Կոտորմանութեան եւ Ողորմութեան:

Նորապէս շարադրեցաւ ի փառս Աստուծոյ եւ ամենայն սրբոցն, զի ի Պատիւ ազգիս Հայոց, յուժնմէն Յովնանէն Հաննայ վերածայինալ զործեակալ ծառայէ՝ սրբոյն Յուդիթայ Սաղիմացոյ:

Ի Հայրապետութեան սրբոյն էջմիածնի Տեառն Կարապետի Սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց:

Յեղիակոպոսադեանութեան Աստուածախոյս Երուսաղէմի Առն աստուծոյ Տեառն Գրիգորի Մեծի Բարուհայեանի եւ երէցս երանեալ պատրիարքի ջրիստատեխաւ սրբոյ Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց:

Եւ ի Պատրիարքութեան Կոստանդնուպոլսոյ Մեծի մայրաքաղաքին Յեառն Յովնան եւ Ներշնչելոյն եւ Աստուածաբան Վարդապետի, եւ սրբոյ Երուսաղէմի բազմաշխատ այցելուի:

Յամի տեառն 1727, եւ ի Թուոյս մերում 1176: Յունվարի ա ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ:

ՅԵՆԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա

...Արդ՝ եղև. երկրորդ տպագրութիւնս այս ի վեհափառ Հայրապետութեան սրբոյ էջմիածնի՝ լուսանկար իւրակերտ զահին զերյարգոյ՝ Տեառն Սիմէոնի սրբազնակաւար Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց. Յաջորդի երէցս երանելոյ Հօրն մերոյ՝ Գրիգորի Լուսաւորալի սրբոյ:

Եւ ի Պատրիարքութեան ցանկալի երկրին աւետեաց սրբոյ Երուսաղէմի՝ Տեառն Կարապետի յիշատականորդ Վարդապետի զերյարգելոյ:

Իսկ եւ ի Պատրիարքութեան մեծի պոյսոյս Կոստանդնու՝ եւ կամեցողութեամբ Նորին Հրամանի՝ Տեառն Գրիգորի Հեղահոգոյ՝ խոհեմազարդ Վարդապետի:

Յամի մարդեկութեան Փրկչին, 1767: Եւ ի Թուին Հայոց՝ ումզ: Յամսեանն Հոգեւորականի՝ յաւուր մեծատանկերորդի:

Ի տպարանի Հանգուցեալ Աստուածատուրի:

ՅԵՆԱՏԱԿԱՐԱՆ ԲՅիշատակարան Տպեցման Գրքոյս:

Ողորմութեամբ... տալտեցաւ տպումն պատմութեան սրբոյ քաղաքին Երուսաղէմի:

Ի Թուականիս ումզէ. Ապրիլի, ի: Ի Հայրապետութեան սրբոյ էջմիածնի՝ Տեառն Սիմէոնի Սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց:

Եւ ի գիտապետութեան սրբոյ Քաղաքին Երուսաղէմի Տեառն Պօղոսի Երլանիի եւ Նորապալկ Պատրիարքի, Հարազատի Նոյնոյ սրբոյ Աթոռոյն որ ի մահուութեմ. յաջորդի Տեառն Կարապետի Հանգուցելոյ առ Քրիստոս: Որոյ երկնաւորաւէր վախճանի՝ եղև մերձ ի յաւարտման տպելոյ զբոյս. զորոյ զհոգին ահի լուսաւորեցէ՝ զանելով ընդ սրբոց Հայրապետացն ի յարգալուծեան իւրում, ամէն:

Իսկ եւ ի Պատրիարքութեան մեծի մայրաքաղաքիս Կոստանդնուպոլսոյ՝ Յեառն Գրիգորի Հեղահոգոյ՝ խոհեմազարդ Վարդապետի:

Ի Տպարանի Հանգուցեալ Աստուածատուրի:

Արդ՝ ի վայելելն զառ, եւ ի Հրճութիւն մեր Հոգեւորական պատմութեամբ սրբոց առնօրինականաց տեղեաց Քրիստոսի, մահամիջ եւ մահահաջոս անձինքդ, յիշեսլիք ի տէր ի մաքրափայլ աղօթս մեր զվերոգրեցեալ աստուածատուր Հայրն իմ. ընդ նմին եւ զիս զյաւանձնեալ յանեալ զպիտո՝ զպատգ սորին, նաեւ զմրդի իմ զտորացնս Կարապետն, զշարդի եւ զցրուօղն արճընեայ զրոց, զանձանձիւր պատրաստական ծառայն մեր ամենեցուն:

Այլ եւ զաշխատաւոր մշակն զործաքանիս, պողոսի որդի զմէնցի զբլղատի. եւ դուք յիշեալ լիջիք ի տեառնէ մերմէ յիսուսէ քրիստոսէ, Ամէն:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

956.0956 Հա

291

ՊԱՂՏԱՍԽԱՐ ԴՊԻՐ. ՏԱՀԱՐԱՆ ՓՈՔՐԻԿ: Կ. Պոլիս, ապ. Յովհաննէսի եւ Պողոսի, 1786, 128 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՏԱՀԱՐԱՆ ՓՈՔՐԻԿ.

Պաղտասար զպրի տապանալ զանագան զունսով:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Տպեցաւ Փաքրիկ Տաղարանս, ի Հայրապետութեան սրբոյ էջմիածնի՝ Տեառն Սբ-մէօնի Սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց: Եւ ի Պատրիարկութեան սրբոյն Երուսաղէմի՝ եւ Կոստանդնուպօլսի՝ Տեառն Պողոսի եւ Տեառն Գրիգորի Սրբազան եւ Աստուածաբան Վարդապետացի:

Ի Տպարանի Թահանիսի եւ Յակոբայ: Ի Կոստանդնուպօլսի: Ի Թուին 1217ին: Ապ. ըիւ 12:

ԾԱՆՕԹ.

Տպակից են Պաղտասար զպրի «Տաղարանիկ» եւ «Տաղարանիկ Որոյն եւ Կարտանաց եւ Այլ» եռտորմերը, մէկ կազմի տակ:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

284.4

1788

292

ՊԱՂՏԱՍԽԱՐ ԴՊԻՐ. ՏԱՀԱՐԱՆ ՓՈՔՐԻԿ: Կ. Պոլիս, ապ. Յովհաննէս եւ Յակոբ, 1788, 112 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

Զուռնի եւ Կիսի «Տաղ Աւետեաց»-ով: Երազդիբը առած հնք անթուանակ հրատարակեալն, ուր չտեսնուի Պաղտասար Դպրի մասէն կտրած:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Եւ Կարգ՝ Փաքրիկ իմն Տաղարանիկ՝ որ տեղի Տաղս կը, Տպեցաւ Կարապետութեան աստուծոյ՝ ի ապրիլանի յահանիսի եւ յակոբայ, ի Թվին (1217) ի փառս միոյն աստուծոյ: Ծառայ ծառայիցը աստուծոյ՝ պաղտասար պաղտասար զպրի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

284.4

1788

293

ՊԱՂՏԱՍԱՐ ԴՊԻՐ. ՏԱՂԱՐԱՆԻԿ ՍԻՐՈՑ ԵՒ ԿԱՐՕՏԱՆԱՑ ԵՒ ԱՅԼ. 198 էջ.

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՏԱՂԱՐԱՆԻԿ ՍԻՐՈՑ ԵՒ ԿԱՐՕՏԱՆԱՑ ԵՒ ԱՅԼ.

ի պաշտասար դպրէ ի վերայ զանապան զունոց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուներ:

ԻՆՆՈԹ.

Տպակից է Պաղտասար Դպրի ճախորդ երկու տաղարաններում: Տպարան եւ քաղաքի անուն չեն յիշուած, ոչ ալ տպագրութեան թուական: Մական ճախորդ երկու գիրքերում ետառնացած ճամնաւթիւններէն, ինչպէս նաեւ մայն կադմի տակ ըլլալէն կտրելի է եմ-թաղքիլ օր Յովհաննէսի եւ Յակոբի տպարանց տպուած ըլլայ. քերեսու ճայն՝ 1768 թուականին:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

264.4

1768

294

ԲԱՌԳԻՐԹ ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԼԵԶՈՒԻ: Հատոր Բ. Վենետիկ, տպ. Անտոն Գոմբուլ, 1769, 18+263+371+416+700=1768 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

ԲԱՌԳԻՐԹ ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԼԵԶՈՒԻ

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Բ

ԲԱՌԳԻՐԹ ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԼԵԶՈՒԻ

Հատոր Երկրորդ

Յորտմ նախ պարունակին մնացորդէ դարբաս բունիցս երկրորդ՝ բառարան յատուկ անուանց. երրորդ՝ բառգրք ի դարբաս լեզուէ յաշխարհարան. եւ չորրորդ՝ յաշխարհաբաս լեզուէ ի դարբան. որունալք ի միմեանց հաստատովք այրութենից:

Արարեալ բազմաբան, եւ աշխուրջ ճշմանք՝ յաշխարհաց ամենապատին տեսան Միխիթարայ մեծի արքային, եւ բարունապետին սերաստացւոյ:

Եւ յորժանս երկարիրութեամբ տպագրեալ՝ հրամանաւ դեղատպարան տեսան Ստեփաննայ արքայի՝ նորուն յաջորդի՝ վարդապետին կոտանդեղուպոլսեցւոյ:

Ի փառս ամենափրկչին՝ Տեսան բարեպետաց, ի պատին ամեօրհնեալ սուրբ Աստուածանին, եւ ի յօգուտ մանկանց եկեղեցւոյ:

Ի հարապետութեան տեսան Սիմոն հայոց կաթողիկոսի՝ Յամի փրկութեան մե-րոյ 1769. սեպտեմբերի. 8: Իսկ ի թուականութեան հայոց ամծը:

Ի Վենետիկ, ի տպարանի անտոնի պոմբուլի, Հրամանաւ մեծաւորաց:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զուգի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան
488 Մխ

295

ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆ: Կ. Պոլիս, տպ. Յովհաննէս եւ Յակոբ, 1780, 483 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԱՆԵՏԱՐԱՆ ՏԵԱԹԵ ՄԵՐՈՅ ԹԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ:

Տպագրեցեալ է տպարանի Թահանխի եւ Յակոբու:
(ի Թուին հայոց, 1218) Մայիսի. 3:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Յիշատակարան Սրբոյ Աւետարանիս տպեցման:

Յանու... .

...անա եհաա յաւարտ տպագրումնս Աւետարանին...

Ի վեհափառ Հայրապետութեան սրբոյն էջմիածնի՝ տեսնե Սիմէօնի որդեան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց: Եւ ի Պատրիարկութեան սրբոյ թագաւորն Երուսաղէմի՝ տեսնե Պօղոսի որդեան վարդապետի: (Ի Կոստանդնուպօլիս):

Հրամանաւ իւրին որդեան Պատրիարքի՝ տեսնե Գրիգորի երանաշնորհ վարդապետի: Արդեամբք եւ զոյիւք ըստ բնականին Ակեցի եւ ըստ ծննդականին յակնադիւղիցն Ապոլլինիցի մատենի Աստուածատուրի՝ ըստ մականուանն արապօղլի Կոյնլոյ: Որ յաղարակի կենցաղոյս հարուստ մի վստասկեալ՝ փորձ ունելով զի ներքոյ արեգականս հղելոցն զսոտախոթմանն, ջանեալ յոտացումն զանձունս երկնայնոյ ծածկելոյն ի նմա: Եւ մինչ քաջ դիտացեալ՝ թէ նա ինքն ի ձեռն զերազոր սրբոյ Աւետարանին է հնար, (որ նա է զեղեցիկ Մարգարիտն մեծազնիւ. որոյ ստացոյն է ըստ ճշմարտութեան ի պատուի,) սրտեւ յօժարեցաւ զայն՝ նաեւ բազմաց երջանիկ միջնորդ պատուականութեան ներկայացուցանել զվերինն խորհողաց: Որ զրիթէ չէ կար, եթէ ոչ ըստ բազմացն վերստին տպագրութեամբ բազմացուցանել զինչ լինիցի հնար: Որ եւ ըստ որում ինքն հասեալ ի հասակն ծերութեան, եւ դիտացեալ թէ բազումք ի հասակակցացն եւ ի տեսութեանց տկարաց՝ վասն վառանակոցն յընթերցման մերթ ստերիւրին, եւ մերթ տարտամեալ զրկին բնաւին: Ուստի ի լաճ հաստաբակաց զիտելով՝ ետ նորապէս կերտել զտպագիրս այս յարմար տեսութեանց նաեւ այնպեւեաց. մրիապէս եղեալ ի տպագրարանիս այս, զի նաեւ զկնի այսորիկ՝ զինչ եւ կամիցի ոչ տալ ի տպագրել՝ ըստ յարմարութեան Պոլսի ունիլ մօրթասցի:

Ուստի մինչ լսելով յայլոց կամ մեղէն ընթերցելով՝ սրմանեսցի յերկրի բարոյս սրբի մերթ քան ինչ մարմնաբանութեւ եւ հոգեկեցոյց, ի ջերմեանեղ աղօթքս ի Տէր մեր Քրիստոսոս հաւատացեալոց՝ աղբարեւ խնդրի յիշել, զի յայտնութեան իւրում՝ նաեւ մատենի Աստուածատուրին վերոյ գրելոյ. փոխանակ այսորիկ բարեգործութեան՝ լսել տացէ զրանն ցնծալիք. որ է Եկայեջ օրհնեալք հօր իմոյ, Թաւալի:

Այլ եւ յիշեալիք ի Տէր ցնծեցեալսն իւրին: Այսինքն. զկողակիցն Եսրուհին. եւ ըզմեղան զՄիլեթոն եւ զմատենի Թաւրիմատան. քեւ զեղարան զԱմանուսն եւ զԴաւիթն: Եւ յորան զՍուրբն զՍրբունէն զմահատեի Ջարան եւ զՍիմէն: Եւ զորդիսն զԹահաննէս եւ ըզՊօղոսն: Եւ զգոսեհրան զԹորմախտան եւ զՍիմէն: Եւ զպապն զԴաւիթն եւ զԱստուածատուրն: Եւ զմեծ մայրն զԴիմիտրին եւ զՄանան: Նաեւ զանուցիւն իւր զԹուրան: Որք ամենեքնն եւս հանգուցեալք ի Քրիստոս: Իսկ եւ զորդիսն կենդանիս զԿատակեւ ի քաւրին՝ այսինքն զԹահաննէս եւ զՄարգարէն՝ նաեւ զԵմաղկափթիթ Թուսունս՝ եւ զայլ ամենայն արեան պառնայ Պոլսի՝ յիշել յաղօթս մեր ի Քրիստոս՝ լղանդաղիլ աղիւղորձ աղաւթի: Զի եւ զուր հաղեպեպսիք յառատողորմէն Աստուծոյ Թողութեան մեղաց:

Իսկ յետ քան զամենեանն՝ Թախանձագին բանիւք աղաշիճ զհաւատացեալոց թ Բանն ամենաբարձր՝ յիշել ի բարին եւ զապագոջոց Հոգեկեցոյց սրբոյ Աւետարանին: Այսինքն զվերապրեալ մահտեոյ Աստուածատուրի սրգի Յունանէսն եւ զԱկնցի Հանգուցեալ Սարգսի սրգի Յակոբս, Հանգերձ ծնողովքս մերովք: Ընդ որս եւ զգեոաբոյս սրգեակն նորին Յունանիսի՝ զԳողոսն մանրիմ: Որ բոս կարի իւրում յոյժ աշխատեցաւ թէ յորինե՞ն ըստ կերտողի նորաշէն գրոցս, եւ թէ ի շարելն եւ ի ցրունին զկապարեայս:

Այլ եւ յիշեալիք զհաւատարիմ մշակոն գործարանին: այսինքն զմահտեոյ Դանիթն եւ զՏէր Գողոսի սրգի զախրացու Կիրակոսն, եւ զԳասպարն: Զի յոժար կամօք աշխատին, մինչ կոչին ի կարիս տպագրարանին:

Իսկ աստանօր թէ նշմարիցի գիր ինն Թերակատար, եւ զայն յարմարել բոս վաճառական՝ արդ Հանգերձեալ կամք: Զի յոժար եղելոցն ի գործս տպագրութեան սուրբ գրեանց՝ եմք ահաւասիկ պատրաստական ծառայք անխաղախ: յուսալով մանաւանդ վարձուցն իսկ տրաջարկեան: Որում զամենայն աւետարանեալս Քրիստոս Տէրն մեր՝ արժանին տրացէ: Որ է արհեստւ միւս: Ամէն:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

225.4

1769

296

ՄԻՒԹԱՐ ՎՐԴ. ՍԵՐԱՍԱՏԱՑԻ. ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ: Վենետիկ, տպ. Անտոն Գոթթլի, 1770. 584 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԳՐԱԲԱՌ ԼԵԶՈՒԻ ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՍԵՌԻ:

Նարագրեցեալ աշխատութեամբ կամար տեսան Միլիթարայ վարդապետի սերաստացւոյ Աբրայ Հայր կոչեցելոյ: Ի վարձումն նորամտից աշակերտաց դաստանն իւրոյ: Եւ ի յաջուտ ալլոց ամենից՝ որք ունին զփափաք, ի զատիթս իմաստից՝ գրամբ: քերականութեան մտանելոյ:

Եւ տպագրութեամբ ի լոյս անեցեալ ջանիւ եւ աշխատութեամբ աշակերտաց նոյնոյ: Ի փոսս մանկացելոյն Յեսուսի, եւ ի պատիւ Մօր իւրոյ ամէնաօրհնեցելոյ:

Յամի տեսան 1770: ապրիլի 25: Ի Հայրապետութեան տեսան Սիմոնի Հայոց կաթուղիկոսի: Ի Վէնետիկ, ի տպարանի անտոնի պոթթլի: Հրամանաւ մեծաւորաց:

ՅԵՆԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուներ:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

465 ՄԼ

297

ԴՈՄԻՆԻԿԱՆ ՎՐԴ. ԲՈՀՈՒՐՍԵԱՆԾ. ԽՈԿՄՈՒՆԻՔ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆՔ: Վենետիկ, տպ. Անտոն Գոթթլի, 1771, 176 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԽՈԿՄՈՒՆԻՔ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆՔ: Ըստ իրաբանչիւր աւուրց ամսոյն:

Քարգմանեալ լիտաւական լեզուէ ի Հայ բարբառ՝ յաշակերտաց միլիթարայ տրաջի բարոնապետին սերաստացւոյ: Ի փոսս մեծին տատոժոյ. ե ի զատիւ սուրբ աստուածանին:

Յամի տեառն. 1771. Սեպտեմբեր. 25. Ի Հայրապետութեան տեառն Սիմոնի Հայոց կաթողիկոսի:

Ի Վէնէտիկ. Ի տպարանի Անտոնի պօղոսի: Հրամանաւ մեծաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձունի:

ԵԱՆՕԹ.

«Հայ Հնատիկ Գրքի Մատենագիտական Ցուցակ»ը, հետեւելով Հայր Արսէմ Ղազիկ-եանի, իբրեւ քարգմանիչ կ'ընդունի Հայր Վրթամէս Ասկերեանը (էջ 151, քիւ 622-ի ձաւ. 60քուլքում):

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

248 Բ»

298

Մեծօր ՎՐԴ. Սեբաստիան. ԳԻՐԳ ԲՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆԻ ՎԱՐՄԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ: Վենետիկ, տպարան Պօսթուլի, 1771, 120+203=323 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԳ ԲՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆԻ ՎԱՐՄԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ.

Շարադրեցեալ Ալիարհարառ լեզուաւ, Ախտատարութեամբ տեառն Միխայիլ Վարդապետի Սերաստացւոյ. Արքայ Հայր Կոնստանտին: Ընդ որում եւ երգչ տաղից առաջըրին, որք ի վաղնիւց ժամանակաց շարադրեցեալք են ի նոյնոյ Վարդապետէ: Ի փառս մեծազոյնս աստուծոյ, եւ ի յօգուտ ժանկանց եկեղեցւոյ:

Եւ այս է երրորդ տպագրութիւն:

Յամի Տեառն 1771. Յուլիսի. 20. Ի Հայրապետութեան Տեառն Սիմոնի Հայոց Կաթողիկոսի:

Ի Վէնէտիկ. Ի տպարանի Անտոնի Պօսթուլի: Հրամանաւ Մեծաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձունի:

ԵԱՆՕԹ.

Հատարիմ վերջաւորութեամբ, առանձին էյսիսմարով (1-203) եւ առանձին ամուսնաքերքով կը սկսի.

«ՏԱՂԱՐԱՆ, Որ հետեւի զկնի ջրիտանէականի վարդապետութեան, ի զուարճութիւն ժանկանց» ուսանողաց ըզգրիտանէական վարդապետութիւն»:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

238 ՄԻ

299

ՍԱՂՄՈՍ: Վենետիկ, տպարան Պօսթուլի, 1771, 384 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՍԱՂՄՈՍ ԴԱԽԹԻ որ եւ կուի Մաղմուսարան:

Տպադրեցեալ ի Վէնէտիկ: Յամի Տեառն. 1771:

Ի Տպարանի Անտոնի Պօսթուլի: Հրամանաւ Մեծաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զուեի:

ԾԱՆՕԹ.

Այս հատորին տպակից է, ճոյն կազմին տակ, Միտքար Վրդ. Սերաստացիի «Տօմար
Կարճառօտ» (Տե՛ս յաջորդ՝ քիւ 300-ի մկարագրութիւնը):

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

223-2

1771

300

Մեծութիւն Վրդ. Սերաստացիի. ՏՕՄԱՐ ԿԱՐՃԱՌՕՏ: Վենետիկ, տպ. Անտոն Պօթուլի, 1771,
40 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՏՕՄԱՐ ԿԱՐՃԱՌՕՏ Այսինքն. Համառօտութիւն Հնոյ տօմարին հոմայեցւոց, որով հասա-
րակաբար վարէ ազգս հայոց:

Շարակարգեցեալ գիրքին ոճիւ է յօգուտ պարզամտաց: Ի միտքարայ վարդապետէ
սերաստացւոյ Արթուր հայր Կոչեցելոյ: Յամի Տեանն 1771:

Տպագրեցեալ է Վենետիկ: Ի տպարանի Անդոնի Պօթուլի. Հրամանաւ Տենաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զուեի:

ԾԱՆՕԹ.

Տպակից է, եւ ճոյն կազմին տակ, Վարդապետարանին (Տե՛ս Գալստիք. քիւ 299-ի
մկարագրութիւնը):

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

223-2

1771

301

ՊԱՆՏԱՍԱՐ ԴՊԻՐ. ՊԱՐԱՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ: Հատոր ¹ Ա. Դ. Պիլիս, տպ.
«Նանդեցեալ Մահաթի Աստուածաստուրի սրբոյ Յօհաննիսէ», 1771, 304 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՊԱՐԱՄԱՆՈՒԹԻՒՆ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ Կարճառօտ եւ Դիւրիմաց:

Շարագոս Եո՛ր եկեղոց է Ուսումն Գրեց Գիտութեան:

Օգնեալ Աստուած:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զուեի:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

465 Պա

302

ՊԱՆՏԱՆԱՐ ԴՊԻՐ. ՀԱՏՈՐ ԵՐԿՐՈՐԴ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ: Հատոր Բ: Կ. Պոլիս, տպ. «Հան-
դուցեայ Մանսեխ Աստուածատուրի որդւոյ Յօհաննիսի», 1771, 305-608 (303) էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՀԱՏՈՐ ԵՐԿՐՈՐԴ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ Կիրառութիւն Մասանց Բանին: Որ է Շարամանումն
րնդ իրեարս բառ զերթողացն:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա

... Հուսկ յետոյ զյանդուռնեղ վարժեցեալս յիմաստեց նոցին զպաշտասար զպիր՝
կոստանդնուպոլսեցի, եւ զհայրն իմ կհասարացի զլրիկոր Հրեան, եւ զմայրն իմ զՅարալման-
տայն՝ ընդ այլ ննջեցեալսն մեր յիշեալիք ի քրիստոս յիսուս՝ քաւութեան մեղաց հա-
ղպիլ ամէն:
Էջ 600

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Բ

Յիշատակարան Տպեցման:

Եւ արդ՝ վերտին տպեցաւ զերջս Քերականութեան ի թվին ամի. ի Հայրապետ-
թեան Գերաշուշակ Աթոռոյն եւ մօրն մերոյ սուրբ էջմիածնի՝ Յաջորդի երկցս երանելոյ
սուրբ հօրն մերոյ Գրիգորի լուսաւորին՝ Տեառն Սիմէօնի Սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն
Հայոց:

Եւ ի Պատարարութեան սրբոյն Նրուսաղէմի սուրբ Տօրինական տեղեացն Քրիս-
տոսի, եւ Կոստանդնուպոլսի մեծի քաղաքի՝ Տեառն Պօղոսի եւ Տեառն Գրիգորի Սրբազան
եւ Աստուածաբան Վարդապետացն երջանեաց:

Ի Կոստանդնուպոլսի Քաղաքի:

Ըստ խնդրոյ ուսումնասէր մանկանց եկեղեցւոյ: Արդեամբ եւ զոյիք նուստս դա-
սարիս Մուրատեան, եւ Հայրապետի Եղբօրն իմոյ Պաշտասար ամիրային. իբրու տրիտուր
լուսահողի պատուելի մեծ վարժապետին՝ Հեղինակի գրքոյս եւ բազմերախտին Հայկական
աղինս. եւ մանաւանդ իմ անարժանութեան. երկասիրութեամբ թուան՝ ղեռնարդումը Հե-
ղարարոյ մերօպ զպրի. ի Տպարանի հանգուցեալ մահատեի Աստուածատուրի որդւոյ յօ-
հաննիսի բարեմիտ զպրի. եւ որդւոյ նորա տիրացու կարապետի: Աշխատեցութեամբ մը-
տկաց նոցին՝ զայստին, պօղոսին, եւ Նիկոսիոսին: Ուրեմն խնդրի ի վայելողացդ յիշել ըզ-
հողի նոցին եւ մեր ծնողաց եւ զաւակաց եւ մերձաւորաց մերոց՝ միով աստուած ողորմ-
եայիս:

Որ եւ յիշողդ յիշեալ լիջիք ի տեսնէ մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ. որ է օրհնեալ
րնդ Հօր եւ ընդ սրբոյ Հոգւոյն. այժմ եւ յաւէտ եւ յաւիտեանս:
Էջ 600-602

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

465 Պաշ

303

ԳԻՐՔ ՀՐԱՇԵՐ: Թրգմ. եւ կազմող՝ Չաքարիա Վրդ. Անեպէ: Վնեւտիկ, տպ. Դեմարիոս
Թէոդոսեանց, 1772, Ժ+ՁՁ8=648 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

ԳԻՐՔ ՀՐԱՇԵՐ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱԾԱՆԻՆ

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Բ

ԴԻՐԲ ՀՐԱՇԵՐՑ ԱՄԷՆՈՐ ՀՆԿԱԼ ՍՈՒՐԲ ԱՍՏՈՒԱՄԱՔՆԵՆԻՆ:

Հաւաքեալ Թարգմտութեամբ ի հայ բարբառ ի վանական պատմութեանց իտալացի հեղինակաց, ի հայր քաղաքիս վարդապետէ ակնեցւոյ, յաշակերտէ միւլթարայ մենի որդային սերտասացւոյ:

Սէ ապազրեալ Հրամանաւ ասեփաննոսի արքային կոստանդնուպօլսեցւոյ, Եախուք, եւ արքեպիսկոպոսի Թարգմտութեան, եւ քաջատուճիկ շահրիմանեանց երկոցունց հղարց հարազատաց՝ բարազամեան պարոն յովսէփին, եւ պարոն զաքարին:

Ի հայրապետութեան տեառն սիմոնի հայոց կաթողիկոսին, Յամի փրէլէին 1772. ապրիլի. 25: Իսկ ի հայոց Թուահանին. Յմիւ: Ի Վենէտիկ: Ի ապարանի դեմեաքեայ Թէոսեանց: Հրամանաւ մեծաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուռի:

Կիւլէնկեան Մատենադարան

231.7 Ալ

304

Մեծութեամբ Վր. Սեփաւստի. Կրթութիւն Աշտոթի, Վենեթիկ, ապ. Դեմեաքիոս Թէոսեանց, 1772, 352+12+7 չհաշիւ=371 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Ա

Կրթութիւն Աշտոթի

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ Բ

Կրթութիւն Աշտոթի:

Քնդ որում եւ շարակցի ոտանաւոր աշխրհական առ ամենօրեան կոյսն:

Շարադեցեալ ի Միւլթարայ վարդապետէ սերտասացւոյ: Ի ինքնոյ պարոն մէլիքի որդւոյ խաւարենց պարոն մարգարի եւաղայեցւոյ: Սէ ապազրեալ արքեպիսկոպոսի եւ քաջատուճիկ շահրիմանեանց երկոցունց հղարց հարազատաց՝ բարազամեան պարոն յովսէփին, եւ պարոն զաքարին. առ ի լուսաւորութիւն ազոթախրոյց մանկանց եկեղեցւոյ. ի փառս մեծապետս աստուծոյ:

Ի հայրապետութեան տեառն սիմոնի հայոց կաթողիկոսին, Յամի տեառն. 1772. հոկտեմբերի. 25: Իսկ ի Թուին հայոց Յմիւ: Ի Վենէտիկ: Ի ապարանի դեմեաքեայ Թէոսեանց: Հրամանաւ մեծաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Շնորհիւ...

Արդ... յիշեցէք առ տէր որքա՞ն մտօք զհեղինակն աշտոթիկ զրդկան զմիւլթար վարդապետն սերտասան: Նաեւ զապաղոզ սորին հանդերձ ամենայն արեանառաւ ազգականօք եղբին: Սէ եւս յիշեցէք առ տէր եւ զաշտոթիկ, որք մասնակից եղին առ տպումն մատենիս, եւ որք աշխատեցան ի սրբազրութեան ապաղիցման. եւ դուք յիշեալ լիջէք ի զբիտառէ՝ որ է օրենեալ ի համայն յաւիտեանս. ամէն:

Եջ 349-352

ԾԱՆՈԹ.

Հատորին վերջաւորութեամբ, առաջին էջահամարով (1-12) կը սկսի «Իշխանութիւն» տալոյ զօրհանութիւն լիակատար ներողութեամբ՝ հաւատացեալ քրիստոնէից հոգեվարաց բընակելոց յերկէրս հերթեկոսաց եւ անհաւատից: Տուեալ է սրբազան պապէն ի տեսունէ կըղեմայ շորեգտասաներորդէ: Յամի տեսան 1772. ապրիլի. 5:

Ապա, առաջ էջահամարի (7 էջ). Հիմառոտ հրահանգ զներողութեանց, զոր աբարեալ է գերապայծառ տեսան ստեփաննոսի բարգեայ քարտուղարի սրբոյ ժողովոյն, որ յաղաքս տարածման հարստոյց:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

248 ՄԻ

305

ԳԵՏՐՈՍ ՎՐԴ. ԱՐԱԳՈՆԱՅԻ. ԳԻՐԲ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆԵ: Թրդ՝ Յակոբ Գոնչի: Վենետիկ, տպ. Դեմեարիոս Թէոդոսեանց, 1772. 8 չ՛հ. +723+Յ չ՛հ. = 734 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆԵ

Այսինքն. Հիմառոտ հաւաքումն զօթանց առաքինութեանց, այս է, Զերից աստղ ուսմարանականաց, զհաւատոյ, զյուսոյ, եւ զտէրոյ: Եւ զշրից բարոյականաց, զիսկն՝ մութենէ, զզոյնսհոսութենէ, զարիւթենէ եւ զարդարութենէ: Եւ եւս զօթանց յաղգեալաց հոգոյն սրբոյ: Եւ զուրից աւետարանական երանութեանց:

Շարադրեալ է Պնարոնէ Արեղայէ Արադնացւոյ, որ ի կարգէ քարոզողաց սրբոյն Դոմէնիկոսի: Թարգմանեալ է լատինականէն ի հայ բարբառ, ի յակոբայ տմեմէն, ի զաւանն Նախուանու, ի Թուրք քրիստոսի. 1839:

Ի լոյս ածեալ եւ տպագրեալ Նախ աշխատասիրութեամբ տեսան Միխիթրայ վարդապետի տնտեսացւոյ Արթայ հայր կոչեցելոյ: Եւ այժմ տպագրեալ երկերորդ անգամ ըզգուշալոյն սրբազրութեամբ: Արդեամբք եւ զոյնք բարեպաշտոն եւ քաջատուն՝ յաւերթմանեանց երկոցունց եղբարց հարազատաց՝ Բարազամեան պարոն յովսէփին, եւ պարոն զաքարին. առ ի լուսաւորութիւն առաքինացէր մանկանց եկեղեցւոյ: Ի փառս մեծին առաքուծոյ, եւ ի պատիւ մանկահայր կուսին մարիամոյ:

Ի հայրապետութեան տեսան Սիմոնի հայոց կաթուղիկոսի: Յոմի տեսան. 1772. իսկ ի Թուրք հայոց: Ամիա: Դեկտեմբերի. 20: Ի Վէնէտիկ: Ի տպարանի Դեմեարեայ Թէոդոսեանց: Հրամանաւ մեծաւորաց.

ԹԵԱՏԱԿԱՐԱՆ

Զուեի:

ԾԱՆՈԹ.

Գրքի վերջաւորութեամբ կը գտնուի քերթուած մը՝ «Ոտանաւոր տա զօվութիւն մատենի», որոն սկզբնաւորները կը յօդեն զի Միխիթրէ Արայէ Վարդապետի Սեբաստացւոյ Ասացեալ է Այս Բանն:

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

230-2 Ար

306

ԳԵՏՐՈՍ ՎՐԴ. ՂԱՓԱՆՅԻ. ԳՐԳԱՅԻ ԿՈՉԵՑԵԱԼ ԶԳԻՄԱՐԱՆ Ե՝ ՊՈԼՈ, տպ. Առաքանաւորաբէ, տպագրող՝ Յովսէփեան Դպիր, 1772, 172 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ԳՐԲՈՅ ԿՈՉԵՏԱԼ ԵՐԳԱՐԱՆ:

Տղադրեցեալ ի Հայրապետութեան Տեանն Սիմէոնի Սրբադան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց: Եւ յերկուց Պարտիրազաց՝ Սրբոյ Նրսէսազէժի եւ Գոստանդնուպոլսոյ մեծի բազաքի՝ Տեանն Պոպոսի, եւ Տեանն Գրիգորի Յրշակազարդ եւ Աստուածաբան Վարդապետաց, ի Կոստանդնուպոլիս Բազաքի:

Առաջեալք ի յեանորդ միաբանէ՝ մօրն լուսոյ սրբոյ Էլմիանէի՝ ի Պետրոսէ Վարդապետէ Հափանցոյ: Ի Բուսականիս՝ ամիս: Սեպտեմբեր 14: ի Տպարանի Աստուածատուրի:

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Ա

Թիշատակարան Տպեցմամ:

Ողորմութեամբ Տեանն, եւ միջնորդական մաղթանօք արագահաս վկային սրբոյն Միխայայ՝ յանկ ելեալ աւարտեցաւ նորաշար երգարանս ի տպարանի աստուածատուրի: Ի Բրուսականիս մերում, ամիս: Ի գեկտեմբերի իս:

Արդ որք ստացեալ վայելէջ դոսին, յիշեցի՛ք ի մաքուր Աղօթս մեր զնորաբարդով ամերայազն, հանդերձ քնողօքն եւ համախ նշխեցելովքն: Զոր եւ հոտուցանողն բարեաց, վարձաբարեացէ՝ զամենեւեան բոտ աշխատանաց իւրեանց ի միւսանգամ զալստեան իւրում ի յարբայութեան: Ամէն:

Եւ 171

ԹԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ Բ

Ազարարութիւն ինչ Հակիրճ:

...Ուստի հայցեմ, Յերկ Քնչոբ Բերդութեան, եւ յիշել ի մաքուր մաղթանս մեր զիս զապաքօք որին՝ զյօհաննէս զպերս զխակավարտս ի զպրութեան, հանդերձ քնուալարական որդւով իմով կարապետիւ: Եւ զբոնալան մշակաւս սողմոնիւ: Եւ լինել ողջ ի Հորհ Տեանն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի. ամէն:

Կիւլչնկեան Մատենադարան

245 Ղա

307

ՄՈՎՍԷՍ ԲԱՂՐԱՄԵԱՆ. ՆՈՐ ՏԵՏՐԱԿ ՈՐ ԿՈՉԻ ԹՈՐԴՈՐԱԿ: Մատրաս, տպ. Յակոբ Շամիրեանց, 1772 (աւարտ. 1773), 240 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՆՈՐ ՏԵՏՐԱԿ ՈՐ ԿՈՉԻ ԹՈՐԴՈՐԱԿ

Շարադրեցեալ սակս սթափելոյ երիտասարդացն, եւ մանկանցն ի վեհերոտեալ եւ ի հեղապեալ Թմրութենէ քնոյ ծուլութեան: Եւ խանդաղատական տարփանօք Տպադրեցեալ Ղանիւք եւ ծախիւք Յակոբայ Շամիրեան կոչեցելոյ. աշխատութեամբ Մովսիսի Բաղրամեան հրահանգին իւրոյ: Ի յօգուտ Թարմահասակ՝ եւ նորափթիթ մանկանցն Հայոց:

Ի Հայրապետութեան Տեանն Սիմէոնի ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի: Թամ մարդեղութեան բանին. 1772: Եւ ի Բուսին Հայոց. 1221:

Ի Ջնրիկս ի քաղաքն Մազաթո. ի տպարանի նոյնոյ Յակոբայ Շամիրեան կոչեցելոյ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

;

Բամ առ համայն բարեպաշտօն ըմբերթօղսն Հայոց:
Երկայնամիտ լերուք մերովն խահմուտեամբս:

Վասնզի յազնուութեան ձերումդ սպասու հարկեցեալ զհայրենեաց տնէյի փարզոք՝ յանտըզ եւ զան զամենեան կրօնբազոյն եւ ապիկար պատանիս եւ արբանեալն Հայոց մեծաց, յայտ եւ զայս կառուցանել։ զի զարագբոց եւ զօրագրոց տեսարանիս զդուստրեն։ զոր ոչ զինեմ յիշատակել ի նախերգանան ճաշ վարկեաց։ Ձի մի հաւասար նոցա ընդ բանի-րուն շարագրոցաց կարգոն զրեցեալ աշու համարիցի։ այլ ըստ իւրումն նուաստութեան՝ պահելով զնոցին պատին՝ զոր ունի յար ի մաի։ որ եւ զիս հարկեաց հուսկ յետոյ յաւարս տեսարանիս յիշել։ եւ երեւի ի մէջ շարագրոցաց նախահարց իրրեւ զնոցայն յոռից Թթափեալ փոշիս՝ եւ անկեալ առ աթուր ամենեցունցն։ այսինքն է Յակոբ Նոր Զուգայեցի՝ որդի Եանամիրի՝ որդւոյ Սուլթանումի՝ որդւոյ Դաւութիանի՝ որդւոյ Եանամիրի՝ որդւոյ Մու-րաճանի Եանամիրեանց կոչեցելոյ, ի զաղաքէն Նախիջևանու յաշխարհէն Վասպուրականի Հայոց մեծաց։ Ջոր մեծն Եանարատ վարեաց յաշխարհն Պարսից։ եւ ինակեցոյց ի մեծ զեօ-ղաքաղաք՝ Նոր Զուգայ կոչեցեալ, ի զաւստին Ասպանաւայ։ տես զայսմանէ ի, 188. եւ ի, 197. Թղթանամարն, իսկ զկնի ժամանակաց, իրրեւ յոճախեցան սաստկացան խիտ՝ խիտ յոյժ ազմուկ շփոթին եւ խոռվութիւն յաշխարհին Պարսից ամենուստ։ ըստ որում եւ ի, 190 Թղթանամարն յայտ է դոյզն ինչ։ որովք երկիրն սկսաւ օր զան զօր ամառնալ, եւ հարուածահար թնակիչէ լինի ի ձեռն ամենի եւ, անաղարտ ըմպուտացն։ Ուստի յո-ղունց խոյս տուեալ՝ հազիւ Թէ մազապուրծ լեալ անկանէին ի տար աշխարհ Թափառելով որդէս եւ մեք մի իսկ եմք ի նոցունց, անկեալ յաշխարհն Հնդկաց։ եւ ուր մինչեւ ցայսօր եմք իսկ։ Աստանօր խորհեցեալ իմ, զօգուտ ինչ ըստ իմումս հիշութեան ասնել անակաց-եալ ազգին մերում։ ոչ այլ ինչ զայս բարեզոյն մարթացի հայթայթել ըստ իմս վար-կին։ զոր ըղձակբոսեալ իմ մեծաւ ջանի եւ անհանգիստ աշխատութեամբ, ինձ զթիկունս զկատարիւն համայն ինքերուածաց եւ յաշտարուշիս սղբիրն ամենայն յարութեանց կոչեցի զհոգին Սուրբ Աստուած։ որ եկն եհաս՝ առաջանելով զպատգաւ եւ զերթթացեալ խոնաւա-զուրկ անդատան պապականալ բաղձանացն իմոց։ եւ զիս որով կազդուրեալ զօրացոյց, մինչ-եւ ընդ լրումն այսբանիւք զայս զօրեցի հասուցանել իմովք արգանմբքն եւ նախիւքն, հան-զերձ աշխատակցուս իմով՝ այսինքն է Մովսէս Բաղդամեանն, զոր եւ կանխադոյն ի նա-խերգանան յիշեցի։

...եղեւ ի Զինափութեամ, որ է Մազբաս. Յամի Տեսուն, 1773. եւ ի Թուին Հա-յոց, 1222.

Կիւլպէնկեան Մասնադարան

214 Բա

308

ԷԻՄԵՆՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԵՐԵՄԻԱՆՑԻ. ԳԻՐԲ ԱՂԹԻՑ ՈՐ ԿՈՁԻ ԶԲՕՍԱՐԱՆ ՀՈԳԵՒՈՐ. Ս. ԷՂԺԻՄԻՆ, ԵՎ. Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՆՈՐԻ, 1772, 184 էջ։

ԱՆՈՒՆԱԹԵՐԹ

ԳԻՐԲ ԱՂԹԻՑ ՈՐ ԿՈՂԻ ԶԲՕՍԱՐԱՆ ՀՈԳԵՒՈՐ։

Արարեալ ի Սիմեոնի վրտակիր Գաթողիկոսէ Ամենայն Հայոց ի զիմաց Լուսաւոր-չակրանից անձանց. ի փառս աստուծոյ։

Եւ ուղեցեալ ի սուրբ ԷՂԺԻՄԻՆ հրամանաւ Նոյնոյ Սրբազան Հայրապետին ի նորոգ տպարանն սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի մերոյ։

Ի Թուով փրկչին, Աչեք։

Եւ ի մերումս Բուրժ, Յմիս։

ԹԻՇԱՏԱՅԱՐԱՆ

Յիշատակարան տեսարակիս Աղօթից։

Փառք...

...հաստատեցաւ տպագրատունս այս նոր ի նորոյ ի սուրբ եւ յաստուածակերտ Ա-թոս ԷՂԺԻՄԻՆ. ի ձեռն Սրբազանի Հայրապետիս մերոյ՝ Տեսնեմ Սիմեոնի յոգնիմաստ Կա-թողիկոսիս ամենայն Հայոց։ Թորում եւ ի լոյս ամաւ տպագրութեամբ փոքրիկ Գիրքս այս

Աղօթից. Թորապետ Հարախանցեալ է աշնոյ Հայրապետէն, ի հոգեւոր միխթորութիւն ազգիս Հայոց, եւ ի պարսնա արոյս Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց, Գաղղի ի Հայրապետութեան զինոյ յիշեցնոյ Սրբազանի Վեհիւ մերոյ, եւ ի Պատրիարքութեան Սրբոյ Արամեոզմի եւ կուսանգնաւորոց՝ Տեսուն Պառնա եւ Տեսուն Գրիգորի Կանաւորանալ եւ խնամ մտաւոր Վարդապետացն, եւ ի ԱՅԺՀ Հայոց թուով, սկսած մեծ պատերազմ մտնելու ի մէջ նրկոյ մեծամեծ թաղաւորացն. Թաւեանց միշտ ի թիւ մեր նմիւս յարաւ եմք աշմ, եւ ցապան եւ՝ միայն տատարծոյ է գիտելի Ռոսի՝ վրդովեցաւ րոյս աշխարհ բաւ մեծի մտնին. տարածեցաւ մրթիկն ընդ ամենայն աեղիս. եւ աշխիս խոռովութեան պաւարեաց զաւ մեծեւորմբը Վտնորոյ՝ բազմացան դոգք եւ նշուակք. ապտամբք եւ կոռպարիշ ի չնեա եւ ի ցանչեա. Հասան ճանապարհք յերթիւնեկաց. խոփանցեան սո եւ տուրք վանառակա հացս եւ Հասարակութիւն տարադրեցոց՝ եւ մանաւանդ ազգս Հայոց՝ կային ի մէջ մեծի վտանգի եւ տառապանաց. Զոր տեսանելով Հայրապետիս մերոյ, մորմաքք եւ ցաւէր միւս, իւրոյ զի աշխով կերպիս յոգնութիւն ժամանեին էր աեկաւ. վանեցոյ՝ դայս աղթից զրոյ իրկո ի լոյս համ՝ եւ ընծայեցաւ ազգիս իւրոյ ի յոգնութիւն եւ ի փրկութիւն՝ մասնեկով եւ զրոս Սրբոյ Յակոբու Առաքելոյն որ առէ. Աղօթքն Հայաստմք՝ փրկէ զաշխարհալն եւ յորուցանէ զնա տէր՝ եւ թողու նմա զմեզս:

Ռբան՝ որք ընդունիլդ զնորարարս Եպիսկոս եւ զնախախայն պտուղս զայս, նոխալոյն ներեցէր աւստութեան սորին՝ որքան առ տղեկուած. նկատելով ի նախաժաման աւետարեք զոյն զհանգրեմեացն կառարելոց: Զանգի՝ սո պարագայ յեւն իւրովք՝ բամենայն իւր է եւ անփորձ. նոյնպէս եւ քործաժարքն սորին անիկիթք եւ երբէք չանեւալ ամենեւին:

Եւ ապա յիշեալի յաղթս մեր՝ զվերոյ յիշեալ բաւեմիս եւ օգտալան Հայրապետս մեր՝ Հանգրեւ Հոգեւոր եւ մարմնաւոր մնալոք՝ եւ ամենայն ընտանեօքն իւրովք. եւ խնդրեցէր յաստուծոյ՝ զի ապէն սմա զինեան երկարս եւ խաղաղակաւս՝ Դ յեւեա պայմաւագործ դուքիւն Սրբոյ Աթոռոյս եւ ի միխթորութիւն ազգիս Հայոց, Գաղղի՝ որքան նստեալ է սո թալառ Հայրապետակոյն, թէպէտ ունի միշտ եւ նրէ զյոգնութեալ վիտս եւ գնդոս ըստ բերս մանց աշխեմեալ ժամանակիս, սակայն՝ ոչ երբէք զաղարիս յայտպիտեաց թալառագործ եւ ազգաւած՝ զործառութեանց: Յնա սրոյ՝ յիշեալիք զգործակալ եւ Կանաւորանալ Վեհիւ մերոյ զՍիրիւն Հանապալատ արհի եպիսկոպոսն շտոթեցի. որ առանց Հեղինակի եւ ուսուցանողի ստատաւածաւոր շնորհիւ իւրովք զամենայն աշուրեմեակն զիրս մեր՝ իմէ զրոյստատուն եւ թէ փոսրապետս՝ Հանգրեւ զխաղաղովք եւ ամենայն պարագայիս իւրեանց ուր ի նա լոյս փորագրեաց ի պողովատո՝ էնար ի պղնձեայս, եւ ի լոյս համ ի կապարեայս զգիրս զայս զեղեկատեա՝ զոր տեսնէք: որ եւ եւս աշխատի միւս ի յայլատեսակ զիրս եւ յայլս Հարկաւոր կիրարկելու ի զործս յայս: նաեւ՝ յիշեալիք զհոգնեմին որդեակն Վեհիւ մերոյ զԻսաակ շնորհաւատ փաղապետ զեղաբարեւելիք. որ աշխատի անմահիք ի շարագրելն՝ ի սրբագրելն եւ ի փորձաւան լինելն՝ տառից՝ բառից՝ բանից եւ աշխոյ որպիսութեանցն զործայս. եւ զընթէ՝ սո կոնսնաւորէ յամենայն զգործս զայս: Յիշեցէր եւ զտրեպոյս Յալուսիւնն կնիմանցի. որ քանակիկ զպատեկեա՝ զմապպիս զկանեան՝ զնոպղանիւն: եւ Հարթէ եւ կոնսնաւորէ զկապարեայս եւ տպէ ցապելիսն:

Այլեւ՝ յիշեցէր միանգամայն՝ զհարազատ որդիսն եւ զշնորհատուն աշակերտն Վեհիւ մերոյ. զՅովսէփ վարդապետն եւ զնիքնիս սարկաւապն զշարողն զրոյս: նաեւ զՍիրիւն վարդապետն. զՅովսէփն աեղպայն. զնեքնիս սարկաւապն. զյաւալիսթաց վարդապետն. եւ զայլ պայմանեայն. որք աշխեմեալն բաց ի յամենիկ պաշտմանիս իւրեանց, Կանաւորանորէ եղնն սրբաւոր ըզգիւ եւ առ զործայս: Թաւ մանաւանդ ի յիշեցէր յաղթս վեր պարտաւոր յիշեցան. զԻսաակիս եւ ի Հնիդ ընակեալ մարիկենց լուսաւորի Պարոյ Միքայելի որդի մեծաւատաս եւ բարեմէր Պարոյ Գրիգոր ի իշխանադուեմն զի Քրիստոս Կանաւորացեալ մնալան նոյն՝ զՄիքայելն եւ զՄամաթիսն: եւ զհեռաւատ որդեակն իւր ի Տէր Կանաւորացեալ Միքայելն. եւ զայլ ամենայն Հին եւ նոր ննջեցեալսն նորա: Գաղղի ի լոյն բարեպաշտիս աշխարիկ զհաստատելն ապաղքատան ի Սուրբ Աթոռոյս յանձն էալ ցաւարութեամբ՝ աալ զամենայն ծախն սորին ձրթապէս. որպէս զի՝ Հաստատուն մնացէ յաթոռոյ Տպագրատուն այս՝ ի իշխանոյ յախանալան իւրեան եւ իւրանոցն: Զորոյ զյիշանալին օրնունն թեմար արասցէ Տէր՝ ի Հանոյս իւր ընկալի՝ աղօթիք Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի, մերոյ եւ ամենայն Սրբոյ իւրոց:

Զորս եւ յիշողք՝ յիշեալք լինիցիք ի Քրիստոս Աստուծոյ մերմէ: Ամէն:

Կեպեղեկեան Մատենադարան

309

ՊԵՏՏՐՈՍ ՎՐԴ. ԱՐԱԳՈՆԱՅԻ. ԳԻՐԲ ՄՈՆՈԹԵԱՆՑ: Վենետիկ, ապ. Դեմետրիոս Թէոդոս-
եանց, 1773, 8 չհ. + 522 + 3 չհ. = 531 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ**ԳԻՐԲ ՄՈՆՈԹԵԱՆՑ**

Այսինքն. Համառոտ հաւաքումն վարդապետութեանց՝ զիւրաքանչիւր տեսակաց մո-
լուքեանց. եւ մանաւանդ զեօթանց զլիսաւոր մեղաց, թէ զի՛նչ են, եւ ո՞րքան խորշելի:
Ընդ նմին եւ վարդապետութիւնք զպահպանութենէ հնդից արտաքին զգայութեանց, եւ
վարդապետութիւնք զտառանց պատգամաց:

Եարադրեալ ի Պետրոսէ Արեղայէ Արազոնացւոյ, որ ի կարգէ քարոզողաց սրբոյն
Դոմէթիկոսի: Թարգմանեալ ի լատինականէն ի հայ բարբառ, ի զաւանն Նախըռածոս, ի
Թուին զրիստոսի, 1339: Ի լոյս ածեալ և ողորդեալ Նախ աշխատութիւնք տեսան Մը-
խիթարայ վարդապետի տեսառացւոյ Արքայ Հայր կոյնցելոյ: Եւ այժմ տպագրեալ երկրորդ
անգամ զգուշագոյն որբադրութեամբ:

Արգեամբք եւ զոյիւք բարեպաշտան եւ քաջատոճիկ լաւբրիմանեանց երկոցունց ևզ-
բարց հարապատաց՝ Բարադաման պարոն յովսէփին, եւ պարոն զաքարին, առ ի լուսաւո-
րութիւն առաքինաւոր մանկանց ևկեղեցւոյ: Ի փառս մեծին աստուծոյ, եւ ի պատիւ սոճն-
օրհնեալ կուսին մարիամու:

Ի Հայրապետութեան տեսան Սիմոնի Հայոց կաթուղիկոսի: Եամի տեսան. 1773.
Իսկ ի Թուին Հայոց: ՎԱԻ: Սեպտեմբերի. 20: Ի Վէնէտիկ. Ի տպարանի Դեմետրեայ Թէո-
դոսեանց: Հրատմանաւ մեծաւորաց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ձուեթ:

ՄԱՆՕԹ.

Վերլին երեք չբաւարումս էչերուն վրայ կց գտնուի Միքիթաք Արքաւոր ճոռածա-
ւոր ի զովեառ մատենիս՝ քերթումը, որան տողերու սկզբնատառեր կը կազմեն. Վ Մը-
խիթարէ Արքայէ Վարդապետէ Սերասաացւոյ Առաքեալ է Այս Բանք:

Կիւլգէնեան Մատենադարան

230-2 Ար

310

ՅԱՆՈՐ(?) ԵԱՀԱՄԻՐԵԱՆ. ԳԻՐԲ ԱՆՈՒԱՆԱՆԱՆ ԱՐՈՂԱՅԹ ՓԱՌԱՑ: Մատրաս, ապ. Յակոբ
Շահամիրեանց, 1773, 339 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ**ԳԻՐԲ ԱՆՈՒԱՆԱՆԱՆ ԱՐՈՂԱՅԹ ՓԱՌԱՑ:**

Վասն կայանաւորելոյ ամենախ գործ անկարգութեան:

Եարադրեալ Յակոբայ Շահամիրեանց՝ Նոր Զուղայեցւոյ առ ի Օգոստ Յազգին

Հայոց:

Ի Հայրապետութեան Տեսան Սրբազան Սիմէօնի ամենախ Հայոց Կաթուղիկոսի, ի
Վաղարշապատ:

Ի Թաղաւորութեան Յոգոտափայլ Տեսան Զրկորդի Հէրակլիոսի ի Թիպլին:

Եամի Տեսան փրկին մերոյ Պրիստոսի 1773

Եւ ի Թուին Թուականութեան Հայոց 1222

Ի Հնդիկս եւ ի Մայրա Քաղաքի Մազրա:

Ի Տպարանի Նոյն Յակոբայ Շահամիրեանց:

4

ՅԵՄԱՏԱԳԱՐԱՆ

Վերադարձաւթիւն Գրքիս:

Որպէս Ծարադրող գրքիս գործիւ վաճառական անձնութիւն արհեստին Ծարադրութենէ եւ բուրոյնի ազգաւ, հաւատարմութիւն թաղից եւ շարեւիյ տառից ի սովորութենէ հայոց ոչ կարաց լուս անել յաւելի քան զայս, զի սովաւ կարող լինիցի եւ արթնացուցանել արհեստին շարադրողաց եւ զայրի աշակերտելոց ի Թմբութենէ Եռուլութեան քնոյ, եւ ցուցանէ նոցա հնարն, որ իրեն անհնարին ընդ կարծիքս բազմաց զի յեղինակն գրուաւ ոչ եղիս օգնականութիւն յաւելիցէ թայց հաւաքարիմ սպասաւորաց տան հօր իւրոյ, եթէ շարեւն տառից, եթէ անշտանիւ, եթէ ջոկեկն եւ եթէ ապեկն, որ սոքա էին ի յազգէ Սիւսմ որում ունին ի ծննդեան լեզուս բարբառաւ յազգին իւրեանց, որովհետեւ ի այլ ազգէ եւ այլ լեզուէ կարէ լուս անել այսքան, ուրեմն ոչ է արժան զի մէջ մեր ոչ ոք ապիցէ թէ քանս մեղանէ իւրեւ անկարելի, ուրեմն ամենայն բան ընդ ամենեցուն է կարելի եթէ Եռուլութիւն նմա մի յազգեհարեանցի, եւ մարդն ունիցի սէր եւ ջանացողութիւն, վասնորոց արժանի համարեցի յիշատակել ջանասէր աշխատողս իմ եւ օգնական բանիս այսմիկ, այսինքն Ջէրհան Կրդոյ Սիւսեան, եւ Ջաքէս որդոյ Մարկոսեան: Երկոցեանն ծնեալ ի աշխարհն Սիւսմ, եւ ի տարբերութենէ ժամանակի պատճառանց հասեալ առ մեզ ի հասակի ժանկութեան իւրեանց ի մէջ մեր զարգացեալ, սեւեալ եւ սիրով յանձն առեալ մկրտութիւն Սուրբ ի յանուն Ամենասուրբ Երբորդութեան Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, ըստ օրինոց ամուսնացեալ ընդ ազգիսն օտան հօր իմոյ եղեալ հայր սրբոց եւ գտեհաց եւ հաւաքարիմ տեառն իւրեանց, վասնորոյ աղայիմ առ բոլոր ազգն հայոց, զի եթէ գտանիցին սոքայ, կամ ի սերնդէ սոցայ ի աշխարհն հայոց, կամ որ ոչ տարր աշխարհ մէջ ազգին հայոց, սիրով սոցայ ունիցիք ըստ արժանեաց աշխատանաց սոցայ իրքեւ երախտազէտ, քանզի ի դրացեաց սոցա արժանեւ եւս գտանի ի հայեատան աշխարհ որում ցեղաբանութիւն կոչեն մամիկոնացիք:

Եւ ի սմանէ ապեցաւ Ժախիւր մերօք մին հարիւր եւ տասն յատ, տասն ի սմանէ մրնալոյ վարձ Ժախիւր մերօք, մնացեալ մին հարիւր յատն եթէ իշխանք, եթէ հասարակ անմեկնք ոչ ոք որ զսոցի ուրախ վայելումն լինի վասն իւր, այլ գինն նորայ իւրաքանչէր մի գրքի տառն Ոսկի որում համապատասխանի ժողովուրդն ուսմիկ հատուցանի անսկզպ եւ աղքատաց, վասն սիրոյ վրդութեան ազգին հայոց ի ընդդրութենէ բարբառոսաց, այս հատուցումն ոչ հարկադրեմ եթէ ոչ աշախատեք ինքեքմ:...

Կիւլպէնկեան Մատենադարան

241 Ծա

311

ՏՕՆԱՅՈՅՑ: Հատ. Ա.Բ: Ս. Էջմիածին, տպ. Ս. Գրեկոր Լուսուորչի, 1774 (աւարտ. 1775), 564 էջ:

ԱՆՈՒԱՆԱԹԵՐԹ

ՏՕՆԱՅՈՅՑ:

Նախապէս կարգեալ եւ սահմանեալ սրբոյն Սահակայ Գարթեի շարադրարին շատ, ըստ աւանդութեան հայաստանեայց սրբոյ Նիկողոսոյ:

Արդէն վերստին նորոգմամբ ի յերկուս հատորս բաժանեցեալ. Աշխատաբարութեամբ Տեառն Սիմէօն Եղեանի եւ Սրբազան Կաթողիկոսին ամենայն հայոց:

Յւ նորին հրամանան ապաւրեցեալ Սուրբ եւ յատուցանակար Աթոս Էջմիածին. ի նորահաստատ Տպարանի Սրբոյն Գրեկորի Լուսուորչին մերս:

Յամի Փրկչին մերոյ՝ Աշիդ. եւ ի Թուիթ հայոց՝ Նմիզ:

ԾԻՇԱՏԱԿԱՆ

Յիշատակարան:

Փառքդդ

«...Որոշ աստամեր շորհօքն եւ ողորմութեամբ, եւ օղակնութեամբ բազմաբախտի եւ հոգեհեղինակի մերոյ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, ի լրումն եկեալ կատարեցաւ տպեցումն նորափայլ գրքոյն՝ որ կոչի Տօնացոյց:

Այնաստաբնութեամբ եւ հոգաբարձութեամբ սրբազնկատար Հայրապետի մերոյ՝ Տեառն Որմէօսի յոգնախառ եւ զերմաստ Կաթողիկոսի տննախն Հայոց:

Ի վերաստեղծութեան սրբոց Տօրինականաց տեղեակն՝ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ՝ Տեառն Պօղոսի ջախջախ վարդապետին վանեցւոյ:

Եւ ի Դիտողութեան արքայազներն ժայռադարէի Կոստանդնուպոլսոյ՝ միանգամայն եւ Ժայրագոյն Նուբարէին սրբոյն Էփմածնի, եւ Փոխանորդին վերոյ յիշեալ սրբազն Հայրապետի մերոյ՝ Տեառն Զաքարիայ Համեստափայլ Վարդապետին:

Ի Թուոյլ Փրկչին մերոյ, ոչնիւ. եւ ի Թուոյն մերում, Ոմիդ. յամենան Ապրիլի եւ Քնն, ի սուրբ Էփմածնի:

Ուրեմն՝ որք վայելէ՞ք զսա, Նախապէս տուք փառս Աստուծոյ յաշոգողին եւ անօրինողին տննախնի: Եւ սպա յիշեալէք ջերմեանդ ըզմիւ զվերոյ յիշեալ բարեմիտ եւ յորհաջան Հայրապետս մեր՝ Հանդերձ Հոգեւոր եւ մարմնաւոր ծնողօքն եւ Համայնիւք իւրայնոմբն՝ կենդանեօք եւ ծննդեցւոմբ: Որ զուով պաշարեցեալ՝ եւ որպէս թէ կաշկանդեցեալ ի յոմնեւոսս կուսէ ի յամենաստեակ ժրիկս եւ ի բազմակերպ աշկոնութիւնս ըստ յարաշունչ բերմանց ժամանակին, ոչ Թուլանայ երբէք յայսպիսեաց Աթոռալուս Հաւատարմութեանց, Թէպէտ՝ յոգնապատան աշխատութեամբ եւ յափազանց զբաւաւանտարութեամբ. (որպէս ինքն ի կարծոյ ծանուցեալ է ի վերջին կտակովն իւրում:) Յետ որոք՝ յիշեալէք զհոգեհին սրբազն սրբապետի մերոյ՝ զԹառնակ եպիսկոպոսն Գեղամացի. որ յամենայն կարգաւորիչ եւ անօրինիչ է գործոյս եւ զործավարացն սորին անձամբ յաշխատեցամբ: Ընդ ամին եւ տիրացու Յարութիւն Էփմածնեցի, որ է փորագրող եւ քանդակող բոլորքն զրոյ, պատկերաց, խորանաց, կտեսնաց եւ այլոց ծաղկանիւց. նաեւ տպող գրքոյս:

Ընդ սոսին եւ զայլ Ռարդաս ծանայ եւ սպասուօքն եւ զձեռնադրան ուղակերտ եղ զցրուօքն զրոցս:

Արժանի է յիշման եւ Դոգոթեցի Մկրտիչ արքեպիսկոպոսն, որ իբրեւ Նախկին Հեղինակ եղեւ զորոցս յայտրիկ՝ որքան առ փորագրութիւն ի պողովատեսայ:

Նաեւ՝ յիշեալէք զհոգեհին եւ զհարազատ զուանի մեծի Հայրապետի մերոյ՝ զՄկրտիչ արքեպիսկոպոսն. իս յամենայն որպէն զմայր՝ Հոգածոն եւ ինամատար լինի զործավարացն անրին, Հոգաւով զվարին եւ զպիտոյսն յամենայնի:

Ընդ ամին եւ յիշեալէք զհարազատ միաբան եւ զանձամբիք զբաղերն սրբոյ եւ մեծի Աթոռոյս զԼուսինիանոս վարդապետն Ալտարակցի: Իբրեւ ի Լուսաբան պատանին իւրմէ, քանիցս վերապրկեցւով պարզապիտակ զգիրքս զայս մեծաւ աշխատութեամբ, ի չաղապրեցմանէ Հեղինակին:

Ընդ սոսին եւ զայլ Հարազատ ծառայ եւ սպասուօքն եւ զձեռնադրան աշխատեցաւ մեծի Հայրապետի յիշեալէք ի Զքիստոս որք ըստ կարեաց իւրեանց աշխատեցան ի գործս այս:

Կազմեց՝ Ա. Գ.

(Շաբաթ 18)

ՈՒՐԱՐԻ ՏԸԻՉՈՒԹԻՒՆ

ԺԱՌԱՆԳԱԿՈՐԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐՏՆԵՐՈՒՆ

Իւրաքանչիւր Հայ վարժարանի համար, դպրոցական տարեկները կը հանդիսանայ բնութահաստի ուրախ օրերու շրջան մը, երբ Հայ պատանիներ կը յառաջանան դէպի կեանքի տարբեր մարզեր կամ՝ ասպարէզներ:

Կրկնակի է սակայն մեր ուրախութիւնը նրաւազէմի Հայ Պատարիարքեան ժառանգութեան վարժարանի դպրոցական տարեշրջանի աւարտին, երբ շրջանաւարտները, յաջողութեամբ անցընելէ հոգ տարեկներէի քննութիւնները, և քեականիցիմ մօր կեանք մը՝ Ընծայարանի և Յաւիտեան ծութեան կեանքը:

1969-1970 ուսումնական շրջանի վեց ընթացաւարտները յաջողութեամբ յանձնելէ հոգ իրենց քննութիւնները, դիմեցին Ամն. Պատրիարք Ս. Հօր եւ ներկայացուցին իրենց ուխտագրերը՝ մօլիտուելու եկեղեցական ասպարէզին: Ամոնք ուխտեցին իրենց երիտասարդութիւնը եւ ասպարէզ մօլիտուելու մէջ եկեղեցւոյ եւ նրաւազէմի Ս. Աթոռի ծառայութեան: Նման ուխտագիր յանձնեց նաեւ ժառանգութեան շրջանաւարտ մօլիտուելու մօլիտուելու մէջ, որ այժմ ընդունուած է Ընծայարանի բաժնի:

Ընդունելէ հոգ անոնց ուխտագրերը եւ վերադառնալ Սրբազան Հօր յանձնարարութեամբ, Ամն. Պատրիարքը անոնց շնորհեց Ուրախիկի տառիմներ: 13 Յունիս 1970, Հոգեգալստեան մօլիտուելու ատաղ, եօք սաները առաջնորդուեցան Ս. Յակոբեանց Տաճարի Պատրիարքական Աթոռը, որ Պատրիարք Սրբազանը իրենց ուսերէն կախեց Սուրբ Ուրաքը, որմէ հոգ ծնրագիր՝ ընդունեցին Պատրիարք Հօր օրհնութիւնը:

Նոյն երեկոյ, ժառանգութեան ուսանողները մաշկերոյք մը սարքեցին ի պատիւ մօլիտուելու իրենց ընկերներուն, ժառանգութեան մաշտարանին մէջ, մօլիտուելութեամբ Ամն. Տ. Նիշէ Պատրիարքին, որ ընթրիքէն հոգ, իր ծանօթ պերմախօսութեամբ եւ բանաստեղծական շնորհով խօսեցաւ խրատական մը, ընդգծելով Բրիտանիական իմաստը ծառայութեան:

Յաջորդ օր, Հոգեգալստեան տօնին, մօլիտուելու ուրախիկները ըսպասարկեցին Ս. Յակոբեանց Տաճարին մէջ պաշտօնած Ս. Պատրիարքին, գոր մատոյց Ամնապատիւ Պատրիարք Սրբազանը:

Ապրիլի ընթացքին, Գերշ. Լուսարարապետ Սրբազանի հրամանաւ, Ուրաք կրելու արտօնութիւն տրուեցաւ Ս. Աստուածածնայ դպրապետ եւ լուսարար Տրց. Յակոբ Սէմէրանեանին, ինչպէս նաեւ Ս. Մննդեան Տաճարի լուսարար Տրց. Յովսէփ Հալանեանին, իրենց բարաւ ծառայութեան ի գլխահատութիւն:

Զ Ե Կ Ո Յ Յ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ԸՆԴՀ. ՏՆՕՐԷՆ Գ. ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ ԿՈՉՈՒԱԾ

Ներկայիս կը փափաքինք ծանուցանել թէ յառաջիկայ Յունիս 15-էն սկսեալ Հանգստեան կը կոչուի Հ. Բ. Ը. Միութեան Ընդհանուր Տնօրէն Տիար Գ. Կիրակոսեան, իր լեցուն տարիքին բերումով, նկատելով որ ի մօտոյ կը լրանայ կեսնաբին 82-ամեակը:

Բազմալատտակ կրթական մշակ եւ բարձրագոյն մտաւորական, ան իր ազգային ծառայութեան 60-ամեակը բոլորեց 1969 Սեպտեմբերին, իր գլխավոր կրթութեան ետք ու արտակարգ յաջողութեամբ մը ստացած ուսուցչական բարձրագոյն վկայականով՝ դաստիարակի պաշտօնը սկսած ըրյալով 1909 Սեպտեմբերին, իր ծննդավայրին՝ Սեբաստիոյ մէջ:

Յաջորդ տարեշրջանէն սկսեալ ամբողջ տասնամեակ մը պաշտօնավարած է Կ. Պոլիս, ապա իրադրածած իր երիտասարդութեան երազը՝ Համալսարանական ու բարձրագոյն ուսման գոյգ ընթացքներ աւարտելով, Փարիզ:

Անուհետեւ երկար տարիներ շարունակած է գործել կրթական ասպարէզին մէջ, միշտ իբրեւ Տնօրէն՝ Գահիրէի Ազգ. Վարժարաններուն, Մեղունեան Կրթական Հաստատութեան եւ Կալիպթայի Հայոց Մարզատրական Ճեմարանին:

Հ. Բ. Ը. Միութեան հետ իր կապերը կը սկսին Մելգոնեան Հաստատութեան իր պաշտօնավարութեան շրջանէն, որպէս անոր առաջին Ընդհանուր Տնօրէնը, յետոյ՝ երկրորդ Ընդ. Պատեբազմը Նախորդող երկու տարիներուն՝ Փարիզի մէջ Միութեան զանազան ժողովներու իր անդամակցութեամբ եւ Ընդհանուր Քննիչի պաշտօնով՝ որ պատեբազմի պաթլումին հետեւանքով շուտ վերջ գտած է:

Իր ներկայ պաշտօնին ձեռնարկած է ան 1946-ին եւ ընդհանուր կերպով Հ. Բ. Ը. Միութեան ծառայութեան մէջ եղած է երեսունեքէ տարի:

Տիար Գ. Կիրակոսեան Ֆրանսական Կառավարութեան վարժատրււած է Officier d'Academie-ի պատուանշանով:

Չենք սնդրադառնար իր գրչի աշխատութեանց: Բայց երբ կը քաշուի իր այնքան պատասխանատու պաշտօնէն, խորագոյն գնահատանքով կը յայտարարենք թէ ան միշտ գործեց ազգասէր Հայու աննուազելի եռանդով, Բարեգործականի կոչումին բարձրագոյն գիտակցութեամբ եւ օրինակելի պարտաճանաչութեամբ, իր բազմակողմանի կարողութիւնները ի սպաս դնելով իր պաշտօնին մարդկօրէն անթերի կատարման ջանքերուն:

Այժմ երբ իր արժանի հանգիստը կ'առնէ, տնտեսական կերպով եւս
ան պիտի չարուեստէ ծառայել իր սիրելի Միութեան:

Կեդրոնական Վարչական Ժողովը Տիար Կիրակոսեանի յաջորդ ըն-
տրած է կարող, երեսփարզ ոյժ մը, յանձին Տիար Միսաք Հայկենցի, որ
պաշտօնի կը կոչուի իբրեւ Ընդհանուր Տնօրէն:

Տիար Հայկենց ինք ալ նախկին դատաւարակ մըն է, որ ապա եղած
է Գալիֆորնիա հրատարակուող «Նոր Օր» թերթի խմբագիր: Ան վերջին քա-
նի մը տարիները հետեւած է տնտեսագիտական ուսմանց եւ նախագահ Տի-
ար Մանուկեանի առաջնորդութեամբ, ընտելացած է Հ. Բ. Ը. Միութեան
վարչական պորձերուն:

Յառաջիկային առիթը կ'ունենանք զինքը աւելի լայնօրէն ներկայաց-
նելու:

ԴԻԻԱՆ ԿԵԴՐ. ՎԱՐԶ. ԺՈՂՈՎԻ

Ն.Ի. ԵՈՐՔ,

4 Յունիս 1970

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

* Ուր. 3 Ապրիլ.— Վաղուան Գառասուն Մանկան տանին առիթով, բացառիկ նշխով կատարուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ, ուր քառական թիւով ժողովուրդ իր բարեպաշտական զգացումները յայտնեց Սրբոց նկարին շինուած չարական անդրին զիմաց զառնով իր ժողովը եւ իրերէով մէթի իր ընտանիքը:

* Եւր. 4 Ապրիլ.— Ս. Գառասուն Մամկանց Սերաստիոյ: Ս. Գառասուր ժառուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղի: Ժամադարն էր չորսը: Ս. Սիման Արք. Միսնան: Վերաբերումը կատարուեցաւ Գառասուն Սանկեղեց նկարին առիւն լինուած չարական անդանին վրայէն, որուն շինման, կաթառի մը մէջ, Գառասուն զոյգըտին կանթիկները կը պլպլային, առանձնական սպառնալու լինելու մէջը նեղուած ցառասուն նորազգած քրիստոնեաները խորհրդանշող:

— Վաղուան Դատաւորի Կիրակիի առթիւ, Կէսօրէ Խոր ժամը 2:30ին, Լուսաւորապետ Գեղը: Տ. Հայրիկ Արք. ի գլխաւորութեամբ, Միսնանութիւնը ճշրտապատշաճ մուտք գործեց Ս. Գարուքիան Տաճար: Ս. Գերեզմանի եւ Գիւտ Մայի աջի ուխտներն ետք, վերջնապէս կից՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիկ հինգերեւին մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ եպիստանակ: Ապա կատարուեցաւ Տօբիթական Սրբատեղեաց այցելութեան ճանդիւսուոր Քաթօր Տաճարէն ներս: Քաթօրապետն էր Հոգւ: Տ. Վազարը Վրդ. Մայաւորեան:

* Կիր. 5 Ապրիլ.— Դատաւորի Կիրակի: Գլխաւորութեամբ եւ առաւանակ ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Գարուքիան, Ս. Լուսաւորիկ հինգերեւին մէջ: Ապա, Լուսաւորապետ Գեղը: Տ. Հայրիկ Արք. Ս. Սիման Արք. Միսնան: Ապա, Լուսաւորապետ Գեղը: Ս. Գրիգոր Լուսաւորիկ մասին, ներկայացնելով զայն իրեն հաւատքի մարդը:

* Դիւ. 8 Ապրիլ.— Ս. Հրեշտակապետց հինգերեւին Նսկուսի ընթացքին ջարդեց Հոգւ: Տ. Սիման Արք. Միսնան, վերջուեցով բարի Մամարացիի աւանաւանակն առաւ: Խօսեցաւ նաեւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիկ մասին, ներկայացնելով զայն իրեն հաւատքի մարդը:

* Ուր. 10 Ապրիլ.— Ս. Գրիգոր Լուսաւորիկ մուտք ի վերայ տանի նախառնակին ի Ս. Գարուքիան վրայէն: Տ. Նորայր Տարիաղոյ:

* Եւր. 11 Ապրիլ.— Ս. Հորմ մերոյ Գրիգորի Լուսաւորիկ: Յիշատակ չարաբանաց եւ մտանկայն ի վիրապի: Ըստ ուղիւներով, առաւանակ ժամերգութեան աւարտին, Ս. Լուսաւորիկ ժառուցը Քաթօրով փոխադրուեցաւ Աւաղ Սեղան, ձեռնադրուեցաւ Քաթօրապետ Գեղը: Տ. Հայրիկ Արք. Կիրակի: Ապա Ս. Գառասուր ժառուցուեցաւ հինգերեւին առաւանակ Ս. Լուսաւորիկ սեղանին վրայ: Ժամադարն էր Հոգւ: Տ. Գեղարք Վրդ. Նազարեան:

* Եւր. 11 Ապրիլ.— Կէսօրէ Խոր ժամը 3-ին, Կիրակի Ս. Վրդ. Գարիկեանի գլխաւորութեամբ, Միսնան Հայրիկ ինքնաշարժով բարձրացան Տիֆնեց լու, ուր Համբարձման սրբապաշտին վրայ կատարուած մեր վրանաւարան մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն եւ եպիստանակ: Իրիկնալին կատարուեցան նաեւ ընկեցեցին եւ Նսկուսի աւարտը: Գրիգորի, եւ ապա Կէսկրայի եւ առաւանակ ժամերգութիւններ: Մատուցուեցաւ Ս. Գառասուր չարաբանական մարտին մէջ: Ժամադարն էր սրբ-

աւադարին Տեառը: Հոգւ: Տ. Սիման Արք. Միսնան Ուշ Գեղերին Միսնանութիւնը վերադարձաւ մայրամասը:

* Կիր. 12 Ապրիլ.— Գալստիանի Կիրակի: Առաւանակ ժամը 7:30-ին, Գեղը: Տ. Տաճէ Նպա. Աճեմեանի գլխաւորութեամբ, Միսնանութիւնը ինքնաշարժով բարձրացաւ Տիֆնեց լու, ուր ճշրտապատշաճ ճանդիւսուոր մուտքին ետք մեր վրանաւարան մէջ կաթիլապատական խոյր ի դուրս պատարագեց Հոգւ: Տ. Յովսէփ Վրդ. Մամուր, որ նաեւ ջարդեց՝ Վրդ. Կատուքիանին սեր էն բընարանով:

* Դիւ. 15 Ապրիլ.— Առաւանակ, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Սեմ Գառնո ճառարը վերջին ժամերգութիւնը, իսկ իրիկնալին՝ Ս. Հրեշտակապետց հինգերեւին վրայէն Նսկուսը:

* Եւ. 18 Ապրիլ.— Իրիկնալին՝ Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ Սեմ Գառնո վերջին Նսկուսը:

* Եւ. 18 Ապրիլ.— Յիշատակ յարութեան Ղազար: Ս. Գառասուր ժառուցուեցաւ ի Ս. Գրիգորի: Ժամադարն էր չորսը: Տ. Նարեկ Արք. Մարթագէտեան: Ս. Գառասուր ընթացքին, Ս. Թաղապետց երկը: Վարժարանի քոյկական այսպիսի Կրտսերութիւնը Ս. Հաղարտութիւն ստացաւ:

— Կէսօրէ ետք ժամը 2:45ին, Ամեն. Գառարեալ Ս. Հոր գլխաւորութեամբ, Միսնանութիւնը ճշրտապատշաճ մուտք գործեց Ս. Գարուքիան Տաճար, ուր պաշտուեցան երկիւյսեան ժամերգութիւնն ու Մաղկապարզի նախառնակը՝ Ս. Լուսաւորիկ հինգերեւին մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տօբիթական Սրբատեղեաց այցելութեան ճանդիւսուոր Քաթօր Տաճարէն ներս: Քաթօրապետն էր Կիրակուն ուխտաւորաբար Ս. Աթոռ ժամանակ Արք. Տ. Վազարէն ԲԿ. Սանտրուին:

* Կիր. 19 Ապրիլ.— Մաղկապարզ: Գիրայի եւ առաւանակ ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Գառասուր ժառուցուեցաւ ի Ս. Գարուքիան, Ս. Լուսաւորիկ հինգերեւին մէջ: Ժամադարն էր Հոգւ: Տ. Սիման Արք. Միսնան: Ապա, Լուսաւորապետ Գեղը: Տ. Հայրիկ Արք. Առաւանակի գլխաւորութեամբ կատարուեցաւ մեծաւանդեւ Քաթօր Գրիգորի: Ս. Գերեզմանի եւ ապա Գառասունութիւն լուր, եւ Վերադարձ: Քաթօրապետ ի մեծին ունեցնէ միջինին եւ արժանեցիկ ոտքը, իսկ մեր Քաթօրին ի հետեւին Լուսինեան եւ Աղորինեան Քաթօրները: Կէսօրը անց, Միսնանութիւնը վերադարձաւ Մարթամեան, եւ Հայոց Թաղի մուտքէ՝ Վրդ. Գրիգորի ջո զպաշտանն շարժեց իրեղի մարդարեւ Գառարեալը:

— Կէսօրէ ետք, չեղորէն զարգաւորած Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ նախ Վերադարձ, ապա տանին յատեն Նուրիշտով լուրակներով ընդմիջուած երկիւյսեան ժամերգութիւն եւ Գեղարեւին հեղեղաւ աւարտութիւն: Նուրիշտական ջր Գեղը: Տ. Նորայր Նպա. Պոլաքեան: Հոգւ: Տ. Կիրակի Ս. Վարդապետ Աւաղ Սեղանի թեմէն կարգաց Նուրեալ սերուն եւ փափաքով վարաւոր բացդնելու անուանացանակ, եւ զոր բոլա ներկաներուն սր իրեն լուսմաներով նպատակն Աղանիկի Աղ. Բուսարանին ի նպատակ կատարուած ճանդապագութեան: Այդ նրա պատակով զոյգ պիտիներ զանաւան էին հինգերեւին զոյգ մուտքերուն:

* Դիւ. 21 Ապրիլ.— Աւաղ Երեշտարի (Յիշատակ տաւմ կատանաց): Ըստ ուղիւներով, Ս. Գառասուր ժառուցուեցաւ Ս. Գարուքիան Տաճար զաւթին արեւելալովով գտնուող Ս. Գեղանեան Աւանաւանի Հայապատական մարտին մէջ: Ժամադարն էր Արք. Տ. Վազարէն ԲԿ. Սանտրուին: Ս. Գառասուրն ետք կատարուեցաւ Տօբիթական Սրբատեղեաց այցելութեան ճանդիւսուոր Քաթօր Տաճարէն ներս:

ճարհե ներս: Թափօրայեան էր Հոգը: Տ. Կերեղ Ծ. Վրբ. Գարիկեան, որ Թափօր իւրաքանչիւր Հանգրուանին ուխտաւորներուն տուաւ սրբառանկաց մասին լուսարարին բացատրութիւններ:

* Ծր. 23 Ապրիլ.— Անաղ Հիկղդաթի (Յիշատակ Ընթրից Տեառն տիրոջ) Առաւօտեան Ժամեր-դուրեան աւարտին, Մայր Տաճարին մէջ պաշար-եցաւ զՊաղ Ապաշխարացոյցը:

— Ժամը 10ին, Հանդիսուոր Ս. Գառարաղ ժա-տուցուեցաւ Մայր Տաճարի Անաղ Սկզպանի վրայ: Ժամարարն էր Գեղը. Տ. Ծաւն Եղա. Աճէմեան: Կարգացուեցաւ Ս. Բարսեղ Հայրապետի Հաղորդութեան ձառը: Բազմաթիւ Հաւատացեալներ ընդունեցին Ս. Հաղորդութիւն:

— Կէսօրէ ետք Ժամը 2:30-ին, Մայր Տաճարին մէջ հատարուեցաւ Վնասարտայի տպաւորիչ տարադուրութիւնը, նախագահութեամբ Ամեն. Գառարարը Ս. Հօր: Տաճարի զոյգ դռները լցուած էին օտար հրաւիրեալներով, որոնց մէջ կային Երուսաղէմի Բագապապետ Ն. Վ. Թեան Բալլէք, Կոստից Նախարարութեան ներկայացուցիչը, Հիւսիսասորէի և Անկիւրան Արքեպիսկոպոսը, որ տաքերու լուսա-ցումին հոգ զգեստաւորուելով բարձրացաւ: Անաղ Սկզպան և անդիւրեմ լցուած կարգաց Ս. Առաւօտեանէն Ռոտալուայի վերաբերեալ ձառարները:

— Ժամը Ծին, փոքր Թափօր Եր. դիտարու-թեամբ Տ. Կերեղ Ծ. Վրբ. Գարիկեանի, մեկնեցաւ Ս. Հրչակապետաց եկեղեցի, առաջին քանա-թը Բրիտանոյ: Զարչաբանաց խորանին առջև կա-տարուած Ս. Առաւօտեան ընթերցումէն ետք Թափօր ուղղուեցաւ դէպի եկեղեցի դաշիթը, ուր Ս. Զիքնիի մասին առջև — որուն վրայ մեր Տէրը կապ-ուեցաւ, բոս առաղուսթեան, զոտաբարութիւնէն ա-ռաջ — կատարուած Առաւօտեան ընթերցումէն ետք Հոգը: Հայրը խոսեցաւ Բրիտանոյ չարչարանաց մա-սին, առով նաեւ պատմականը սրբալայրին: Ապա, յարաւաններու երեզոյցութեամբ, Թափօրը ուղղ-ուեցաւ դէպի Ս. Փրկիչ վանք — Եկեղեցի քանա-թը Բրիտանոյ, ուր դարձաւ Ս. Առաւօտեան ընթեր-ցումին ետք Հոգը: Հայրը խոսեցաւ Պետրոսի ու-րացման մասին, և սուսա պատմականը սրբալայ-րին:

— Ժամը 7-ին, Մայր Տաճարին մէջ սկսաւ ճա-տարման կարգը, որ տաղադրեցին խորհրդարա-րութեամբ շարունակուեցաւ անկի ջան չորսուելով Ժամեր: Հոգը: Տ. Կերեղ Ծ. Վարդապետ կուս ջա-րդով մը վեր Հանեց Հայոց դիւրեանց փրկարար Նախակութիւնը: Արարչութեան ներկայ եղաւ Ա-մեն. Գառարարը Ս. Հայրը:

* Ծր. 24 Ապրիլ.— Անաղ Ուրբաթ (Յիշատակ Զարչաբանաց. Կաշիւուրեան և Թաղմամ Տեառն տիրոջ) Կէսօրը քիչ անց, Ս. Գարուրեան Տաճարի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ հատարուեցաւ ճա-րչութեան կարգը, նախագահութեամբ Հոգը: Տ. Կերեղ Ծ. Վրբ. Գարիկեան:

— Կէսօրէ ետք Ժամը 4-ին, Մայր Տաճարին մէջ հատարուեցաւ մեծանաղէս Քաղման կարգը, Հանգրուանութեամբ Ամեն. Գառարարը Ս. Հօր:

* Ծր. 25 Ապրիլ.— Անաղ Զարաթ (Ճարպաւոյց Ս. Զատիկ): Առաւօտեան Ժամը 8:15-ին, Ս. Գարու-րեան Տաճարի դուռը բացուեցաւ մեր կողմէ, բոս անգործութեան քանուլին առնուելով Անաղ Թարգման Հոգը: Ս. Սիմոն Արեւայի մեղքէն:

— Նրկու Ժամեր ետք, Ամեն. Գառարարը Ս. Հօր դիտարութեամբ, Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Ս. Գարուրեան Տաճար, ուր յայտարարեալ ընթացք առին լուսաւորեալ յարակից հանդիսութիւն-ները: Ժամը 11-ին, Հայրը և Յունաց Թարգման-ներուն և հաւաքարութեան ներկայացուցիչներու մասնակցութեամբ, հատարուեցաւ Ս. Գերզմանի զրան կնքումը: Կէսօրը քիչ անց Թափօրի եղաւ Յու-նաց Միաբանութիւնը, երկու զանաւոր Ս. Գերեղ-

մանին շուրջ, որմէ ետք Յունաց Գառր. Փոխանորդ Գերը: Տ. Ճէրմանաւ Եղա. և մեր Լուսաւորիչ Հոգը Տ. Կերեղ Ծ. Վրբ. Կերեղ զակելով մասն Ս. Գերեղ մաս, որից Հինգ վարկեան ետք իւրեքական լոյսը դուռը պիտի դար, որը զարգացող լուսակիրներու մեղով անթափելի մը մէջ պիտի փոխարկուէ վեր-նասուն մեր պատշաճութիւն մէջ իր տիրոջ դրաւա-Ամեն. Գառարարը Ս. Հօր մեղքը, որ անով օրհնէ վարք խոնարս բազմազգի Հաւատացեալներն ու ուխտաւորները: Տաճարին յոժանան և Հայկա-կան զանգերուն զուարթ զոգանլին ընդմէջէն Հայց Թափօրի կ'ելլին Ս. Գերեղմանին շուրջ, Հետեւողու-թեամբ Լիպաններու և Անորիննրու Թափօրներուն, Բնացեցելով Քրիստոս յարեալ յարակաւը: Նուա-րաբ մայր Թափօրի աւարտին, Ժամը 2:30-ին, Միա-բանութիւնը վերադարձաւ Մայրավանք: Գաւթի ինքզին զիմար Գառարարի ու Լուսաւորիչ եր բո-ղոսաւորներին, միշտ դպիրներ Քրիստոս յարեալ երկելով կը յատկանան դէպի Մայր Տաճար, որ Ս. Առաւօտեան ընթերցումը կը փակէ փառաւոր այս Հանգրուանութիւնը:

— Ժամը մը շանց, Մայրավանքի մեծ զանգը վերադին եկեղեցի կը հրաւիրէ ժողովուրդը: Ժա-րգայտիչ տարադուրութեան տարրեր, Ս. Բաղդերեան Մայր Տաճարի Անաղ Սկզպանի վրայ կը ժառուցուի իրկիւնդմէ խորհրդաւոր ու յանկուցիչ Ս. Գառա-րարը: Երարութեան աւետարելի իր բացող Սկզպանի վարդապետը: Ժամարարը էր Հոգը: Տ. Աղան Արք. Գալիկեան: Ապա, Կերը: Տ. Նորայր Եղա. Գողար-կանի նախադասութեամբ կատարուեցաւ Ս. Զատիկի Կախառման, որմէ ետք Ախար յարեալ շարակաւը երկելով Միաբանութիւնի բարձրացաւ Սկզբնասունի ընթերցի:

* Կիր. 26 Ապրիլ.— ԶԱՍԻԿ ԵԱՐԱՌԻԹԻՆՍ ՏԵԱՆԻՍ ՄԵՐՈՆ: Կէս զիշեր Ժամ մը առաջ, Մայրաւ-փանքի մեծ զանգը ուղիք է Հանած Միաբանութիւն և ժողովուրդը, և կէս Ժամ ետք լուսեղ լապտիկ-ներով և Լուսաւորապետ Գերը: Տ. Հայրիկ Արք. Առաւանի դիտարութեամբ, Միաբանութիւնը և մեկին Ս. Գարուրեան Տաճար: Ս. Լուսաւորիչ և Կերեղի մէջ պատուած Ժամը Լոյսութիւններին ետք, Ժամը 4-ին, կը կատարուի Լուսեղ մեծանաղէս Թափօր Բրիտանոյ Ս. Կերեղմանի և Գառարար-դիւն շուրջ, Հետեւողութեամբ Լիպաններու և Ան-որիննրու Թափօրներուն, կը կատարուի Սկզբնա-սան, Կերեղի ճաշի քո Բրիտանոյ և Ս. Գերեղ-մանի դրան կը կարգացուի Իւլարեքից Առաւօտեան Առաւօտուր, Ամեն. Գառարարը Ս. Հայրը մուտք կը զորէ Տաճար, որմէ ետք Հանգրուանը Ս. Գառա-րար կը ժառուցուի Բրիտանոյ Գերեղմանի վրայ: Կը պատարագէ և կը զարդէ Գերը: Տ. Ծաւն Ե-դիսկոպոս, ընտար ունեւանով զՋԻՐ Խոզրէք զինե-լանին ընդ մեկուցաւ: Գառարարն ա զարդը կը ձայնափառին իւրաքանչիւսն ուսողութեան: Վանք վերադարձին, Հայրը Բողիք մուտքէն Միաբանու-թիւնը Քրիստոս յարեալ շարակաւը երկելով յա-տարուեցաւ և բարձրացաւ Գառարարներուն:

Կէսօրէ ետք, Մայրավանքի մեծ ռակին մէջ կա-տարուեցաւ Զատիկեան մեծ ձկնախառն, զեւտու-րութեամբ Ամեն. Գառարարը Ս. Հօր:

* Բ. 27 Ապրիլ.— Բ. օր Զատիկ — Յիշատակ մեծնոց: Հանգրուանը Ս. Գառարար ժառուցուե-ցաւ Մայր Տաճարի Անաղ Սկզպանի վրայ: Գառ-արարը Ամեն. Գառարարը Ս. Հայրը: Արարչու-թիւնները յորձաւ ձայնափառուեցաւ իւրաքանչիւսն ուսողութեան: Ապա Լորին Ամենապատուութիւնը նախադանց Մայր Տաճարին մէջ հատարուած և ուղարձ մեծանաղէս Թափօրին, անպակշարտի ներ-ջեւ և Ս. Խաչափայտի մասունքի ի մեծին Սպիտ-կոպետի ի մեծին ունիլն զաւաղան, իսկ վարդա-պետներ՝ սրբոց մասունքներ: Ապա երգուեցաւ ճա-տարագործը իւր ողբերքի ուխտաւորներուն, որից

և որ Միտրանութիւն եւ Ժողովուրդ բարձրացան Պարտիաբարան, ուր Պարտիաբար Սրբազանը Ս. Պատարազի նշխար բաժնեց բոլորին:

* Գլ. 28 Ապրիլ.— Գ. օր Զատիկի: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղերի: Ժամաբարն էր Արժ. Տ. Վաղգէն Գճնյ. Սանդրունի: Ապա կատարուեցան Հոգեհանդիսական պաշտօն՝ խղերամատոյց ուխտարարաց ննջեցեալներուն Հոգիներուն համար, հախազանութեամբ Հոգւ. Տ. Գեորգ Վրդ. Նազարեանի:

* Գլ. 28 Ապրիլ.— Ս. Կոյսի Աւետման տօնը Առաջ Երկուշաբթի օրը զուգադիպած ըլլալուն, յետագուման էր ամսուր 30-ին: Ուստի այսօր երեկոյան Ժամերգութեան աւարտին Մայր Տաճարին մէջ պատուեցաւ նախատօնակը: Հանդիսականներն էր Գեորգ. Տ. Նորայր Եպիսկոպոս:

* Գլ. 30 Ապրիլ.— Աւատուածն, Գեորգ. Տ. Նորայր Եպ. Պողոթեանի զխաղորութեամբ, Միտրան Հայրեր ինքնալարեալով մեկնեցան Գեթիսեմանիէի ժուր ու Հէրոսափառով մուտք գործեցին Ս. Աստուծանի Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գերեզմանի զբայ հանդիսանորայէն պատարազեց Հոգւ. Տ. Գեորգ Վրդ. Նազարեան, կէսօրայտակա խոր ի զլուին:

* Եր. 2 Մայիս.— Յիշատակ գլխաւորումն Ս. Յովնանու Կարապետին: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Յովհ. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Սեւան Արդ. Հարկեան:

* Կր. 3 Մայիս.— Նոր կիրակի (Յիշատակ քրիստոսի ճանախակացման օրը) յընթացս Ա. Համաշխարհային Պատերազմին: Ըստ սովորութեան Ս. Յովհաննէս Մայր Տաճարի Առաջ Սնդանին վրայ պատարազեց լուսանան Հոգւ. Տ. Կիրիլ Ծ. Վրդ. Դարիկեան, որ բարոյէց, անդարաւանալով առաջին աշխարհամարտի մէջ նահատակներուն ողբերգական վախճանին: Ս. Պատարազէն ետք, Լուսարարպետ Գեորգ. Տ. Հայրիկ Արքեպ. Առաքեանի զխաղորութեամբ, կատարուեցաւ Հոգեհանգիստական հանդիսաւոր պատուին՝ նահատակներու Հոգիներուն համար: Նոյնը կրկնուեցաւ Տաճարի դաշինքի՝ Երանշիրոյ Տ. Կիրիլ Բ. Պատրիարք Հօր շիրմին վրայ: Ապա, աւարտարգութեամբ Հ. Ե. Միտրան, Հ. Ս. Բ. Միտրան եւ Հայ Կաթողիկէ Երեւ. Միտրան արեւելեան, որոնք ծաղկեպսակներ կը կէշին, Բաբօրը մեկնեցաւ Ս. Փրկչի վանքը, Հետեւողութեամբ ըստաւարաբիւ Ժողովուրդի: Հոն, Արարայի նահատակաց Երազմանին դիմաց կատարուած հանգիստական հանդիսաւոր պաշտամունքէն ետք, Լուսարարպետ Սրբազանը զգալուած լեւտով ոգեկոյնց մէջ բերաւ որ նահատակները, յորդորելով ներկաները որ փառք մտնէ այն սրբական խաչակներու՝ որոնց համար տոնը նահատակութեան պսակը ընդունեցին:

* Եր. 9 Մայիս.— Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղերի: Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Նարեկ Արդ. Մարթազէլեան:

— Կէսօրէ ետք ժամը 2-30-ին, Լուսարարպետ Գեորգ. Տ. Հայրիկ Արքեպ. Առաքեանի զխաղորութեամբ, Միտրանութեամբ Հնչալախառնով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաճար, ուր պատուեցան երեկոյան Ժամերգութեան ու նախատօնակը՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբաւանդաց այցելութեան հանդիսաւոր Թափօր Տաճարէն ետք: Թափօրպետն էր Հոգւ. Տ. Պարեւ Վրդ. Երեցեան:

* Կր. 10 Մայիս.— Աշխարհաւատարան (Կամաջ կիրակի): Գիշերային եւ աւատուած Ժամերգութեան զպատուեցան ի Ս. Յարութեան, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ապա, Լուսարարպետ Գեորգ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս մատուց զուսան հանդիսաւոր Ս. Պատարազը Բրիտանի Ս. Գեորգեան:

ժամին վրայ, եւ ապա նախագահեց սրբալարին առջեւ կատարուած ճնջախառնակին:

* Եր. 16 Մայիս.— Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղերի: Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Ազան Արդ. Պալազեան:

* Կր. 17 Մայիս.— Կարմիր կիրակի: Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Սիփան Արդ. Միսեան:

* Եր. 23 Մայիս.— Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղերի: Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Գեորգ Վրդ. Նազարեան:

* Կր. 24 Մայիս.— Տօն Երեմիան Ս. Խաչին: Ըստ սովորութեան, աւատուած Ժամերգութեան աւարտին եւ ճնջախառնակին առաջ, Ս. Յովհաննէս Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ ընթերցումը 351 թուականին, Ս. Խաչի լուսաւոր երեւանն առիթով, Երուսաղէմի Ս. Կիրիլ Ա. Հայրապետին՝ Կոստանդ Կայսեր յշած Թուղթին Թարգմանութեան: Ապա Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ Առաջ Սնդանին վրայ: Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Յովհէփ Վրդ. Մամուր: Առաջ խորանին վրայ դնուեցան էր Ս. Խաչին նշանը, զոնեաւոր կարկեղեցիներով զարդարուած:

* Եր. 30 Մայիս.— Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաղերի: Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Նարեկ Արդ. Մարթազէլեան:

* Կր. 31 Մայիս.— Ս. Պատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան, Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ: Ժամաբարն էր Հոգւ. Տ. Սեւան Արդ. Հարկեան:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Բ

* Գլ. 1 Ապրիլ.— Սպանական Ընդ. Հնչալատոսարանի մէջ տրուած ընդունելութեան Պատրիարքարանի կողմէ ներկայ գտնուեցան Լուսարարպետ Գեորգ. Տ. Հայրիկ Արքեպ. Առաքեան եւ Տիրա Գ. Հինգելեան:

* Բլ. 27 Ապրիլ.— Կէսօրէ առաջ ժամը 11-ին, Ս. Զատիկ տօնին առթիւ, Պատրիարքարան շնորհաւորութեան ետեւ կատարուեցան ներկայացուցիչը, ոստիկանական եւ զինուորական զէմբեր, Լուսաւոր Ամեն. Պատրիարքը իր Միտրանութեան համբարով եւ Անկիլիան Արքեպիսկոպոսն ու Արար Անկիլիան Եպիսկոպոսը:

* Գլ. 28 Ապրիլ.— Նոյն առիթով, կէսօրէ առաջ Պատրիարքարան այցելեցին Յարախիսիայի Կիւսթոսը, Նանգրէ Միտրանութեամբ, Առորինբու եւ Հոյսէփքու Եպիսկոպոսները, Վսեմ. Փաղարապետը, Պապական Նուիրաբը, Հայ-Կաթողիկէ Համալիկի առաջնորդը, Հնչալատոսական կողմէ եւ այլ ականատար անձնաւորութիւններ:

* Գլ. 13 Մայիս.— Թուրքիայէ դուրս գտնաւոր Ռուս եկեղեցիի ներկայացուցիչը Գեորգ. Յիւրիք Եպիսկոպոս, որ Ս. Երկիր կ'այցնէր, այցելեց Պատրիարքարան եւ Ամեն. Պատրիարք Ս. Հօր լուսաւորութեան ընդունուեցաւ Լուսարարպետ Գեորգ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի կողմէ:

* Բլ. 25 Մայիս.— Յրանաական Ընդ. Հնչալատոսարանի մէջ, Ն. Վսեմ. Հնչալատոսի կողմէ տարուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Լուսարարպետ Գեորգ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս եւ Տիրա Գ. Հինգելեան:

— Նոյն օրը, ճնջախառնակի խաչական օգանակային քննարկման կողմէ Հնչալատի պատուէրն էր տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Գեորգ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոս Սրբազանը եւ Տիրա Գ. Հինգելեան:

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Յ

«ՍԻՈՆ»-Ի ԽՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ԿԻՒՊԵՆԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ
ԵՆՈՐՀԱՎԱՐՈՒԹԵԱՄԲ ԱՍՏՅԱՆ ԵՆ ՀՅՏԵԻՆԱԿ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

2. Մ. Կր Նուբրե Կեռեայ գիրքերը. —

- a) *La Grande Bretagne et la Guerre* — Cazan. Paris, 1917, pp. 322 (incomplète).
- b) *L'Evolution de la Matière* — Paris, Ernest Flammarion, pp. 384.
- c) *Histoire de L'Admirable Don Quichotte de la Manche* — Cervantès Michel. Paris, Librairie Hachette et Cie. 1910, pp. 358.
- d) *Histoire de la Litterature Dramatique* — Jules Janin. Paris, Calman Lévy, Editeurs, 1853, pp. 451.
- e) *Les Grands Aieux* — Fabre Des Essarts. Paris, Libr. Orientale, 1912, pp. 280.
- f) *Les Espérances Chrétiennes* — Augustin Cochlin. Nouvelle édition, précédée d'un bref de Sa Sainteté le Pape Léon XIII. Paris, Librairie Plon, 1926, pp. 440.

Les Poules — Maurice Ponsignon. Ouvrage illustrée de 102 figures et tableaux, Paris, Librairie Hachette, 1942, pp. 328.

Comment Soigner et Eduquer Son Enfant — Edition Nouvelle, revue et augmentée. Dr. Benjamin Spock. Adapté de l'anglais par le Dr. Chevalier, illustrations de Dorothea Fox. Marabout Service, Editions Gérard et Cie. 1960, pp. 569, Verviers (Belgique).

Jules Romains (Poètes d'Aujourd'hui No. 33) — Présentation par André Figueras. France, Pierre Seghers, Editeur, 1952, pp. 221.

Les Hommes de Bonne Volonté — 3 "Les Amours Infantines", 4 "Eros de Paris". Par Jules Romains (de l'Académie Française). Paris, "J'Ai Lu", aux Editions Ditis, 1963, pp. 639.

Les Hommes de Bonne Volonté — 5 "Les Superbes", 6 "Les Humbles". Par Jules Romains (par l'Académie Française). Paris, "J'Ai Lu", aux Editions Ditis, 1963, pp. 573.

Staline — Isaac Deutscher. Biographie Politique. Traduit de l'Anglais par Jean-Pierre Herbert. Paris, Editions Gallimard, 1953, pp. 704.

Petit Précis d'Agriculture — Camille Crapelet. Paris, La Maison Rustique, 1949, pp. 210.

Fleurs, Fruits, Legumes — L'Art et la Manière de cultiver son jardin — J. - M. Duvernay et A. Perrichon. Préfacs de Roger de Vilmorin. Paris, Le Livre de Poche, Librairie Générale, 1961, pp. 606.

IVème Cérémonie Interconfessionnelle de Prière du 9 Février 1962, en la Chapelle St. Marc des Frères des Ecoles Chrétiennes, Chatby, Alexandrie — *Analecta* (1962) — Publication Annuelle de l'Institut, Tirage à part. Alexandrie, Imprimerie du Commerce, 1962, pp. 50.

Inauguration du Musée de la Bibliothèque et Autres Installations Culturelles — Fondation Calouste Gulbenkian. Lisbonne — 2 et 3 Octobre 1969, Les Presses de Neogravura, Lda.

Calendar of Christmas Religious Ceremonies in Bethlehem — For the Period December 24, 1969 — January 19, 1970. Arrangements to be made in accordance with the details contained therein. For official use only. Jerusalem, pp. 24, 30, 18.

Calendarium Romanum — Ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II. Instauratum Auctoritate Pauli PP. VI Promulgatum. Editio Typica. Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, 1969, pp. 177.

The V World Gastronomical Congress. Israel, November 1968 (English and French). Pp. 30.

The Popular Architecture of Verria — N. Moutsopoulos. A Summary in English of the book by Professor N. Moutsopoulos of the Aristotelian University of Salonika (Greek and English). Printed in Greece by "Technographica" S. A. Athens, 1967, pp. 123 & 213.

A Musical Tribute to Komitas Vartabed — Presented by the Komitas Choir of St. John's Armenian Church. October 26, 1969. Armenian Cultural Building, Southfield, Michigan. Presented by M. Hovhannesian.

Infallibility and Authority — Bishop B. C. Butler and Edmund Flood. London, Living Parish Pamphlet, pp. 15.

- An Armenian Manuscript in the Sir Isaac Wolfson Collection of Hechal Shlomo, The Chief Rabbinate, Jerusalem* — Michael E. Stone (presented by the author). Extract from "Le Museon" — Revue d'Etudes Orientales, Tome LXXXII, Nos. 3-4. Louvain, 1969, pp. 293-306.
- Kikor* (Barsian) — Hovhannes Toumanyán. Translated by Ara Hovhannissian. Presented by M. Gharabeghian. Tehran, pp. 24.
- Haigazian College presents:
- Clarion* — 1957-1958 — Beirut, An-Nafir Al-Jadeedah Press, pp. 42.
- Clarion* — 1958-1959 — Sevan Press, pp. 16 + 36 + 6.
- Clarion* — 1961-1962 — Beirut, pp. 59.
- The Great Four* — Mesrob, Komidas, Antranik, Toumanian — Herminé D. Varjabedian. Beirut, Shirak Press, 1969, pp. 62.
- S. Kevorkian presents the following books: —
- La Littérature Expliquée* — Ch. M. Granges et Ch. Charrier. Paris, Librairie Hatier, 1948, pp. 682.
 - L'Art de Conjurer ou Dictionnaire des Huit Mille Verbes Usuels* — Bescherelle. Trente-deuxième édition, entièrement revue. Paris, Librairie A. Hatier, 1957, pp. 164
 - Cours de Langue et de Civilisation Françaises* — A l'usage des étrangers. — I (1er et 2è degrés). Avec la collaboration de J. Lamaison et de M.-A. Hameau. — G. Mauger. Paris, Librairie Hachette, 1953, pp. 230.
 - Au Pays Bleu* — Roman d'une Vie d'Enfant — par Edouard Jauffret. Préface de L. Vigano. Illustrations de Ray-Lambert. Cours élémentaire. Douzième Edition. Paris, Librairie Classique Eugène Belin, 1941, pp. 255.
 - Le Français par la Méthode Directe* — C. Robin et C. Bergeaud. Paris, Librairie Hachette, 1941, pp. 150.
- Ararat* — A Decade of Armenian-American Writing. Edited by Jack Antreassian. Presented by A. G. B. U. New York, A. G. B. U., 1969, pp. 442.
- Memorial Exhibition* — Yehiel Krize. Jerusalem, Israel Museum, Febr. - March, 1970.
- Wilderness 1970* — The Sierra Club Engagement Calendar. Presented by Dr. Stallard. San Francisco, Sierra Club Ballantine Books, 1969.
- Financial Report* — December 31, 1968. Armenian General Benevolent Union.
- Urartians Art and Artifacts* — A Chronological Study. Guitty Azarpay (presented by the author). Berkeley, University of California Press, 1968, pp. 169.
- The Philistines and the Other Sea Peoples* — Jerusalem, published with the cooperation of the Israel Exploration Society.
- Collection Jacques Mordret* — Publié et présenté par la Bibliothèque Nationale du Québec. 1969, pp. 72.
- Messages & Addresses* By His Holiness Vasken I, Supreme Patriarch and Catholicos of All Armenians. Delivered during His Pontifical Visit in the Spring of 1968, on the occasion of the consecration of St. Vartan Armenian Cathedral of New York. Presented by the Diocese of the Armenian Church of N. America, N. York, Sept. 1969, pp. 80.
- Christian Worship in Jerusalem* — Published by the Inter-Church Aid Committee for Jerusalem, pp. 15.
- What is a Redemptorist?* — Antony Foy. Hants, England, published by Redemptorist Fathers, 1963, pp. 23.
- Կոմիտաս Վարդապետ (Հայերէն և Անգլերէն լեզուներով): — Անէր և Գործք: Իր Ծննդեան Հարւելաւորեալին Առիթով: Հրատ. և նուէր Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարանի, Նիւ Եորք, 1969, էջ 145:
- Անթրոնած Գաղտնիքներ — Գրիգոր Թաթուեան (նուիրատու): Գրի առաւ և խմբարարեց Քարաթիւն Սահակեան: Պէյրուս, Տպ. Առլաս, 1967, էջ 479:
- Քուակաճները Կր Պօսին — Արմենուհի Տէր Մանուէլեան (նուիրատու): Պոստան, 1968: Քէնթան, Տպ. Մողերն, 1968, էջ 317:
- Հայուն Տարեցոյցը Ի. Տարի, 1969) — Վարդան Քենյ, Ժամկոչեան (նուիրատու): Փարիզ, Տպ. Գ. Էյէկեան, էջ 128:
- Վենետիկէն ստացանք 1967, 1968, 1969 և 1970 տարւոյ Օրացոյցները: Զմահանցեցիկ Այլ Ճակափք (Ունի Եղեռնի Յիշատակին Առթիւ) — Վեր. Յակոբ Կիւրէքեան (նուիր.): Թրոնթո, Հայ Աեւտ. Եկեղեցի, 1969, էջ 36:
- Մարդիկ և Ժամանակի Մտածումներ) — Ա. Ա. Գետիկեան (նուիրատու): Նիւ Եորք, Գետիկեան Հրատարակութիւններ, 1964, էջ 288:

Հայ Արիւնի Ջայֆը — Հայկ Ահէմեան, Նուէր Մ. Ղարաբէկեանէ: Թեհրան, Տպ. Ալիք, 1967, էջ 46:
Թաքեղոսիւններ — Սարգիս Ֆ. Փափազեան (Նուիրատու): Գահիրէ, Տպ. Ռաֆ-ատա, 1969, էջ 284:

Կիւրիկիոյ Կաթողիկոսութեան Տպարանէն նուէր ստացանք հետեւեալները. —

- ա) Գողգորթա — Թէոդիկ: Մատենաշար Ապրիլեան Եղեռնի թիւ 11. Տպ. Անթի-լիան, 1906, էջ 47: [1966, էջ 36:
- բ) Գողգորթա — Թէոդիկ: Մատենաշար Ապրիլեան Եղեռնի թիւ 12: Տպ. Նոյն,
- գ) Կեանքի ու Ապրեցալ — Պետրոս Մատուրեան: Մատենաշար Ապրիլեան Եղեռնի թիւ 13. Տպ. Նոյն, 1969, էջ 63:
- դ) Մօրենիկ եւ Իր Սեւ Տաղիւն — Լեւոն Կեփեան (Առաքելեան): Մատենաշար Ապ-րիլեան Եղեռնի թիւ 14: Տպ. Նոյն, 1969, էջ 174:

Յուսեանի Ջեմալիկ — Սարգիս Գ. Պարոման (Նուիրատու): Պոսթը, Տպ. Հայ-րենիք, 1969, էջ 143:

Երկեր — Ա. Գիւղըրի եւ Անճրեւոյ: Համաստեղ: Պէյրուս, Հրատ. և Նուէր Համազ-գայիւնի, 1966, էջ 404:

Կեանքի Ուղիներով (Ձ. Հատոր) — Սիմոն Վրացեան: Պէյրուս, Հրատ. և Նուէր Հա-մազգայիւնի, 1967, էջ 348:

Կայուածագրեր — Պրակ Առաջին — (ԺԳ. - ԺԶ. դդ.) — Կազմեց՝ Զ. Գ. Փափազեան: Նուէր Մաշտոցի Անուան Մատենադարանէն. Երևան, Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ Հրա-տարակչութիւն, 1968, էջ 639:

Բանբեր Մանեղարարի թիւ 9: Նուէր ըստ վերնոյն: Երևան, Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ Հրա-տարակչութիւն, 1969, էջ 491:

Թրքահայ Ուսուցչաց Միութեան Նուէր ստացանք հետեւեալ գիրքերը. —

- ա) Առաջին Մարտիի Լուսնի Վրայ — Զ. Ռ. Աւելի: Թրքմ. Երուսաղ Կապէլեան, Իսթանպուլ, Տպ. Հերմոն, 1969, էջ 142:
- բ) Երօթի Մաքաթիկներ — Երօթի Մոսկաւա: Թրքմ. Բ. Զ. Իսթանպուլ, Տպ. Մարմարա Օրաթերթի, 1969, էջ 82:
- գ) Հն-անեղուրի (Բ. Տպարթի) — Հեքթոր Մալոյ: Հետեւողութեամբ համառօտեց Գեղեանոյ Թրքեան. Իսթանպուլ, Տպ. Օյա Տպարան, 1969, էջ 255:
- դ) Կանգնուր Կղզի — Ռուբրիկ Լուիս Սթիփենսոն: Թրքմ. Երուսաղ Կապէլեանի Իսթանպուլ, Տպ. Հերմոն, 1969, էջ 148:
- ե) Դեղնակիր — Ֆրէտ Կիրսոն: Հայացոց՝ Վահրամ Բարունեան: Իսթանպուլ, Տպարան Օյա Տպարան, 1968, էջ 137: [Իսթան, էջ 14:
- զ) Դանդաղաւոր Վրայ — Մատենաշար Թրքահայ Ուսուցչաց Մի-ւթի Ունեցանդ ձուսիկը — Մատենաշար Նոյն, էջ 16:
- ը) Ազան Արուիկ — Մատենաշար և էջ Նոյն:
- թ) Ճպուր եւ Բաղիկներ — Մատենաշար և էջ Նոյն:
- ժ) Սկիւն ու Նաղաւար — Մատենաշար և էջ Նոյն:
- ժա) Անհաւակ Բուն — Մատենաշար և էջ Նոյն:
- ժբ) Անհոգ Կապուսակ — Մատենաշար և էջ Նոյն:
- ժգ) Անիկի Իւնիկ — Մատենաշար և էջ Նոյն:

Օրացոյց 1970 Թուին Գրիգորի Պատարասեց Մեքսիկայ Վրդ. Ահեան: Հրատ. Կի-րիկիոյ Կաթողիկոսութեան, Անթիլիան:

Օրացոյց 1970 Թուականին Գրիգորի: Պատարասեց ի Տ. Մովսէս Ա. Բն. Գալէն-աւերեանէ: Սեփականութիւն Ս. Փրիկի: Հիւանդանոցին Հայոց, Իսթանպուլ:

Պաղարհ: Եստիսի (Նշխարներ Իրանահայ Անցնող Սերունդից) — Գապար Յա-կոբեան, Թեհրան, Տպ. Ալիք, 1966, էջ 112:

Հայ Ժամանակակից Գրիգորի Ա. Տուրմանդէ — Կազմակերպութեամբ՝ Զ. Բ. Բ. Մ. Ի. Ե-րիտարարացի ի Կապի կողմէ: Պ. Այրէս: Արժանութիւն. Նոյն. 1969, էջ 31:

Դարուն Ա. . . (Պատմութեան) — Տիգրան Վարժապետեան (Նուիրատու): Պէյ-րուս, Տպ. Սեան, 1969, էջ 99:

Համալսարանի իրազեան (Քաղաքի)՝ Հին և Նոր Երազաններէն: Բախտացոյց և Զուարճակի Գրականութիւն: Կազմեց՝ Լեւոն Մ. Պէքեարեան: Հրատարա-կութիւն՝ Պէքեարեան Գրատան: Հայկ. Տպ. Երևան, 1919, էջ 400:

Ուզուն Ուզուն Վրայ: Անիկի Վրայ — Գրեց՝ Կարապետ Ա. Ալեքեան: Նուէր Գ. Տեփեանէ: Պէյրուս, Տպ. Տեփեան, 1918, էջ 239:

Պատարասեց Հայ աստեղաց Եկեղեցի (Հայերէն և Անգլերէն): Հրատ. և Նուէր Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդարանի, Նիւ Եորք, էջ 75ա:

Յուլիանոսի ՏԵՐ Ներսէս Արքեպիսկոպոս Մելիք Թանգեանի — Ենեղեան 102 և Մանուկ 20 ամեակի առթիւ: Հրատ. և Նուէր Ատրպատականի Հայոց Թեմական Խորհուրդի: Գաղմից՝ Մ. Մամեան: Թեմական, Տպ. Ալիք. 1968, էջ 316:

Հայ եկեղեցւոյ Տօները — Արտակ Արք. Մանուկեան (Նուիրատու): Թեմական, Տպ. Մագրեան, 1969, էջ 225:

Նոյնի — Կեանքն ու Գործունէութիւնը, Նշխարներ, Վկայութիւններ: Հեղինակ՝ Ա.Ս. (Նուիրատու): Պէտք, Հրատ. Յեղափոխական Այլոսմի, Տպ. Համալսարան, 1968, էջ 527:

Յուլիանոս — Սարգիս Ղազարեան (Նուիրատու): Պէտք, Տպ. Երեւան, 1969, էջ 176:

Մաեան Սիրոյ եւ Մարմնի (Թերթուածներ, 1945-19 8) — Վահէ-Վահեան (Նուիրատու): Պէտք, Տպ. Ասլան, 1968, էջ 15:

Տարեկան Տեղեկագիր — 1969 Տարւոյ — Ս. Սահակ և Ս. Մեհրապ Հայոց. Եկեղեցւոյ, Ունեւորդու, Բենիքիլէնիա:

Հոգ եւ Երկուն — Եղաւարդ Աղամեան (Նուիրատու): Փարիզ, Տպ. Արաք, 1969:

Նոր Նիսիւր եւ Դիտողութիւններ Հրատարակիչ Վանդեղեցւոյ Մասին — Դր. Մեհրապ Ս. Վրդ. Գ. Գրիգորեան (Նուիրատու): Վիեննա, Աղապիսի Մատենադարան ՄԱ., Միւլիթարեան Տպարան, 1969, էջ 159:

Բանաստեղծութիւններ — Աղաւնի Տիգրանեան: Նուէր Հրաչ Տիգրանեանէ: Պէտք, Տպ. Համալսարան, 1969, էջ 45:

Ընդհանուր Տեղեկագիր 1968 Տարեւորդանի — Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւն: էջ 78:

Փոքր մը Խմբագրական ու Հրատարակչական Էջեր (Հատար Ա.) — Գեորգ Ա. Սարգիսեան (Նուիրատու): Ձեռնած թուր հայ գրչեղբայրներու փամ Սփրիւնիլ, Գալիթառնիա, 1969, էջ 169:

Պետրոս Ղափանցի — Եւաղիէ Նաղարեան: Նուէր Երեւանի Մաշտոցի Անուան Մատենադարանէն: Երեւան, Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ Հրատ., 1969, էջ 440:

Նախագահ Տիար Ա. Մանուկեանի ձաւը 56րդ Ընդհանուր Ժողովին — Հ. Բ. Բ. Մ. 13 Դեկտ. 1969: Նի. Երբ, էջ 10:

Անհագրութիւն 56րդ Ընդհանուր Ժողովին — Հ. Բ. Բ. Մ. — 13 Դեկտ. 1969: Նի. Երբ, էջ 11:

Յուլիանոսի ձիւլիլի Ամերիկեան Որբանոցի 1920-1925 — Հրատ. Նախկին տաներու: Նուէր Յուլիանոսեանի Կեդրոնական Մարմինէն: Պէտք, Տպ. Համալսարան, 1969, էջ 324 և 24 (Անուանացանի ձիւլիլի Ամերիկեան Որբանոցի Մաներու — Յանելուած):

Էջմիածնի Մէջ Գումարուած եղիսկոպոսական Ժողովին (27 Սեպտեմբ. — 2 Հոկտեմբ. 1969) Մեծի Տանն Երիկիոյ Կարողիկոսութեան Մասնակցութեան Հարցը: Պաշտօնական Հրատ. Մեծի Տանն Երիկիոյ Կարողիկոսութեան Անիւրիւտ, Տպ. Կարթուղիկոսութեան Մեծի Տանն Երիկիոյ, 1970, էջ 57:

Թանգեանի Դիւլիւր — Նշան Պէտիկթալիան: Հրատ. և Նուէր Գեորգ Մելիտիոնցի Գրական Միջանակի: Անիւրիւտ, Տպ. Կարթուղիկոսութեան Հայոց Մեծի Տանն Երիկիոյ, 1969, էջ 1140:

Ազատ Կոմիտէ և Իր Թանգարդի Վաղը — Եւան Եանուր: Նուէր Յեղափոխական Փարիզ, Մատենադար Յեղափոխ., 1970, էջ 38:

Հայուն Տարեցոյցը 1970 (21րդ Տարի) — Վարդան Բենիլ. Ժամկէտեան (Նուիրատու): Փարիզ, Տպ. Արաք, էջ 126:

Անտարան ձաւը — Երեւանցի, Տպ. և Նուէր Տպարանի Առաք. Ս. Աթուռ, 1969, էջ 277 և 78:

Բալիկաւոյ — 1970: Գրիգոր Ա. Համարածուածներ Փարիզ, Կալրի Երամոն Հրատարակչութիւն, 1970, էջ 449:

Երեւանի մը Երեւանցիներ — Բենիլ Տ'Ալթա Բոքթա: Հայացոց Նուարդ Յ. Թարեան (Նուիրատու): Խմբագր. Յաղար, Յաղար Արարական, 1950, էջ 35:

Անճա Մարտ (1963-1969): Ա. Բ. Ձանգու (Նուիրատու): Փարիզ, Տպ. Արաք, 1969, էջ 47: